

קובץ
מעוז
חיטין

כעזרת השם יתברך

קובץ
**מעזות
חיטין**

על מנהג ישראל הקדום של חלוקת
'מעזות חיטין' - 'קמחא דפסחא'
ויפרד לשני ראשים

הלכה פסוקה

אוצר בידודי סוגיות

יוצא לאור בחמלת ה' עלי
יואל באאמו"ד הרה"ח רבי יוסף דוב שליט"א לאנדא

פה בדוקלין ניו-יארק
ערב פסח תשפ"ד לפ"ק

תובן הקובץ

דיני ומנהגי קמחא דפסחא

יז..... סדר גביית קמחא דפסחא

מגבית קמחא דפסחא + סדר המגבית + מי הם החייבים ליתן + תלמידי חכמים ועניים + נשים + הנוסע מביתו + זמן הנתינה + שיעור הנתינה + מ'מעות מעשר' + מ'מעות צדקה' + לשנות מעות של 'קמחא דפסחא'

כד..... סדר חלוקת קמחא דפסחא

למי נותנים + מה נותנים + שיעור הנתינה (למקבל) + לשנות מעות של 'קמחא דפסחא'

כז..... שאר דיני צדקה קודם החג

נתינה לשאר עניים + יין לד' כוסות + לכלכל העניים ביו"ט

אוצר בירודי סוגיות

בענין 'מעות חיטין' – קמחא דפסחא

לא..... א. מקור המנהג

יז..... ב. החיוב בתורת 'מס' על בני העיר

יט..... ג. בחשיבות ומעלת ענין נתינת 'מעות חיטין'

א. מטרת גלות מצרים היתה שידעו גודל הצער של העניים וכך יחוסו ויחמלו עליהם + ב. לדאוג קודם לעני + ג. גורם שלום בבית + ד. המזכה את חברו + ה. גדולי הדורות עוררו שלא להשתמט מחיוב זה + ה. תפילותיו מתקבלים בליל התקדש החג

כח..... ד. גדר החיוב אם הוא הלכה או מנהג

סמוכין מן מהתורה

ה. מה מוסיפין ב'קמחא דפסחא' יותר משאר קופה של צדקה.....לא

א. שיטת היעב"ץ + ב. שיטת החוות דעת (א) + ג. שיטת החוות דעת (ב) + ד. שיטת התהלה
לרוד + ה. שיטת השערי תשובה + ו. שיטת הגר"י אסאד

ו. מצות צדקה קודם כל יו"ט וקודם הפסח.....לד

א. קודם כל יו"ט + ב. קודם הפסח + עוד טעמים ע"פ דרוש שצריך ליתן יותר צדקה בחודש
ניסן ובחג הפסח

ז. מהו שיעור 'קמחא דפסחא' לנותן ולמקבל.....מד

א. שיעור 'קמחא דפסחא' - לנותן + ב. שיעור 'קמחא דפסחא' - למקבל

ח. מה המנהג לתת, והטעם שנותנים 'חייטים' או 'קמח' או 'מצה' ולא מעות.....מו

א. חייטים + ב. קמח + הטעם שנהגו לתת 'רק קמח' ולא 'מצות' + ג. ליתן 'מצות' + ד. הנחה
בבית האופה + ה. הטעם שדוקא בפסח מובא המנהג לתת 'חייטים' או 'קמח' או 'מצות' + ו.
'מעות חייטין' + ז. מצה שמורה ושאר הידורים + ח. ליתן בגדים ושאר צורכי החג + ט. יין לד'
כוסות + י. לבני ביתו + יא. המקבל ד' כוסות אם יכול לקבל שאר צורכי החג

ט. ממתי צריך לדאוג ל'קמחא דפסחא'.....נה

א. שלושים יום + ב. ליתן המחצית השקל בערב פורים ל'מעות חייטין' + ג. סמוך לפסח

י. דייד העיד - כמה זמן ישזה בעיד ויהא חייב לתת וכן זכאי לקבל 'מעות חייטין'...נט

א. אם דיני המקבל והנותנים שוים + ב. השיטות שרק אם דר י"ב חודש + ג. השיטות שמל'
יום חייבים ליתן לו + ד. ביאור הטעם שסגי בשלושים יום + ה. החילוק בין דברי הרמ"א בהל'
פסח לרמ"א בהל' צדקה + ו. מי שדר פחות מל' יום ג"כ נותנים לו 'מצה' + ז. ממתי מונים הל'
יום - משעת חלוקת המעות או מפסח + ח. בשנה מעוברת + ט. הבא להשתקע + י. דעתו
לחזור + יא. קנה בה בית + יב. השוכר דירה לי"ב חודש + יג. השוהים בפסח בעיר אחרת + יד.
דעתו לצאת מהעיר קודם פסח + טו. נתעכב בעיר ל' יום מחמת אונס + טז. מי שיש לו שני
דירות בשני ערים ודר בשניהם במקצת השנה + יז. אורח + יח. הסוחר או שוחט וכדו' בעיר
אחרת אם נחשב כדייר העיר + יט. בחור ישיבה

יא. החייבים ב'מעות חייטין'.....סז

א. הקדמה + ב. עני + ג. תלמידי חכמים + ד. אברכי כולל + ה. מעות יתומים ונדוניא + ו. אשה

יב. אם כופין בני העיר זה על זה על 'קמחא דפסחא'.....ע

א. בזמניהם + ב. בזמן הזה

יג. ליתן 'מעות חייטין' ממעות 'מעשר כספים'.....ע

א. בזמניהם + ב. בזמן הזה + ג. אדם שנדר מעות סתם משלושים יום קודם הפסח

יד. הראויים לקבל מעות חיטים..... **עא**

א. מי שיש לו י"ד סעודות + ב. אף תלמידי חכמים מקבלים מזה + ג. כל הפושט יד נותנים לו
+ ד. המחלק למשפחות שיש להם האם נחשב 'קמחא דפסחא'

טו. דיני קדימה לקדושים ב'קמחא דפסחא'..... **עג**

טז. גבאי 'קמחא דפסחא'..... **עד**

א. נבוני לב + ב. בטירחא דגופא + ג. הברכות שיחול על הגבאים + ד. לדאוג לכל עני - שלא
לעורר קטרוג ח"ו + ה. גדול המעשה יותר מהעושה

יז. לשנות 'מעות חיטים' לצורך אחר..... **עו**

א. מעות שגבו למעות חיטים + ב. כל צרכי החג + ג. אספו מעות 'קמחא דפסחא' והותירו או
שחסר, למי יתנו + ד. מעות שקיבל עבור 'קמחא דפסחא' לשנותו לצרכיו + ה. קמחא דפסחא
ע"י תשלום לחוב שיש לעני בחנות

יח. האם לתת להרבה קופות או לעני אחד..... **עח**

א. השיטות שעדיף לתת כמה פעמים + ב. השיטות שעדיף לתת בבת אחת הרבה מלתת מעט
בהרבה פעמים + ג. ממונה לחלק הצדקה - האם עדיף לחלק להרבה קופות

יט. זכות הגאולה על ידי נתינת צדקה - 'קמחא דפסחא'..... **פב**

א. הטעם ששמחים בגלות הזה יותר מגלות מצרים - מפני שאפשר לצאת מהגלות ע"י צדקה
+ ב. הגאולה השלימה בזכות הצדקה

הקדמה

ישמחו השמים ותגל הארץ, קול התור נשמע בארצנו, פעמי חג הפסח נשמעים, כל צד וכל פינה נשים צדקניות מנקים, לקראת חג המצות כולם את עצמם מכינים, בשמחה ובששון לאכול מצה ומרור בהידורים, בשר ודגים וכל מטעמים, אוצרות זהב וכסף באהבה נשפכים, נדיבי עם לב רחב כאולם פותחים, שכל בית ובית בישראל כולם יהיו בו שמחים, כבני חורין יהיו כל ישראל מסובים, כל אב בישראל וסביבו צאצאיו סביב לשולחנו קזיתים, להלל ולשבח להאל הטוב בורא כל יצורים.

הפעם אודה את ה' בכל לב, אשר זכינו לקבץ על יד לראשונה קונטרס מיוחד לבא"ר כל חמיר"א וכל חמיע"א במנהג "מעות חיתין" - קמחא דפסחא", אשר הוא מנהג עתיק יומין, יסודתו בהררי קודש **במשנה ריש פרק ערבי פסחים** (צ"ט ע"ב) "אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין, ואפילו מן התמחוי". וכבר קבעו הראשונים ליתן מס על כל אחד מבני הקהילה - לטובת קופת קמחא דפסחא, וכמו שכתב **באור זרוע** (ח"ב סי' רנ"ה) "מנהג הקהילות להשים מס על הקהל לצורך החיטים ליתן בפסח לעניי העיר", וכן כתב **בשו"ע הרב** (סי' תכ"ט ס"ה) וז"ל: "מנהג פשוט **בכל ישראל שכל קהל וקהל** משימים מס על בני עירן לצורך חיטים לפסח לקנות ולחלקן לעניי עירן".

והיות שרבו כמו רבו פרטי הלכות ודקדוקיו, אמרתי לקבץ לראשונה בעזר אלוקי מרום כל ההלכות הנוגעים להלכתא זו, כמו דיני קדימה וכד', בכדי לחזק ולהתחזק יחדיו במצוה קדושה וכבירה זו.

בכגון דא יש להמליץ את המסופר על הרה"ק **בעל תפארת שלמה זי"ע**, שבא לפניו פעם רב גדול בתורה והזכיר עצמו לטובה שלא יכשל ח"ו בהוראות חמץ בפסח בשאלות בני עירו. אמר לו התפארת שלמה סגולה לזה, שיראה ללמוד ולסיים כל שו"ע הלכות פסח מהחל ועד כלה, וזה יהי' לו סגולה ושמירה בטוחה שלא יבא אליו הרבה שאלות. והרב הנ"ל עומד ומשתאה מה זאת, הסביר לו התפארת שלמה, תדעו כי הדין בשו"ע עומד

ומתחנן ומבקש בשמים שילמדו אותו, ומי שאינו לומד הדין בשו"ע הלא הדין עומד וצווח בשמים ומבקש שנלמד אותו וטוען 'למדנו רבינו', מה עושים בשמים, עי"ז מכריחים בעל כרחו ומזמינים בשמים שאלות הרבה כדי שעי"ז יתגלגל הדבר שנלמד את הדין, לכן עצה טובה קמ"ל, אם כבודו ילמד את כל שו"ע הלכות פסח, לא ירבו עליו בשאלות בהלכות הפסח.

אנו אין חפצנו להיפטר מחובת מעות חיטין בלימוד ההלכות, וגם אין מטרת קונטרס זה למוצא פתחי היתר להיפטר ממצוה זו. אלא אדרבה, לימוד הלכות אלו הכנה הוא לימות המשיח, כאשר כבר לא נצטרך למצוות הצדקה, שהרי עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת ועתידין אילנות שיוציאו פירות בכל יום (שבת ל' ע"ב), וכל ישראל יתברכו בשפע רב מן השמים. וכמו שפירש מרן רביה"ק זי"ע בהגדה דברי יואל "כל דכפין ייתי ויכול", כל זה הוא רק "השתא הכא" - שאנחנו בגלות ויש עוד עניים, אבל "לשנה הבאה בארעא דישאל" - ולא יצטרכו עוד איש לרעהו להיות סמוכים זה על שולחנו של זה. או-אז כאשר נכסוף לזכות במצוה זו ולא נוכל לקיימה כי אם בלימוד הלכותיו.

וזאת למודעי כלל גדול בכל הלכות אלו, שאחר ידיעת כל פרטי הלכות צריך בזה את ה"פיפ"טע שולחן ערוך", החלק החמישי בשולחן ערוך, להכיר במצבו של האיש העומד לפניך, שלא יקוב הדין את ההר. וכפי המסופר בהגר"ח מבריסק ז"ל שבאה לפניו אומללה אחת ובפיה שאלה להלכה, אם חלב כשר לד' כוסות, הבין הגר"ח דבר מתוך דבר כמה קשה וומר מצבה, ושלח לה כל מיני מטעמים לכבוד יו"ט.

עוד קט ואנו עומדים ומכריזים בהתרגשות בתחילת ליל הסדר: "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, כל דכפין ייתי ויכול, כל דצריך ייתי ויפסח", ותלמידי החכמים שבינינו יצביעו על דברי הרמ"א בריש הלכות פסח (סי' תכ"ט), אשר מיד לאחר שפתח המחבר בחובת שואלין ודורשין בהלכות הפסח, מוסיף הרמ"א "והמנהג לקנות חטים לחלקן לעניים לצורך פסח, וכל מי שדר בעיר י"ב חודש, צריך ליתן לזה".

וכבר אמרתי לפרש הטעם שנקטו הרמ"א בלשון מנהג, כי היות שבזמן הראשונים נקבע בתורת מס הקהל, ואח"כ כאשר הורע כח בית דין שוב אין בידנו הכח להטיל מס הקהל, לכן נקטו הרמ"א בלשון מנהג, כמאמר הצדיקים שיש להכניס את עשרת הדברות בספר המנהגים של כלל ישראל, שאז בוודאי ישמרוהו ישראל כעל בבת עינם. וידוע עוד מאמר הרה"ק שר שלום

מבעלזא זי"ע "מנהג עוקר דין" - שמנהג עוקר את כל הדינים מעל ראשיהן של ישראל.

וכאן הבן שואל את קושייתו הראשונה בליל קדוש זה, מה נשתנה חג הפסח מכל שבתות ומועדים אחרים, הלא כל בעל משפחה יודע שרבו כמו רבו ההוצאות של כל שבת ויו"ט, ומה נזעקו חכמינו להרבות בדברים אודות צדקת חג הפסח, עד שהתנא קובע "ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין - אפילו מן התמחוי", היינו, שאם בכל עת יש חובת צדקה רק על ההכרח, כאן בליל פסח יש ליתן לו מן התמחוי בהרחבה - אפילו לארבע כוסות של יין. מה טעם ומה שורש הענין.

עוד יש להתבונן ולהבין מצות צדקה המיוחדת של פסח, שבשונה משאר ימות השנה שיש הלכה שצריך לדקדק ולשמור על כספי צדקה - בפסח נותנים בהרחבה גדולה בלי חשבון, וכמבואר בספה"ק **ישמח ישראל** (שבת הגדול אות ד') וז"ל: "שידוע שכפי מידת האדם כן מודדין לו, ואם הוא אינו מדקדק רק נותן לכל עני ולא יבדוק ויחפש אחריו, נותנים לו גם כן לחם ושמלה מן השמים ואין מדקדקין עליו, מה שאין כן אם הוא מדקדק אחר העני, מדקדקין אחריו גם כן, והלא בפסח נידון על התבואה (ר"ה ט"ז), **ממילא אנו צריכים לעורר עלינו מדת הרחמים וההשפעה לפרנסה שהיא היא התבואה, ואין אנו צריכים לדקדק בעניים מה המה, ממילא לא ידקדק ה' בנו וישפיע לנו כל טוב**".

וכן ידוע לכל, על מרן רביה"ק **מסאטמאר זי"ע** אשר מלבד שהעמיד הדת על תילו לאחר ימי הר"ס עולם, העמיד גם את תורת הצדקה בכל רחבי תבל, וברוחו הקדושה ולבו הטהור סלל דרך חדשה בכל ענין הצדקה בכלל, ובפרט חידש חידושים נפלאים הלכה למעשה בהלכות מעות חיטין, שהיה טורח ומתיגע ולווה מעות לחלק לכל דכפין ביד רחבה, כדי שיהא לכל הנצרכים די סיפוקם והותר לכבוד חג הפסח.

ויש להבין מה נשתנה אכן צדקת מעות חיטין מכל שאר הצדקות.

בספרי קודש יש כמה מהלכים בזה, והניחו לנו מקום להתגדר להציע בעז"ה ב' מהלכים לבאר ענין צדקה זו.

נפתח תחילה במהלך הראשון, דהנה, ידוע שיש חובת שמחה בכל שלשת הרגלים, וכלשון הרמב"ם (יום טוב פ"ו הי"ז-יח): "שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים, כולם אסורים בהספד ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב הוא, ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים עליו שנאמר

ושמחת בחגך וגו', אע"פ שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים כמו שאנו מבארין בהלכות חגיגה, יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובני ביתו כל אחד ואחד כראוי לו. כיצד, הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות, והנשים קונה להן בגדים ותכשיטין נאים כפי ממונו, והאנשים אוכלין בשר ושותין יין שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין, עכ"ל.

והנה, הרמב"ם שם ממשיך בזה"ל: "וכשהוא אוכל ושותה, חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים, אבל מי שנועל דלתות חצרו, ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו, ועל אלו נאמר 'זבחיהם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם', ושמחה כזו קלון היא להם שנאמר 'וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם'", עכ"ל.

ולכאורה יש לתמוה, הלא הרמב"ם כתב את ספרו משנה תורה כספר הוראת הלכה למעשה לכלל ישראל, ולמה הכניס כאן דברים כאלו הנראים כדברי תוכחה ומוסר, שמי שאוכל לעצמו ואינו נותן לעניים אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו, וחרג מדרכו לפסוק הלכות פסוקות.

אמנם באמת, טעות הוא בידנו, הקושיא עצמה הוא התירוץ, כי אכן לא מוסר יש כאן ולא תוכחה, אלא הרמב"ם נתכוון כאן לפסק הלכה גרידא, שכשבא הרמב"ם לבאר את חובת שמחת הרגל בזמן הזה, בא הרמב"ם לבאר לישראל מה נכלל בכלל שמחה לצאת בה ידי חובתו ברגל. וע"ז בא הרמב"ם ומחלק שיש ב' מיני שמחה בעולם, שמחה של מצוה ושמחת כריסו, ומורה לנו הרמב"ם הלכה למעשה, שכשבא איש ישראל לקיים מצות שמחת הרגל כתיקונו, ידע שאופן השמחה שיוצאים בה ידי חובת שמחה הוא רק בשמחה של מצוה שמשמח לב עניים ומרי נפש, אבל שמחת כריסו גרידא אין זה מין השמחה שצוה עליו התורה בשלשת הרגלים, ואין יוצאין בה ידי חובת שמחה.

ואם יש את נפשך להעמיק בדברים אלו, יש לחדד ולהוסיף בכוונת דברי הרמב"ם, שבא להגדיר גדר שמחה מהו. וע"ז מבאר, שהלא ידוע שעיקר השמחה היא שמחת הנפש, אבל שמחת הגוף אינה בכלל שמחה, ועליה נאמר "והנפש לא תמלא" - ששמחה כזאת היא שמחה חולפת ואין הנפש שבעה ממנה. וממילא, היות ששמחת כריסו הוא שמחת הגוף ולא שמחת הנפש, לכן אין עליו שם שמחה כלל, ואי אפשר לצאת בה ידי חובת שמחת הרגל. משא"כ שמחה של מצוה שמשמח עניים ומרי נפש היא שמחת הנפש והיא שמחה נצחית, ועליו נתכוונה התורה כשצוה להיות בשמחה בשלשת הרגלים.

וכל זה הוא בכל שלשת הרגלים, אמנם, בפסח יש מלבד זה עוד חיוב נוסף שצריך האדם להתנהג בכל דרכיו בדרך חירות - להראות כאילו הוא עצמו יצא ממצרים, וכלשון הרמב"ם (חמץ ומצב פ"ז ה"ז) כתב: "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא ממצרים, שנאמר 'ואותנו הוציא משם' וגו', ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה 'וזכרת כי עבד היית', כלומר, כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית. לפיכך, כשסועד אדם בלילה הזה, צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות, וכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים חייב לשתות בלילה הזה ארבעה כוסות של יין, אין פוחתין מהם, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה".

ולכאורה יש לתמוה שכשהורה לנו הרמב"ם חובת הסיבה ודרך חירות הכניס גם את החובה לפרנס את העני בד' כוסות, מה שייכות הא להא.

ולפי כל המבואר יעלה ויבוא ביאור נפלא בדברי הרמב"ם, שבא הרמב"ם להורות לאיש ישראל, שחיוב הצדקה שיש בפסח אינו לטובת העני - שירגיש בחירות, אלא הוא חלק בלתי נפרד מחובת החירות של הנותן, שהיות שיש בפסח מצוה מיוחדת להראות את עצמו כאילו יצא ממצרים ולהיות בן חורין - מלבד המצוה שיש בכל שלשת הרגלים להיות בשמחה של מצוה, אין יוכל יהודי להיות בשמחה ובחירות כאשר יודע שבבית של שכנו או חבירו יושבים כל בני הבית בעצבות ואין להם כדי צרכם בהרחבה, הלא שמחה כזאת הוא רק שמחת כרסו - שלפי המבואר אין זה נכלל כלל ועיקר בכלל גדר שמחה. וממילא חובת נתינת הצדקה בפסח אינו ככל מצות הצדקה בכל ימות השנה, ששם עיקר המצוה הוא בשביל הנאת המקבל, וכאן כל מטרת המצוה הוא לשלימות השמחה והחירות של הנותן, בכדי שיזכה אכן להתרוממות של שמחה של מצוה ולא תהא שמחתו שמחת כרסו שאין עליה כלל ועיקר שם שמחה.

ואת זאת יעידו כל מי שזכו לקיים מצות שמחת עניים ומרי נפש במועדים, שכל שמחת בשר ויין שלהם היה באופן אחר נעלה לגמרי, וכל חתיכת בשר בהמה שהיה עד היום בכלל שמחת כרסו נהפך ע"י הצדקה לשמחה של מצוה בהתרוממות ובהתעלות.

עוד נציע מהלך נוסף לבאר החובה המיוחדת ליתן מעות חיטין בהרחבה ובלי דקדוק חשבון, ע"ד שכתב הישמח ישראל הנ"ל באופן אחר קצת.

דהנה, ידוע שבפסח נידונין על התבואה, ואיתא בזוה"ק (זוהר חדש פר' בראשית מאמר יהי מאורות) שבכל פסח דנין את האדם על הפרנסה שלו.

ומהאי טעמא כתב **התפארת שלמה** (לשבת הגדול): "ולזה הזמן גורם בימי הרצון בחודש ניסן להתפלל גם כן על הפרנסה, כמו שאיתא בגמ' (ברכות ל"ה): מה שאמר רבא לתלמידיו לא תתחזון קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי כי היכי דלא לטרוך במזוניכי כולא שתא, דלכאורה תמוה כי תלמידיו של רבא לא היו מעובדי אדמה להיות להם טרדות החדשים הללו בעסקים הללו. אך הרמז כי ביומי ניסן ותשרי עת לעשות לבקש גם כן על הפרנסה שלא יהיה להם טרדות כל השנה כי באמת היא בושה גדולה שיהיה להאדם טרדות בזה ועל פת לחם יפשע גבר לבטל מתורה ועבודה", עכ"ל.

וכן מבואר **בספה"ק מאור עינים** (פרשת צו) שבפסח נמשך חסדים ורחמים על האדם לכל ימות השנה, וזל"ק: "פסח הוא 'דרועא ימינא', דהיינו, שבפסח נתגלו חסדים בעולם. ופסח הוא חיות של כל השנה. דהיינו, באותן חסדים שממשיכים בפסח, באמצעות הסדר ושאר דברים שעושין בפסח. ולכן שנו חכמים במשנתם: 'בפסח על התבואה'. דהיינו מזונות, וכל העולם ניזון בחסדו הגדול... זהו 'בניסן ובניסן עתידין ליגאל', דהיינו, על הים היה קטרוג 'אלו ואלו היו עובדי עבודה זרה', ואם כן, קשה באמת, איך נגאלו. אך, במצרים, עשו ישראל כל הסדר בלילה כהויה כצורתה כמו שאנו עושים, והיו מספרים ביציאת מצרים שהיו מאמינים שבודאי יהיו יוצאים. ובאותן החסדים שהמשיכו נגאלו. ו'בניסן עתידין ליגאל'. דיש גלות כללי, ויש גלות פרטי, דהיינו, היסורים שיש לכל אחד מישראל, ובאותן החסדים שממשיכין בניסן, עתידין ליגאל", עכ"ל.

ובספה"ק יסוד יוסף (להרה"ק רבי יוסף מדובנא, פרק פ"ו) כתב, שיש לחדש חבורות של צדקות ופרנסת עניים בחודש זה, בהיות כי בפסח נידונין על התבואה.

והנה, כבר נודע הדברים הנוראים שכתב בספה"ק **עבודת ישראל** (פרשת נצבים) בגודל חובת האדם שיהא לו בראש השנה מחשבות טובות - בכדי לקבוע את דינו לטובה, וזל"ק: "וכבר ידוע דברי **אדונינו מו"ר הגאון מוהד"ב זצ"ל** כי הכתיבה לחיים בספר, פירוש החקוקה במחשבתו של אדם. כי הרשע בזוכרו את עוונותיו ונפחד ונרעד ואין לבו ברשותו לשוב אל ה', הרי זה נכתב לאלתר למיתו, סימן לדבר המחשבות המבלבלות אותו ומפיגין את לבו באימת מות. מה שאין כן הצדיקים, **הגם שהם זוחלים ורועדים מאימת ה' יתברך הם בוטחים בישועתו וחסדו ומתחזקים לשוב אל ה' והם נכתבים לאלתר לחיים וחקוק במחשבתם הכתיבה לטובה**, והגם שבאים לו איזה הרהורים המזכירים לו עוונותיו אשר הם רומזים אל הקטרוג למעלה, מכל מקום הם מסיחים דעתם אל גודל התשובה ועזיבת החטא מהיום והלאה ובקבלת עול

מלכות שמים ולבטוח בחסדו הגדול, ומכוונים שם ע"ב המורה על חסד הבורא יתברך שמו, עכ"ל.

וכעין זה מובא בספה"ק **דרכי צדק** (ר"ה): "גילה רבו של מורי (המגיד ממעזריטש), שבראש השנה ויוכ"פ הכתיבה הם המחשבות שחושב, **לכן ירגיל עצמו ביומי דדינא בראש השנה לחשוב על עצמו ועל כל ישראל רק מחשבות טובות לחיים ולשלום** ולא ישגיח על כל סימנים רעים ח"ו, כי היצר במתכוון זורק במחשבתו מחשבות לרע, כגון מחשבות מיתה, **לכן ירחם על עצמו וידחה אותן המחשבות**", עכ"ל.

ויבא הכתוב השלישי **בספר תורת אבות** (ר"ה אות ז) מביא מהרה"ק רבי נח מלעכאוויטש זי"ע: "אם כי ראש השנה הוא יום הדין על כל באי עולם ואין אדם יודע מה יהיה דינו, עם כל זה לא יעלה אפילו במחשבתו אופן הרע רח"ל, שלא ימשיך ח"ו עי"ז דינים אליו, אלא יבטח בחסדי השי"ת".

נמצא כל הנביאים נתנבאו במהלך אחד, שבעת אשר דנים את האדם בשמי מעל על איזה ענין, יש לו להתאמץ לחשוב בעת ההיא אך ורק מחשבות טובות, ובזה ימשיך שיפסקו עליו פסק טוב לשפע טוב, ושפע ברכה והצלחה.

והנה, ידוע מה שנפסק בשו"ע הלכות צדקה (סימן רמ"ט סעי' ו') שיש שמונה מעלות בצדקה, וה"מעלה הגדולה שאין למעלה ממנה, המחזיק ביד ישראל המן ונותן לו מתנה, או הלואה, או עושה שותפות, או ממציא לו מלאכה כדי לחזק ידו שלא יצטרך לבריות ולא ישאל, ועל זה נאמר והחזקת בו". כלומר, המעלה המובחרת בצדקה, להוציא את העני מעניו, ולסייעו לעמוד בעצמו על רגליו, שמהיום ואילך לא יצטרך יותר לבריות.

וזו היתה אחת מן העבודות הגדולות של **מרן רביה"ק מסאטמאר זי"ע**, אשר מלבד שפתח שערי צדקה בדורנו, גם העמיד מאות גבירים חדשים, אשר במקום שיהיו מן המקבלים עשה מהם נותנים ומשפיעים גדולים. וכבר הפליא זאת מרן הגה"ק בעל עצי חיים זי"ע ואמר "אחי הרב מאורשיווא יש בכוחו להשפיע פרנסה ועשירות לישראל, משום שהיה בעל צדקה מעודו". ואכן, היו רבים מאנ"ש של רבינו שפרצו מסחרם והצליחו לרוב ונתברכו בעשירות ובהון, ורבינו ז"ל עמד עליהם להדריכם באורחות חיים להרבות בצדקה וחסד ונענו לו לעשות רצונו הטהור.

ומסופר כי פעם נסע לעיר טורונטו למגבית עבור קמחא דפסחא, והנה, החלה המגבית, והמוזמנים העשירים לא הגיעו. העסקנים הי' להם עגמת נפש, אבל מרן רביה"ק זלה"ה צוה למשמשיו וכמה ממלוויי הבחורים שיתיישבו סביב השולחן המיועד לעשירים, והחל שואל כל אחד ואחד מהם כמה הוא

מתחייב עבור המגבית, ואמרו, שכל אלו שישבו סביב שולחן זה נתעשרו עושר רב והיו אח"כ מן הנותנים הגדולים לצדקה.

הנה כי כן, באותו ליל הסדר, אשר בו דנים את האדם לפרנסה טובה, ונמשך ממנו חסדים ורחמים לכל ימות השנה, נצטוונו בדווקא על אופן צדקה אחר מכל ימות השנה, שבלילה זה נצטוונו לתת לעני הרבה יותר מכפי צרכו בהרחבה גדולה כיד המלך, שירגיש הוא בעצמו טעם של חירות ומלוכה, עד שנפסק להלכה במג"א (סימן תע"ב סק"ב) ש"כל השנה טוב למעט בכלים נאים זכר לחורבן, חוץ מליל פסח ירבה בכלים נאים, ומהרי"ל לא היה משתמש במשכנות של עכו"ם כי אם בפסח", הרי שיש ענין שאף מי שירד לשפל המצב והוא בעל חוב לנכרים, מ"מ יתנהג בהרחבה גדולה ובמלוכה, בכלים נאים ויקרים, במלבושי כבוד ובמאכלי עשירים. הכל מתוך מטרה אחת, שבלילה זה ירבה לחשוב מחשבות של הרחבה ושפע גדול, וכיון שיחשוב מחשבות של שפע והרחבה - יזכה שידונו אותו גם למעלה כפי מחשבתו להרחבה גדולה, ובכך נזכה למעלה הגדולה שבכל הצדקות, לסייעו לצאת מעניותו שיעמוד מעתה על רגליו בהרחבה גדולה.

ובזה יש לפרש: **כל דכפין ייתי ויכול** - כל נצרך יבוא ויאכל בשפע ובהרחבה, ועי"ז, **כל דצריך ייתי ויפסח** - שהקב"ה יפסח וידלג אותו מעל מצבו הרע, ויפתח לו שערי פרנסה והרחבה גדולה.

לא נוכל להשים קנצי למילי טרם נביא לשון הזוה"ק בפרשת בראשית: "בפסח נידונים על התבואה, מאי קמ"ל, אמר רבי יצחק על התבואה ממש, דאמר רבי יצחק, בשנה שעברה נתן להם הקב"ה כדי סיפוקא לעלמא, לא מעשרין ליה בני נשא, ולא יהבי למיכל מניה למסכני וליתמי ולארמלת; כד אתי שתא דא דאין לכל עלמא על ההוא תבואה דהוי בשתא דעברה".

פירוש, כשרואה הקב"ה שהבריות לא יצאו ידי חובתן בעשיית הצדקה נגד השפע טובה שנתן להם הקב"ה בתבואה, ולא נתנו מעשר כהוגן ולא נתנו ממנו למסכנים וליתומים ולא למנה, כשיבא פסח שדן הקב"ה לכל העולם בחג הפסח על התבואה שנתן בשנה שעברה.

ובספה"ק **קב הישר** (פרק צא) הביא דברי הזוה"ק וכתב תוכחת מוסר: "על כן יתבונן האדם היטב בכל חודש ניסן, אם יצא ידי חובתו היטב במצוה של צדקה נגד ההשפעה שקיבל מהקב"ה בשנה שעברה, ועל אחת כמה וכמה מוטל על ראשי עדת עם קדש להתבונן היטב על השנה שעברה ומכ"ש על

שנה הבאה, בפרט לצורך חג הגדול הקדוש כמו חג הפסח שצרכי העולם הן מרובים וכל בני ישראל שוים הן בתוקף הנס עני ועשיר יחדיו מחוייבים במצות ומרור וד' כוסות ושאר צרכי יום טוב. ובא וראה מה שכתב הזוהר פ' בשלח על התעוררות השגחת עניים ואביונים, "א"ר חייא תמהנא על האי קרא 'כי שומע אל אביונים ה'", וכי אל אביונים שומע ולא לאחר? א"ר שמעון בגין דאביונים קרובין הן יותר למלכא דכתיב 'לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה' ולית לך בעלמא דאיהו תביר ליביה כמסכנא", עיי"ש המשך דברי קדשו.

הנה כי כן, נעתיר אל השי"ת שנזכה אנו ויזכו כל ישראל להרבות צדקה בממונם, ובשכר זאת יזכו כל ישראל להתברך בימי הפסח בשנה טובה ומבורכת בפרנסה בריוח ובהרחבה גדולה, שלא יצטרכו עמך בית ישראל זה לזה ולא לעם אחר, ויזכו כולם לכל מיני השפעות טובות וכל מיני שפע ברכה והצלחה.

הנה אשרינו מה טוב חלקנו, שזכינו להוציא לאור קובץ שיאגוד בתוכו את כל ההלכות בקיצור ותמצית לדעת את המעשה אשר יעשון בלשון צח ונקי, וכן באריכות את כל אוצר השיטות האופנים, העניינים והטעמים בכל הקשור למנהג קדוש זה.

בקובץ זה מובא ב' חלקים: א. **'הלכה פסוקה'** - ובו מובא קיצור הלכות מנהג קמחא דפסחא, לדעת את המעשה אשר יעשון, ומענה לשאלות השכיחות בזמנינו, מגדולי הפוסקים והאחרונים להלכה ולמעשה. ב. **'אוצר בירורי סוגיות'** - שבו מובא אוצר סוגיות ומערכות במשנת רבותינו הראשונים והאחרונים הצוללים אל נבכי סברות העמוקים של היסודות, ההגדרות, השאלות, והטעמים במנהג קדוש זו.

ויש לציין שכל המובא ב'הלכה פסוקה' מובא בהרחבה ב'אוצר בירורי סוגיות', עם כל השיטות, הטעמים, והמנהגים, וכל הרוצה להחכים יעיין ב'אוצר בירורי סוגיות', ומשם תדרשנו לטובה.

מן המותר לציין, שאין לפסוק הלכה למעשה מתוך הקובץ, אלא יש לפנות בשאלה לרב ומורה הוראה מובהק. וכבר אמרו חז"ל במסכת בבא בתרא (ק"ל): 'אין למדים הלכה לא מפי לימוד ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה'. וכמו כן יש עוד הרבה מה להוסיף, אך מפני מיעוט הזמן שעמד לנו הסתפקנו עם קובץ זה, ואי"ה עוד חזון למועד בל"נ להוציא בשלימות ובהוספות חשובות.

נסיים בדבריו הנפלאים של החת"ס (דרשות חת"ס, הגש"פ ד"ה כהא לחמא עניא וכו') וז"ל: "י"ל, בשנבין אחר שאנו עתה בגלות מה הרווחנו בגאולת מצרים, עד שאנו מרכיבים לספר כל כך ביציאת מצרים ואנחנו בתוך הגולה. י"ל דבמצרים לא היה בידינו לקרב גאולתינו בשום אופן מזמן שהיה קצוב לאברהם אבינו ע"ה, והקב"ה שדילג על הקץ, היינו על ידי שחישוב מלידת יצחק (כן הוא במכילתא דרשב"י י"ב מ'), או קושי השיעבוד השלים (כן הוא בפרשת דרכים דרוש ה' בשם היפ"ת), או שאר תירוצים שהזכירו המפרשים. משא"כ בגלות זה שאין לו זמן קצוב, היום אם בקולו תשמעו (כסנהדרין צ"ח ע"ב), ואין הדבר תלוי אלא בנו, ויש כמה מצות קלות מאוד כשמקיים אותם מקרב הגאולה, והקלה שבכולן אמרו חז"ל (ב"ב י' ע"א) גדולה צדקה שמקרבת הגאולה, שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות (ישעי' נ"ו א'), והו"ל כמי שיש לו פת בסלו, ואינו נחשב לגלות כלל נגד גלות מצרים, ע"כ.

ובספר שובע שמחות (דרשת שבת הגדול) כתב הטעם להרבות קמחא דפסחא, כי אנחנו מחכים ומקוים להיגאל בחודש זה כי בניסן עתידין להיגאל (ר"ה י"א), ובצדקה איתא (ב"ב י') גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, וכמאמר צדיקים "בך חותמין" - שחתימת הגלות יהא ע"י מדתו של אברהם אבינו מדת החסד, כן יעזרינו ה' שנזכה בקרוב ממש לגאולה השלימה, ולאכול מן הזבחים ומן הפסחים בביהמ"ק שיבנה במהרה בימינו אמן ואמן.

פרוס הפסח תשפ"ד לפ"ק

ביקרא דאורייתא

יואל לאנדא

פה ברוקלין ניו-יארק

דיני ומנהגי

קמחא דפסחא**סדר גביית קמחא דפסחא****מגבית קמחא דפסחא**

א. מנהג קדום מזמן הגמרא^[א], בכל ישראל^[ב], לקנות חיטים לחלקן לעניים לצורך פסח^[ג].

סדר המגבית

ב. בזמן הראשונים היה מנהג הקהילות להשים מס על הקהל לצורך 'קמחא דפיסחא'^[ד], ובזמניהם היו יכולים בני העיר לכפות זה לזה על כך^[ה].

מקורות והערות

יציאת מצרים. ב. ועוד טעם כתב במטה יהודה (סק"ב, מובא בשער הציון שם) משום שחמץ אינו רשאי לאכול, ומצה אינו מצוי כל כך להשיג לקנות, ואם לא יכינו לו על כל ימי פסח אפשר שישאר ברעב או יוכל לבוא לידי קלקול. ועיין באוצר הסוגיות (אות ה') עוד הרבה טעמים בחילוק בין פסח לשאר רגלים.

ד. כמבואר באור זרוע (ח"ב סי' רנ"ה), ובדרכי משה (סי' תכ"ט אות א'), ובשועה"ר (שם סעיף ה').

ה. משנ"ב (סי' תכ"ט סק"ג), וכף החיים (ס"ק ט"ו). ועיי' בשעה"צ (סק"ח) שמקורו ברבינו

א. כמבואר בירושלמי (בבא בתרא פ"א סוף הל' ד'), הובא במדור אוצר בירורי סוגיות (אות א').

ב. כ"ה לשון השועה"ר (ס"ה): "מנהג פשוט בכל ישראל".

ג. רמ"א (או"ח סי' תכ"ט סעיף א'). והטעם שתיקנו כן הקדמונים בפסח יותר משאר רגלים, כתב בשער הציון (סי' תכ"ט סק"י): א. משום שהוא זמן חירות ויושבין מסובין, כל אחד הוא וביתו ברוב שמחה, ואין זה כבוד לה' שהעניים יהיו אז רעבים וצמאים, ועל כן נותנים להם צרכיהם לכל ימי הפסח, שיוכלו גם הם לספר

אולם בזמנינו נשתנו פני הדברים^[ח], ואין כח ביד בית דין לכפות^[ט], מ"מ יסוד המנהג לא נתבטל, והמנהג מדור דור לחלק לעניים קודם הפסח כדי צרכם^[י]. ואלה המשתמשים עצמם מליטן קמה עניים יש עון בידם^[יא].

מקורות והערות

נחלקו הפוסקים אם נשתנה הדין לגבי נתינתה ממעות מעשר, כדלהלן]. ואולי י"ל דזהו כוונת הרמ"א שכתב: "ומנהג לקנות חטים לחלקן לעניים לצורך פסח", וכבר הקשו עליו דלכאורה הוא מדינא (עי' להלן באוצר הסוגיות אות ב'), אבל לפי מה שנתבאר יש לומר דאף במקום או בזמן שנתבטל דין גיבוי המס, מ"מ המנהג במקומו עומדת, שהמנהג לחלק חטים [או שאר צרכי החג] לעניים בכל אופן שהוא.

ט. משנ"ב (ס' תכ"ט סק"ו). ועיי"ש עוד שכתב שידוע שעניי עניים נשואות לזה וכשהם ישארו בדוחק וברעבון והוא יעלים עין מזה ידוע מה שאיתא בגמ' (סנהדרין ל"ה ע"א) כל תענית שמלינין בו את הצדקה, כאילו שופך דמים, שנאמר (ישעיה א', כ"א) "מלאתי משפט צדק" וגו'. והוא הדין כאן לגבי פסח שעניי העניים נשואות לצדקה זו לאכול ממנה בפסח, ואם אין נותן להם כלל יהיו רעבים.

ומיהו עי' בשו"ת האלף לך שלמה (השמטות ס' ל"ב) להגאון ר' שלמה קלוגער ז"ל שכתב ללמד זכות על אלו שאין נותנים, שיכולין לסמוך שע"י שקונין המצות תומכין בזה העניים שאופין בבית האופה, והוא כתב זה לא' מהטעמים לאסור "מאשין מצות" - וז"ל: "גם אין זה מגדר הישר והמוסר להיות גוזל לעניים, אשר עיניהם נשואות לזה להיות מן העזר הזה עזר להם להוצאות הפסח המרובים לבני עמנו, והנה גדולה מזה אמרין בפ"ק דמגלה דלכך אין קורין המגלה בשבת אמור ר' יוסף מפני שעניניהם של עניים נשואות

ירוחם סוף ספר מגיד מישרים (נתיב ל"ב ח"ב), וכן משמע מהסמ"ג (מצות עשה קס"ב).

ו. דבזמן חז"ל והשו"ע ה' הסדר שבכל עיר ועיר היה 'קופה' של צדקה, וגבאי העיר היו גובין מכל בני העיר מעות לקופה זו, והיו מחלקין אותם להעניים שבעיר הזאת בכל ערב שבת. עוד נהגו בכל יום ויום לחלק 'תמחוי', דהיינו שקיבצו מבני העיר מאכלים ומשקאות וחילקו אותם להעניים, ואף לעניים דעלמא (כמבואר כ"ז בגמ' ובטושו"ע יו"ד ס' רנ"ו). וע"ז הוסיפו לפני חג הפסח דין 'מעות חטים' לחלק להעניים שבעיר הזאת גם חטים לצורך אפיית המצות. אמנם בדורות האחרונים נתבטל כל זה, ובפרט שנתרבו קהילות בכל עיר ועיר עד אין מספר, ונמצא שברוב העיירות אינו מתקיים קופה כללית שגובה מעות צדקה מתושבי העיר ומחלקם לכל עניי העיר, רק בכל עיר ועיר מתקיים הרבה מפעלי צדקה שנתייחד ע"י עסקנים חשובים ורודפי צדקה וחסד שמאספין מעות לצדקה, או ע"י נדיבי הלב שמחלקין את תרומת נדבתם לעניים ודלים.

ז. כן פסק הגרש"ז אויערבאך (שלמי מועד פרק ס"ז, הליכות שלמה פסח פ"ב דבר הלכה אות ג') שרק בזמניהם היו קובעים בכל עיר סכום קבוע שכל אחד היה חייב לתת מכספו הוי כדין 'מס', אבל בזמנינו אין כח ביד בית דין לכפות על מעות חטים.

ח. כהוראת רבותינו גדולי וצדיקי הדורות בדורות האחרונים זצ"ל. [אלא דבזה

מי הם החייבים ליתן

ג. כל מי שדר בעיר י"ב חודש צריך ליתן לזה^[ז], והאידנא נוהגין שכל מי שדר פה שלשים יום צריך ליתן^[ח]. ואם דעתו להשתקע כאן צריך ליתן מיד^[י], וה"ה אם קנה בית דירה באותה עיר צריך ליתן מיד^[יז]. ויש

מקורות והערות

קל"ב), אלא הוא דין בפני עצמו שכיון ששדר שם י"ב חודש נחשב בזה עצמו כתושב באותה עיר. וכ"כ בערוה"ש (סי' תכ"ט ס"ז): "וזהו להבא לדור ולא להשתקע השיעור י"ב חדש או ל' יום".

יא. מג"א (סק"ב) בשם הסמ"ק (סי' רמ"ח). וכמ"ש הרמ"א בהל' צדקה (יו"ד סי' רנ"ו ס"ה) דמרום הגליות שגולין ממקום למקום נחשב הדר בעיר ל' יום כתושב העיר. ומיהו עי' פרמ"ג (א"א סק"ב) שנסתפק אם דעת הרמ"א שם לנקוט כן לדינא.

ועיין בספר ארחות חיים (ספינקא, או"ח סי' תכ"ט סק"ה) שבהגהות לספר זכרון אברהם נסתפק אם חושבין הל' יום מזמן החלוקה או מערב פסח, ועיי"ש שמדייק מלשון הירושלמי שזה תלוי בזמן החלוקה.

יב. חק יעקב (סק"ה), פרמ"ג (א"א סק"ב), שועה"ר (סעיף ו'), ומשנ"ב (סק"ה). וכמ"ש השו"ע בהל' צדקה (סי' רנ"ו ס"ה), והרמ"א בחושן משפט (סי' קס"ג סעיף ב').

יג. עי' בשערי תשובה (סק"ג) בשם החיד"א (בקונטרס טוב עין סי' י"ח אות ע"ז) שאם קנה בה בית דירה נחשב מיד כתושב העיר, ועיי"ש שהוא מסתפק אם שכר דירה ל"ב חודש אם נחשב מיד כתושב העיר. ועיי"ש בחיד"א שהוא מציין לשו"ת הריב"ש (סי' קל"ב), שהביא שם בשם קצת מפרשים דאף השוכר דירה דינו כקונה דירה.

למקרא מגלה, ועיי"ש בתוס' דאפי' במקום דאין חשש שמא יעבירונו אסור מטעם הנ"ל, הרי דמקרא חובה ומדברי קבלה ובטלוהו בשבת מכח מה דעיניהם נשואות למקרא מגלה, ומכ"ש בזה דאין בכך מצוה במאשין דאין לעשותה, דעיניהם של עניים נשואות לזה להשתכר על פסח, וגם כמה בעלי בתים והבינונים ומכ"ש ההדיוטים אין נותנים מעות חטין הנהוג בישראל, ושרשו מדברי הראשונים, ולכך הם מקיימין בזה במה דעכ"פ נותנים להם להשתכר בעזרם במצות, לא כן אם גם זה יבטלו הוי כמבטלים מצות צדקה ומעות חטין לפסח".

גם יש מקומות שמבקשין מחיר יקר על המצות, ובזה נכלל שנותנין לעניים במחיר נמוך או בחנם, וכמ"ש בשו"ת אפרקסתא דעניא (חלק ג' יו"ד סי' קפ"ג): "דהנה בקבלתי לפה לא ה' נהוג עד עכשיו לקבץ מעות חטין, רק דעבור העניים נותנים המצות במחיר נמוך, ולאשר בדלי דלות מצבם ר"ל נותנים חנם, ולתכלית זה העלו את מחיר המצות להבעה"ב בתורת מעות חיטין".

י. רמ"א (שם). ודין זה הוא אף אם אין דעתו להשתקע, כגון בן חו"ל שלומד אחר חתונתו בכולל בא"י ודעתו אחר איזה שנים לחזור לחו"ל, או מי שדר לשנה אחת באיזה עיר לצורך סעקשן 8, וכדומה. שדין דר בעיר י"ב חודש אינו מטעם דאז אמרינן דדעתו להשתקע, כמבואר בשו"ת הריב"ש (סימן

אומרים שגם אם יש לו מסחר באותה עיר חייב ליתן לאותה עיר^[יז]. אבל אורחים הנמצאים בעיר אין לחייבם ליתן כי הם נותנים בעירם^[יח].

תלמידי חכמים ועניים

ד. תלמידי חכמים (שפטורים מ'מס') גם כן חייבים ליתן עבור מעוֹת חֵיטִין^[יט], ובפרט במקום שהמנהג שגם התלמידי חכמים נותנין אין

מקורות והערות

יד. כ"כ הסמ"ק מצורף (מצוה רמ"ו אות נ"א): "אם יש אדם שמרויח בעיר אפילו אינו דר בעיר חייב ליתן לחיטה של פסח". ובספר עלי תמור (ב"ב פרק א') הביא סיפור מהמלבי"ם, שאמר למי שהיה מסחרו בעירו של המלבי"ם, וגר בעיר הסמוכה, שיתן קמחא דפסחא, והביא מהפסוק בשמואל א' (פרק כ"ה) על נבל שהיה גר במעון ומעשהו בכרמל, ונקרא 'נבל הכרמלי', כמבואר בפסוק (ל', ה'), הרי דנקרא שמו על שם עיר המסחר, וממילא כיון שסוחר כאן צוה שיתן קמחא דפסחא.

אמנם בשו"ת מבי"ט (ח"א סי' ע"ז) הוכיח שכל שלא הביא שם אשתו ובני ביתו אינו נחשב כתושב באותה העיר לענין המסים והצדקות, והביא שם כן משו"ת הרשב"א (ח"א סי' תרס"ד) שאם לא התנו עמו כן מתחלה קודם שבא שם להרויח אין יכולין להכריחו ליתן, ומסיק שהכל תלוי בזה לפי המנהג, והמנהג בצפת שלא לחייב. ועי' ג"כ בשו"ע הל' צדקה (יו"ד סי' רנ"ו ס"א), ובערוה"ש (שם סעיף י"ז).

טו. מחזיק ברכה (סק"ה), ושערי תשובה (סק"ג) בשם עבודת הגפן.

טז. כן כתב בשיירי כנסת הגדולה (אות ב'), ובאליה רבה (סק"ה), ובשולחן ערוך הרב

והנה פשטות דברי החיד"א מיירי בדין מי שיש לו בית א', שאם קנה בית דירה באיזה עיר נחשב מיד כתושב באותה העיר. ויש לעיין מה דינו של מי שיש לו כמה בתים, כגון שיש לו בית א' בחו"ל ובית א' בא"י, או מי שיש לו בית א' לימות החורף ובית א' לימות הקיץ באיזה עיר (לאפוקי מעונות הקיץ שאין דרין שם בקביעות, ולכאורה לא נחשב כעיר לענין זה). ובפשטות נראה שחייב ליתן בשניהם, דבדעתו להשתקע חייב ליתן מיד אף אם לא קנה בה בית דירה, וא"כ מה מוסיף שקנה שם בית דירה, ואלא על כרחך שדין קנה בית דירה אינו מטעם שדעתו להשתקע, אלא שבזה עצמו שקנה בה בית דירה [עכ"פ כשהוא לדירה, ולא להרווחה] נחשב כתושב העיר, וצ"ע.

והגאון ר' ישראל דוד הארפענעס שליט"א הורה שאם דר חצי שנה בבית א' וחצי שנה בבית אחר צריך ליתן לשני העיירות, אבל אם דר פחות מחצי שנה חייב ליתן רק במקום מגוריו שדר שם רוב השנה. ועיין ג"כ בש"ך (יו"ד סי' רי"ז ס"ק ל"ז) בשם שו"ת מבי"ט (ח"א סי' ס"א) שבמקומות אלו בזמנינו זה נראה שאינו נקרא דירה בלשון בני אדם במקום אחד פחות מו' חדשים, עכ"ל. וציין לדבריו הגאון ר' מרדכי באנעט ז"ל בהגהותיו לס' תכ"ט.

לשנות^[יח]. וגם בחור אם יש לו כסף מחויב ליתן קמחא דפסחא^[יח]. אבל מי שהוא עני פטור^[יט].

נשים

ה. אשה שאין לה בעל - חייבת ליתן מעוֹת חֵטִיין^[ס]. אולם אשה שיש לה בעל - אסור לקבל ממנה סכום גדול אלא סכום קטן כמו שהדרך שהאשה נותנת^[כא].

מקורות והערות

הת"ח לומר 'קים לי' כמאן דפוטרי. אמנם כתב הכף החיים (סק"ז): "אבל מ"מ נראה היכא דיש מנהג התלמידי חכמים ליתן אין לשנות".

יח. משנת המשפט (פסקים עמ' ת"פ). אך רוב בחורים הם סמוכים על שולחן אביהם ובהם לא שייך לומר שהם חייבים בקמחא דפסחא.

יט. כמבואר בשו"ע הל' צדקה (יו"ד סי' רנ"א ס"ג, וסי' רנ"ג ס"ח). ובפרט בזמנינו שאינו מדין מס ורק מדין צדקה, שפשוט שכל שהוא עני פרסנתו קודמת ופטור מליתן. וכן הורה הגאון ר' שלמה לייב וויינבערגער שליט"א אב"ד פאיע.

כ. אורח כהלכה (פסח סי' א' סעיף ט'), כיון שגם היא חייבת ליתן צדקה, שאין זה מצות עשה שהזמן גרמא.

ועי' ג"כ בסמ"ק מצורף (מצוה רמ"ו אות נ"א) שכתב: "יתומים נותנין לחיטה של פסח מעות". ומיהו כ"ז בזמניהם שהיה מס ע"ז, אבל בזמנינו אי אפשר לחייבם, ותלוי בדעת האפוסטרופוס שנותן ממונם לצדקה.

כא. כמבואר בשו"ע הל' צדקה (יו"ד סי' רמ"ח סעיף ד'), שאסור לקבל מאשה סכום

(סעיף ה'), ובמשנה ברורה (סק"ו). ועיין בשו"ע^ר (שם) שכתב בביאורא דמילתא, שאף תלמיד חכם חייב בקמחא דפסחא, משום שאינו רק משום מס (כמו שמירת העיר שת"ח פטורין, כמבואר בשו"ע יו"ד סי' רמ"ג), אלא אף דין צדקה שייך בו.

ומיהו יש לציין, דדין זה באמת אינו נוגע בזמן הזה, דכ"ז בזמן שגבו מס למעוֹת חטין אז חייבוהו גם תלמידי חכמים שפטורים מן המס, אבל בזמנינו אלה שאינו מדין מס, אלא צדקה לצורכי החג, א"כ ממנ"פ אם יש לו ליתן צדקה צריך ליתן אף אם הוא ת"ח, ואם אין לו ליתן אי"צ ליתן אף אם אינו ת"ח. [אלא דלדעת התשובות והנהגות (ח"ו סי' ק"ט אות א') שכתב שלא לתת ממעוֹת מעשר כיון שביסודו היה חיוב ליתן מעוֹת חטין, ה"ה שנשאר דין זה שכל אדם חייב בה].

יז. דהנה, הפרמ"ג (אשל אברהם סק"ב) העיר על האליה רבה (הנ"ל) שכתב דין זה בשם הכנסת הגדולה, שעייין בכנסת הגדולה בפנים, וראה שכתב שבמקומו בקושטנדינא נוהגין כן, ולפי"ז מעיר הפרמ"ג דמאן יימר שחייבין כן בכל מקום, אולי תיקנו ז' טובי העיר שבעיר הנ"ל כן רק בעירם, ומסיק בצ"ע. גם ביפה ללב (סק"ב) כתב שיש מחלוקת בזה, וא"כ יכול

הנוסע מביתו

ו. אף אלו שנוסעים מעירם לפני חג הפסח ולא ישהו בה בפסח, צריכים ליתן קמחא דפסחא בעיר מגורם לפני שנוסעים משם^[כב].

זמן הנתינה

ז. המנהג ליתן קמחא דפסחא שלשים יום קודם החג^[כג], ועכ"פ יזהר ליתן קמחא דפסחא לפני שקונה המצות שלו^[כד]. ויש נוהגין ליתן דמי 'מחצית השקל' מימי הפורים לצורך קמחא דפסחא^[כה], וכן נהג מרן רביה"ק זי"ע^[כו].

שיעור הנתינה

ח. שיעור הנתינה צריך להעריך על כל אחד לפי ממונו^[כז]. ומלבד הגיבוי

מקורות והערות

ועי' ג"כ בספר מועד לכל חי (להגר"ח פלאג'י ז"ל, סימן ד' אות י') שביום הפורים יוצאים הגבאים לגבות חיטי דפיסחא, עיי"ש שהולך ומונה שבחן של ישראל: "דבחג הפסח הקדוש עושין ישראל כמה מיני צדקות, וחפץ חיים למנות אותם כדי לעורר זכות על ישראל עם קדושו ואלו הן, א. היא ביום פורים שיוצאים ממוני הזמן ה"ו לגבות מכל יחידי העיר צדקה לחיטי דפסחא".

כד. הגר"ח פלאג'י (בהקדמה לספרו מועד לכל חי, ובפסרו ברכת מועדיך לחיים, הובא בפנים).

כה. וכן היה המנהג במדינות ספרד, כמ"ש בספר ברית כהונה (מערכת פ' אות ג'), ובשו"ת שואל ונשאל (ח"ג סי' ל"ב).

כו. כמ"ש בסדר ימי הפורים דברי יואל (אות מ"ז): "והמעוֹת אשר נקבצו בביהמ"ד מנדבות מחצה"ש נתנו לרבינו, והוא חילק אותם לעניים הגונים לצרכי חג הפסח".

כז. משנ"ב (סק"ו), וכף החיים (ס"ק ט"ז).

גדול, אלא סכום קטן. ומיהו אם הבעל אינו מקפיד רשאי ליתן סכום גדול, דהטעם שאין מקבלים מאשה רק סכום קטן הוא משום שאומדין דעתו של בעל שעל דבר קטן אינו מקפיד, וכן מבואר באורך בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' מ"ה).

כב. כמבואר בספר הפלאים (לבעל התוס' שבת, או"ח סי' תכ"ט) שאף אם נוסע כבר לגור בעיר אחרת, מכל מקום כיון שעד חג הפסח היה גר כאן, מחויב ליתן קמחא דפסחא עבור הנצרכים בעיר שהיה גר בה עד כה, כיון שתוך שלשים חל חובת הפסח.

וכן אברכי כולל שלומדים בארץ ישראל, ובפסח הם נוסעים להוריהם בחו"ל, צריכים ליתן מעות קמחא דפסחא בארץ ישראל.

כג. כ"ה במהרי"ל (מנהגי פסח), וכתב הגה"צ מקאפיש זצ"ל בספרו משנת יעקב (סי' תכ"ט) שבזה מובן סמיכות דברי הרמ"א לדין שואלין ודורשין בהלכות פסח שלושים יום (שאייתא בשו"ע שם).

והנתינה שמקבצים מכל בני העיר והקהלה נוהגין פרנסי הקהל לחלק בפני עצמם 'קמחא דפסחא' לעניים לפי יכולתם ומדת טובם^[כח].

מ'מעות מעשר'

ט. בזמנינו רשאי לתת מעות 'קמחא דפסחא' מכספי מעשר^[כט].

מקורות והערות

ישראל דוד הארפענעס שליט"א אב"ד ישראל והזמנים - שרק בזמניהם שהיו קובעים בכל עיר סכום קבוע כ'מס', לא היה רשאי לשלמו מכספי מעשר (שדבר שבחובה אין ליתנו ממעות מעשר), אבל בזמנינו שאין כח ביד בית דין לכפות על מעות חטים ואין קובעים לזה סכום קבוע, הואיל ואין חיוב על האדם ליתן מעות אלא יסוד החיוב הוא לדאוג לצורכי העניים בפסח, ואינו נחשב פורע חובו בכספי מעשר, הרי הכל צדקה, ורשאי ליתנו ממעות מעשר.

אולם בשו"ת **תשובות והנהגות** (ח"ו סי' ק"ט סק"א) כתב: "דעת הגרש"ז **אויערבאך** זצ"ל שהיום שאין נהוג לחייב כל אחד בסכום קצוב לקמחא דפסחא, יכול ליתן מעות חטים מכספי מעשר. ולענ"ד נראה, שכיון שקמחא דפסחא היה נהוג בכל קהילות ישראל בתורת חיוב על כל אחד ואחד כמס"כ הפוסקים (ועיין בשו"ע הרב שהביא לזה מקור בירושלמי), א"כ אינו יוצא ידי חובת המנהג אא"כ נותן המעות שלא מכספי מעשר. וע"כ מי שיש לו די, ישתדל שלא לקחת לקמחא דפסחא רק מכספי מעשר, אלא יתן עכ"פ חלק משלו, והשאר יוסיף מכספי מעשר ויזכה לקיים את המנהג וגם מצות צדקה, ואז יקיים את המצוה מן המובחר. ובדרשת שבת הגדול אני רגיל להזכיר שעם כל החומרות לפסח יש לזהר לקיים תקנת "קמחא דפסחא", שהרי

כח. כ"כ **מנהגי מהר"ש** (רבו של מהרי"ל, סימן א'): "וכן אומרים רבותינו ז"ל שצריך הגבאי צדקה לקנות לעניים חיטים לפיסחא, וכן פרנסי הקהל והיינו גמילות חסד".

וכ"כ הגר"ח **פלאגי** ז"ל בספרו **מועד לכל חי** (פרק ד' סימן י') כשהולך ומונה שבחן של ישראל, וז"ל: "והוא דבחג הפסח הקדוש עושין ישראל כמה מיני צדקות, וחפץ חיים למנות אותם כדי לעורר זכות על ישראל עם קדושו ואלו הן, א. היא ביום פורים שיוצאים ממוני הזמן הי"ו לגבות מכל יחיד העיר צדקה לחיטי דפסחא. ב. הטלה דמטילים כוללות העיר קצבה לכל היחידים, איש ערכו לצורך עשיית המצות לעניים, וכו' ג. מה **שנותנים כמה בעלי בתים בפרטות חטים לצנועים בעלי כבוד, ולתלמידי חכמים נצרכים, ובכל דור ודור המצא תמצא גם כן מהגבירים דיש מהם דעושה חילוק גדול לתלמידי חכמים וצנועים בפרוס הפסח ממעות ביד, מלבד מה שלוקחים מהכולל, וגם ממה שעושין גביה מכל המתנדבים ונותנים ליתומים ואלמנות ותלמידי חכמים ובינוניים**".

כט. כן פסקו רוב הפוסקים, **הגרש"ז אויערבאך** (שלמי מועד פרק ס"ז, הליכות שלמה פסח פ"ב דבר הלכה אות ג'), שו"ת **אור לציון** (ח"ד פרק נ"ב אות ג'), הגאון ר' **יעקב בלוי** זצ"ל בספרו **צדקה ומשפט** (פ"א הערה ה'), הגאון ר' **שלמה לייב וויינבערגער** שליט"א אב"ד פאיע, והגאון ר'

מ'מעוֹת צדקה'

י. מי שנדר סכום כסף לצדקה בל"ג תוך שלושים יום קודם הפסח, יכול ליתן מזה עבור קמחא דפסחא^[ז].

לשנות מעוֹת של 'קמחא דפסחא'

יא. גבו 'גבאים' מעוֹת עבור קמחא דפסחא, ונשאר אצלם מעוֹת, אין לשנות לדברים אחרים אלא יתנו לעניים לשאר צרכי הפסח^[זא].

סדר חלוקת קמחא דפסחא

למי נותנים

א. עני הדר פה שנים עשר חודש מחויבים ליתן לו^[זב], והאידנא נוהגין שכל מי שדר פה שלשים יום צריך ליתן^[זב]. ואם דעתו להשתקע כאן צריך ליתן מיד^[זד].

מקורות והערות

וכ"כ כאן המג"א (סק"ב). ועי' פרמ"ג (א"א סק"ב) שדן למה השמיטו הרמ"א, ומסיק שסמך על מ"ש בהל' צדקה שם.

לג. מג"א (סק"ב) בשם הסמ"ק (סי' רמ"ח). וכמ"ש הרמ"א בהל' צדקה (יו"ד סי' רנ"ו ס"ה) דמרוּב הגליות שגולין ממקום למקום נחשב הדר בעיר ל' יום כתושב העיר. ומיהו עי' פרמ"ג (א"א סק"ב) שנסתפק אם דעת הרמ"א שם לנקוט כן לדינא. [וכבר נתבאר לעיל מחלוקת האחרונים אם חושבין הל' יום מערב פסח או מזמן החלוקה].

לד. עי' בפרמ"ג (א"א סק"ב) שמסתפק בזה. אמנם במחצית השקל (סק"ב) ובשועה"ר (סעיף ו'), ומשנ"ב (סק"ה) נקטן כן בפשיטות.

ביסוד התקנה כל תושב בעיר ואפילו ת"ח חייבין בזה".

ל. מחזיק ברכה (סק"ז), ושערי תשובה (סק"ג) בשם עבודת הגפן.

לא. מחזיק ברכה (סק"ח), ושערי תשובה (סק"ג) בשם עבודת הגפן. [ויש לעיין בדין אם נשאר בקופה של צדקה אחר הפסח, אם יכולין ליתנם לעניים, או שצריכים להניחם לפסח הבא]. אמנם בסמ"ק מצורף (מצוה רמ"ו אות נ"א) כתב: "רשאין הגבאין ליתן מעוֹת שנדרו לחיטה של פסח אם יש חולה בעיר".

לב. כמבואר בירושלמי ובאור זרוע (הנ"ל), וכ"כ הבית יוסף בהל' צדקה (יו"ד סי' רנ"ו ס"ה),

ב. מי שגר במקום אחד ומשתכר במקום אחר (כגון שוחט וכדו'), גם כן נחשב כתושב אותו העיר ומקבל מהם^[לח]. אבל העוקר דירתו מעיר לעיר אחרת, נעקר מאנשי העיר ואינו יכול לקבל^[לח].

ג. נותנין 'קמחא דפיסחא' לכל נצרך, אף למי שיש לו מזון י"ד סעודות שלאיש כזה אין נותנין מקופה של צדקה^[לח], ונותנים מזה גם לתלמידי חכמים שגנאי להם לקבל צדקה^[לח].

מה נותנים

ד. המנהג מקדמת דנא היתה ליתן להם חטים^[לט], אבל במשך הזמן הנהיגו בכמה קהילות לחלק להם קמח^[מ], ומי שהוא עני גדול צריכים ליתן לו

מקורות והערות

מצינו בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה ה' סי' ט"ו) שכן נהגו בלעמבערג, וז"ל: "וזוה דרכם מאז לקבץ על קמחא דפסחא לפני עניי בהמ"ד וכבר יש להם פנקס מיוחד למי ומי נותנים לפי ערכם ולפי ערך חשיבותם הן בלימוד וכדומה ביחס".

ובדרך אגב יש לציין מה שכתב בשו"ת בנין שלמה (להגאון ר' שלמה הכהן מווילנא, סי' ל"ג) אודות המצוה לשמח את הלוי ברגל, שגם בזמן הזה שאין עבודה ושירות במקדש, מכל מקום יש לקיים מצוה זו על ידי נתינה לתלמידי חכמים, שהם שבט לוי, עיי"ש שכתב דברים נלהבים.

לט. כמבואר בירושלמי, ובאור זרוע, ובדרכי משה, וברמ"א, ובשועה"ר (הנ"ל).

מ. חק יעקב (סי' תכ"ט סק"ה), וכ"כ באליה רבה (סק"ג) שכן המנהג בפראג, וכן כתב המשנ"ב (סק"ד) שבמדינתו המנהג לחלק קמח, כיון שעל ידי זה מקרב הנאתו טפי.

לה. ספר דבר שמואל (סימן תכ"ט סק"ב). וכנ"ל בדיון חיוב נתינת קמחא דפסחא, שכל שדר פה י"ב חודש, אף אם אין דעתו להשתקע חייב ליתן, וה"ה כאן לענין לקבל. לו. פשוט, וכן הורה הגרי"ד הארפענעס שליט"א.

לו. מקור חיים (להחיות דעת, סי' תכ"ט ביאורים סק"ג), והו"ד בביה"ל (ד"ה שנים עשר), והטעם כדי שיוכל להסב כדרך בני חורין (שונה הלכות הערה י').

לח. מחזיק ברכה (סק"ו), ושערי תשובה (סק"ג) בשם ספר עבודת הגפן. עיי"ש שאין כוללים 'קמחא דפסחא' בשאר צדקות של כל השנה, והטעם שגובים אותו בפרטות (והיינו עושים מגבית וחלוקה בפני עצמו), כיון שנותנים מהם גם לתלמידי חכמים, שגנאי להם לקבל צדקה, לכן קובעים אותו בפני עצמו.

ובכמה מקומות המנהג לעשות חלוקות מיוחדות ללומדי תורה ובני הכוללים, וכבר

גם דמי האפיה^[מא]. אבל בזמנינו המנהג ליתן להם מצות או מעות לצורך קניית המצות^[מב], ונהרא נהרא ופשטיה^[מג]. והיום נהגו כל ישראל לתת עבור כל צרכי החג, ומצוה רבה היא^[מד].

שיעור הנתינה (למקבל)

ה. צריך ליתן לעני כל אחד כפי צרכו לכל ימי הפסח^[מה]. [ויש שנהגו ליתן לעני כדי שיהיה לו גם בשביל לאחר הפסח^[מז]].

ו. מי שמנהגו תמיד לאכול מצות שמורה או שאר זהירות בשמירתן ואפייתן, מחוייבים לתת לו מצות שמורות ומהודרות כפי רצונו^[מח].

מקורות וזכרונות

וכבר מצינו בספר מנהגים דק"ק וורמישא (ליל א' של פסח אות ע"ו) שכתב: "מנהג הוא לגבאי צדקה לחלק קמח לבעלי בתים העניים למצה, וכן מנהגינו לחלק בשר לימים טובים לאותן בעלי בתים עניים". אלא שאין זה מדין 'קמחא דפסחא', וזה מחלקין בכל יו"ט.

מה. משנ"ב (סק"ד). ועי' בספר מזור וקציעה (להיעבץ, ס' תכ"ט) כתב: "נותנים לו חטים כראוי לו ויפה לו לעשות בהם כל צרכיו פת ודייסא תבשילין של קמח וטיגונים וציקי קדירה", עיי"ש עוד.

מז. עובדא הוי עם הרה"ק מהרי"ד מבעלזא שאמר למשמשו בערב פסח שיאסוף מעות, ואמר לו ליתן המעות לאיזה עני בערב פסח ממש קודם כניסת החג, והסביר הרה"ק שכיון שצריך לשמוח בחג, ואין יכול אדם לשמוח בשעה שיודע שיש לו רק אוכל ליו"ט אבל לאחר מכן אין לו כלום, לכן שלח לו ממש קודם החג שיהיה לו בשביל לאחר פסח כך יחוג את החג בדיצה ושמוחה ('אדמור"י בעלזא' ח"ג עמ' ש"מ).

מז. פתחי תשובה (להג"ר ישראל איסר איסרלין

מא. משנ"ב (סק"ד), והטעם כיון שהוא בכלל ד' מחסורו אשר יחסר לו'.

מב. עי' בכף החיים (ס"ק י"ב) שהמנהג בירושלים עיה"ק לחלק מצה. וכ"כ בספר אוצר כל מנהגי ישורון (ס' נ"א, פסח אות ב') שהמנהג לחלק מצה. ועי' בחוט שני (פסח, פ"א סק"ב) שהטעם שלא נהגו מלפנים לחלק לעניים מצות אף שבוזה הנאתם קרובה יותר, הוא משום שבזמנם היה כל אחד אופה בביתו, ולפי זה כתב שבזמנינו שלא שייך כל כך שהעני יאפה מצות לעצמו, וישנם השגחות טובות, יש ליתן לעניים מעות והם יקנו בזה מצות. אמנם לפימ"ש בספר חוקת הפסח (הובא באוצר הסוגיות אות ו') דחיישינן שהעני ישתמש עם המעות לצרכים אחרים יש ליזהר ליתן דוקא מצות או תשלום מיוחד לשלם בבית האופה.

מג. כף החיים (שם).

מד. שו"ת תשובות והנהגות (ח"ו ס' ק"ט). וכן דעת הגרש"ז אויערבאך ז"ל (כדלהלן אות

ז' בהערה).

לשנות מעות של 'קמחא דפסחא'

ז. עני שקיבל מעות לקמחא דפסחא, ורוצה להשתמש בה לשלם החובות או לקנות שאר צרכים - אינו רשאי לקנות עמה רק צרכי החג, כגון מאכלים ומלבושים וכדו', ואם נשאר לו ממעות אלו יכול להשתמש עמה לשלם את חובותיו או לקנות צרכים אחרים^[מח].

שאר דיני צדקה קודם החג

נתינה לשאר עניים

א. עני שאין דר פה שלושים יום, מכל מקום מחויבים ליתן לו לאכול מצה^[מט], כדרך שחייבים ליתן לו פת כל ימות השנה, מזון שתי סעודות לכל יום ויום מימות החול שהוא שוהה בעיר, ובשבת מזון שלש סעודות^[נ].

מקורות והערות

סעיף ב'). ועי' בשו"ת שדה אלחנן (להגאון רבי אלחנן הלפרין זצ"ל, ח"א סימן כ"ח) שהביא בשם זקינו הרה"ק בעל דברי חיים מצאנז זי"ע, שמוותר לשלם חובות במעות קמחא דפסחא, כיון שגם זה בכלל מעות קמחא דפסחא, שהרי כל הענין הוא שישב בליל הסדר דרך חירות, וגם זה הוא חלק מהחירות שיהא משוחרר מדאגת החובות, אך עיי"ש שכתב דזה רק לפי טעם הראשון **בשער הציון** (סימן תכ"ט סק"י) שקמחא דפסחא מטרנו כדי שאף העני יחוג את הפסח דרך חירות, ולא לפי טעם השני שהוא כדי שלא ישאר רעב או יבוא לידי קלקול.

מט. מגן אברהם (סק"ב).

נ. משנ"ב (סק"ה), וכ"כ במור וקציעה (סי' תכ"ט), וכמ"ש בשו"ע הל' צדקה (יו"ד סי' רנו"א).

מווילנא, סי' תכ"ט ס"א). הו"ד בכף החיים (ס"ק י"ד).

מח. כן הורה הגאון ר' ישראל דוד הארפענעס שליט"א אב"ד ישראל והזמנים. וכן הורה הגרש"ז אויערבאך ז"ל, כמ"ש בהליכות שלמה (חודש ניסן הע' 3) שנשאל ע"י מנהלי תומכי תורה בישיבה שקבלו סכום מעות, וכתב להם הנותן שהוא עבור קמחא דפסחא, האם עליהם להשתמש בהם לצרכי הקמח והמצות דוקא כל' הפוסקים, והשיב דכל צרכי החג לרבות בגדים וכדו' הריהם בכלל קמחא דפסחא.

אלא שאם נותר לו ממעות אלו, יכול להשתמש עמה לשלם חובותיו או לצרכים אחרים, כדין משנין מצדקה לצדקה שהעני מותר לשנות אותה (כמבואר ברמ"א סי' תרצ"ד

יין לד' כוסות

ב. וכמו כן צריכין ליתן לכל העניים יין לד' כוסות^[נא]. והוא מטעם 'פירסומא ניסא', וע"כ אין לו להמנע מלקבל היין, אף שאינו רוצה לקבל מצדקה^[נב].

לכלכל העניים ביו"ט

ג. חייב אדם להיות שמה וטוב לב במועד הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו וכו', וחייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר עניים^[נג]. ועל כן

מקורות והערות

כוסם פגום דאמר בגמרא (לקמן ד' קה): טעמו פגמו". ויש לעיין אם מה שמסיק שנראה להחמיר הכוונה שיש להחמיר וליתן גם לעניים, או שרק לעיקר הדין אם צריכין כוס לכל אחד מחמיר, אבל לענין עני אין לחייב ליתן לו לכל המשפחה. ובהגדש"פ מהר"י ט"ב (אות כ"ג) כתב: "ונראה דרק ד' כוסות בלבד הותר לו משום פרסומי ניסא, ואף בזה כתבו התוס' שאין נותנין לבניו ולבני ביתו כי אם לעצמו והוא מוציא את כולם".

נב. תוס' (פסחים צ"ט ע"ב, ד"ה ולא יפחתו), וב"ח (או"ח סי' רמ"ב, הובא דבריו בפנים אות ?).

נג. שו"ע הל' יו"ט (סי' תקכ"ט סעיף ב'). ומקורו ברמב"ם (הל' יו"ט פ"ו הל' י"ח) שכתב: "וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה (דברים ט"ז, י"ד) עם שאר העניים האמללים, אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו, ועל אלו נאמר (הושע ט"ד) זבחיכם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם, ושמחה כזו קלון היא להם שנאמר (מלאכי ב', ג') זריתי פרש על פניכם פרש חגיכם".

נא. כמבואר ברמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ז הל' ז'), ובסמ"ג (עשין מ"א), וברשב"ם (פסחים צ"ט ע"ב ד"ה ולא יפחתו). וכ"כ המשנ"ב (סי' תע"ב ס"ק מ"ב): "ותמיהני על איזה מקומות שאין משגיחין על זה, הלא דבר זה פשוט ומבואר בכמה פוסקים". ועי' בספר מועד לכל חי (להגר"ח פלאג'י, סימן ד' אות י') שהולך ומונה שבחן של ישראל: "מה שמחלקים מוכרי היין וגם כמה בעלי בתים יין לקידוש ולארבע כוסות, אשריהם ואשרי חלקם".

ולענין שיעור הנתינה - עי' בתוס' (פסחים צ"ט ע"ב, ד"ה לא יפחתו) שמסתפק בזה, וז"ל: "מתוך הלשון משמע קצת שאין נותנין לבניו ולבני ביתו כי אם לעצמו, והוא מוציא את כולם בשלו, וסברא הוא דמאי שנא ארבע כוסות מקידוש דכל השנה שאחד מוציא את כולם וכו'. ומיהו בגמרא משמע שצריך כל אחד ארבע כוסות דקתני (שם ק"ח ע"ב) הכל חייבין בארבע כוסות אחד נשים ואחד תינוקות אמר רבי יהודה מה תועלת לתינוקות בין משמע דלתנא קמא צריך כוס אף לתינוקות, ויש לדחות דחייבין לשמוע ברכת ארבע כוסות קאמר ומשום חינוך, ונראה להחמיר ולהצריך ארבע כוסות לכל אחד, והמחמיר צריך לזהר שלא יהא

נהגו באיזה מקומות שקודם יום טוב הולכין נבוני לב לבתי העשירים לקבץ עבור אלו המרי נפש, ואשרי האנשים שמשימין עין על זה, שמזכין לעצמן ומזכין לכל אנשי העיר^[נד].

מקורות והערות

כמה בעלי בתים בפרטות חטים לצנועים בעלי כבוד ולתלמידי חכמים נצרכים, ובכל דור ודור המצא תמצא גם כן מהגבירים דיש מהם דעושה חילוק גדול לתלמידי חכמים וצנועים בפרוס הפסח ממעות ביד מלבד מה שלוקחים מהכולל".

והאחרונים העתיקו ג"כ דברי הזהר הק' (ח"ג רנ"ט ע"ב) שמפליג מאוד בעונש מי שאינו נותן לעני מסעודתו ביו"ט רח"ל.

נד. משנ"ב (שם ס"ק י"ז). ועיין בספר **מועד לכל חי** (להגר"ח פלאגי ז"ל, סימן ד' אות י') שהולך ומונה שבחן של ישראל: "מה שנותנים

אוצר בירורי סוגיות

בענין 'מענות חיטין' - קמחא דפסחא' (או"ח סי' תכ"ט)

א.

מקור המנהג

והובא בבית יוסף (יו"ד סי' רנ"ו סעיף ה' ד"ה גרסינן בירושלמי), בדרכי משה (סי' תכ"ט אות א'), וכן פסק הרמ"א להלכה (או"ח ריש הלכות פסח סי' תכ"ט סעיף א', ומקורו מהאור זרוע הנ"ל), וזה לשונו: 'ומנהג לקנות חיטים לחלקן לעניים לצורך פסח וכל מי שדר בעיר י"ב חדש צריך ליתן לזה' [א].

ובן כתב המשנ"ב (סימן תכ"ט סק"ג) 'הוא מנהג קדום מזמן הנמרא, והובא דבר זה בירושלמי פ"ק דב"ב (פ"א ה"ד)'.
 ונחלקו המפורשים אם כוונת הברייתא בירושלמי 'לפסים', הוא 'לקמחא דפסחא':

מקור המנהג הוא בירושלמי (בבא בתרא פרק א' סוף הלכה ד') לגבי חובת כל בני העיר לצורכי העיר 'איתמר לפסים' [א] ולזמיות שנים עשר חדש וכו', א"ר יוסי בר בון לחיטי הפסח בין לישא בין ליתן. ופירשו הראשונים האור זרוע (לרבי יצחק מווינא, ח"ב סי' רנ"ה) והרבינו ירוחם (מישרים נתיב ל"ב ח"ב), שבין 'לישא' דהיינו לישא בעול עם חביריו, יחד עם שאר בני העיר לצורך חיטים לעניים, ובין 'ליתן', דהיינו אם הוא עני ליתן לו ממעות חיטים, אינו חייב אלא אם כן ישב בעיר שנים עשר חודש.

מקורות והערות

ב. אולם ראה בפירוש יפה עינים (ד"ה לפסי) שדחה פירוש זה בדברי הירושלמי.

ואכן הערוך (ערך פס, א') ביאר שהכוונה ל'קרשי עץ לחזק שערי העיר, כמו 'פסי ביראות' (עירובין י').

ב. והקשה הרה"ק רבי מאיר מפרעמישלאן זי"ע, שהרי בדרך כלל כשכתב הרמ"א 'הגה' על המחבר הוא חולק עליו, ואם כן מה

א. ונחלקו המפורשים אם כוונת הברייתא בירושלמי 'לפסים', הוא 'לקמחא דפסחא':

א. הפני משה (בירושלמי שם ד"ה לחטי) למד שכך מפרש הירושלמי את מה שאיתא 'י"ב חודש לפסי העיר' שהוא מלשון 'פיסת בר' (תהלים ע"ב ט"ז), והיינו שהכוונה לנתינת מעות חיטים לעניים עבור פסח.

רגעים אמר לו, אני אומר לך, הנה המחבר הקדוש היה אש, וצעק הרבה פעמים תיבת אש בקול גדול, על כן אמר שצריכין רק להיות שואלין ודורשין בהלכות פסח, ולא ידע כלל שצריכין לדאוג מגשמיות, אמנם הרמ"א שנתחבר מעט אחר כך ובחוץ לארץ הרגיש שצריכין לעשות מאומה עבור גשמיות גם כן".

ובדומה לזה מסופר על הרה"ק ר' מרדכי'לע מנאדבורנא זי"ע, שהיה יהודי שנפרדו ממנו טרם נסיעתו, וסיפר להרה"ק שבדעתו להיות אצל הרה"ק ר' צבי הירש מליסקא זי"ע. נענה הרה"ק ר' מרדכי'לע ואמר לו 'כשתגיע להליסקער רב תמסור לו דיוק שיש לדקדק בשו"ע ריש הלכות פסח (סי' תכ"ט) שכותב המחבר 'שואלין ודורשין בהל' הפסח קודם לפסח ל' יום', וברמ"א מגיה 'ומנהג לקנות חטים לחלקן לעניים לצורך הפסח', וצ"ב איזה קשר ושייכות יש לדברי רמ"א על מה שכתב המחבר, וי"ל שהשו"ע פתח שדורשין בהלכות הפסח שיש להם הלכות רבות, ויש לראות לאכול כזית שלימה מהמצה ושיהא שיעור מרווח, וכן לשנות יין מהודר לד' כוסות וכדו' במצוות הפסח, ועל זה מעיר הרמ"א שעל ידי הדרשות עדיין לא נוכל להמציא כל הדברים הללו הנחוצים להעניים ואביונים, וצריך לראות למעשה להמציא להעניים מעות חטים וקמחא דפסחא, ע"כ. וכשהגיע יהודי הלז להרה"ק מליסקא, מסר לו את דברי הרה"ק מנאדבורנא, והנה תיכף לאחר זה הגיע אל ביתו של הליסקער רב אלמנה רצוצה, ושפכה מר לבה לפניו שאין לה מצות על פסח, וכבר עומדים סמוך ונראה לחג הפסח, וכל האופי מצות כבר גמרו למכור סחורתם. הרה"ק ר' הערשעלע ליסקער זכר את דברי קדשו של הרה"ק ר' מרדכי'לע והבין מיד את המוטל עליו, ותיכף אסף את

הוא חולק על המחבר בסימן תכ"ט סעיף א' (ריש הלכות פסח) שכתב המחבר 'שואלין ודורשין בהל' פסח ל' יום, הג"ה ומנהג לקנות חטים ולחלקם לעניים לצורך פסח'. אלא תירץ בדרך צחות, שהמחבר כתב כדרכו של רב, ובמה עוסק רב קודם פסח, בענין הדרשה להזהיר העם בדיני פסח, שזה בא בכדו וזה בא בחביתו לשאול בהלכות החג, על כן פתח בשואלין בהלכות הפסח קודם לפסח ל' יום, שצריך ללמוד ההלכות, ועל זה בא הרמ"א ומעיר בשניות כי על דיני הפסח אין צורך להזהיר כל כך, כי ישראל עם קדושים בוודאי יקיימום כדת וכהלכה, יותר יש להזהיר שיתנו צדקה כהלכתה, כדי שגם העניים יוכלו לקיים את הפסח כהלכתו ככל משפטו וחוקתו. (דברי מאיר, תרס"ט, ליקוטים דף י"ט ע"א ד"ה בראש).

[בנוסח אחר הובא בספר **בן לאשרי ברכה משולשת** (ח"ג סיפורי קודש אות מ"ט): "שמעתי מהישיש הרב ר' אברהם שאול ז"ל **מקצועשוב**, שסיפר לו חותנו, שבעת שהיה מלמד בגאליציא סמוך לפרימישלאן הגיע אז עת חתונה לאחד מתלמידיו, וביקשוהו הבעל הבתים שיסע עם בנו הוא תלמידו לפרימישלאן לקבל ברכה מהרב הקדוש מורינו הרב מאיר, ובבואם לבית הרב הקדוש מהר"מ צוק"ל, ניסט מעט כובע החתן שלא במתכוון, והתחיל הרב הקדוש לצעוק עליו בקול גדול עד להפליא, 'כסי רישך כי היכי דתהוי עליך אימתא דשמיא' (שבת קנ"ו ע"ב). אחר כך אמר למלמד הנך ישראל למדן, ובודאי אתה מקיים ללמוד ל' יום קודם החג מענינא דיומא, כי היה אז קודם פסח, אמור לי מה זה שהמחבר התחיל בהלכות פסח שואלין ודורשין בהלכות פסח שלשים יום כו', והגיה עליו הרמ"א נהגו לחלק חטים לעניים, מה ענין זה לזה. וחותנו עמד להקשיב מה יתן הרב הקדוש, ואחר איזה

ב.

החיוב בתורת 'מס' על בני העיר

ובן מבואר במקור חיים (לבעל הנתיבות, ביאורים סי' תכ"ט סק"ג) - שהקשה מדוע הובא הלכה זה של קמחא דפסחא בהלכות פסח, וגם מאי שנא מהא דמבואר בהל' צדקה (יו"ד סי' רנ"ו ס"ה) שמי שדר בעיר צריך ליתן לתמחוי (מה שנותנים בכל יום מזון ב' סעודות לעניים העוברים ממקום למקום) ולקופה (שנותנים לעניי העיר מזון י"ד סעודות).

באור זרוע (ח"ב סי' רנ"ה) כתב 'מנהג הקהילות להשים מס על הקהל לצורך החיטים ליתן בפסח לעניי העיר, כדאיתא בירושלמי'.

ובן כתב בשו"ע הרב (סי' תכ"ט ס"ה) כתב וז"ל 'מנהג פשוט בכל ישראל שכל קהל וקהל משימים מס על בני עירן לצורך חיטים לפסח, לקנות ולחלקם לעניי עירן' עכ"ל.

מקורות והערות

לעניים ולשאר דברים טובים וכדומה ה"ה בערכם כדברים קטנים, והדורשין לעם ה' צריכין לדבר ולעורר על שניהם, הן על הדברים הגדולים דהיינו עסק התורה ודבר ה' זו הלכה הנחוצים לדעת, והן על דברים הקטנים הלא המה בעיניי ממונות הנחוצות עבור צרכי הכלל והפרט, לעסוק בצרכי היהדות ולראות שלא יחסק המזג בעיניי ממונות וההוצאות הזקוקות בכל ענין וענין וז"פ אמור אל הכהנים בני אהרן, הן המה המורי דרך לישראל המלמדים אותם דרכי ה', ועוד ואמרת אליהם, שתי אמירתו הללו למה, כדי להזהיר גדולים על הקטנים, ר"ל שזהו אזהרה להגדולים שבישראל שידיברו ויזהירו את ישראל גם על דברים הקטנים, דהיינו עניי נתינת מעות לצדקה לכל הדברים הנחוצים בישראל'.

ובענין סמיכות דברי המחבר להרמ"א נאמרו עוד הרבה ביאורים, והם מפוזרים בקובץ זה (וכגון בסוף אות ד' בשם ספר שובע שמחות, וכן בתחילת אות ז', ועוד).

כל בני ביתו ומקורביו והתחילו לאפות מצות כדי לספק להאלמנה ובני ביתה על כל החג מצות ברווח (מאמר מרדכי אות ע"ד, ואורות מרדכי פרק י').

גם **מון רביה"ק זי"ע** הזכיר דברים הנ"ל מהרה"ק **מפרעמישלאן זי"ע**, במסיבה לטובת בנין המוקה בשכונת איסט סייד, **מוצש"ק אמור תשי"ד** (נדפס בחידושי תורה למסיבות פ' אמור), ומפרש בזה כפל הלשון 'אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם': "אפ"ל לענינו עפ"י"מ שאמר הה"ק ר' מאיר **מפרימישלאן** זצוק"ל על מ"ש בשו"ע בריש הלכות פסח שואלים ודורשין וכו' [עיי"ש] שהביא הדברים הנ"ל]. והנה איתא בגמרא (סוכה כ"ח) בהא דקטן שבתלמידי הלל לא הניח דבר גדול וקטן, דדבר גדול היינו מעשה מרכבה ודבר קטן היינו הויות דאב"י ורבא. ולעניינינו אפשר לומר עוד, דהעסק בדברי תורה והלכות כגון מנה לי בידך וכשר וטרפות וכיו"ב לזה יקרא דבר גדול, והעסק בעניי הליכות עולם הגשמי כגון קיבוץ מעות

הקמח (והיינו שביקשו עבור הקמח מחיר יותר יקר, ומהכסף הזה עשו קמח עבור העניים למצות), ולכן יש מקומות שתיקנו איסור להביא קמח מחוץ לעיר למכור יותר בזול, כדי שכולם יקנו רק מהממונים באותו העיר וכך יוכלו לתת לעניים (שו"ת הרי בשמים ח"ה סי' קי"ז, שו"ת מנחת אליהו [קאלעסינקער, בהשמטות לחו"מ סי' א'], וכן כתב בשו"ת צבי לצדיק [בלאזוב, סי' ז'] שיש כוח ביד הרבה לאסור אותם שמוכרים קמח מחוץ לעיר כדי שלא להזיק לעניים).

ובשו"ת בית לחם יהודה (אויזערמאן, ח"א סי' נ) דן בתקנת הקהל שלא לקנות קמח לפסח רק דרך הקהל ומזה יהיה מס לקמחא דפסחא, ועתה יש שממאנים בזה, דודאי אי אפשר להתיר להם, אכן אם הוא בענין שרוצים לתת המעות לעניים עצמם ורק שממאנים דרך הקהל, יש לומר דשרי.

ומיהו בזמנינו אלה נשתנה המציאות, וכמו שהארכנו במדור פסקי הלכות, ובודאי אף שאין משימין מס על בני העיר, מ"מ המנהג מדור דור לא נתבטל, וכדלהלן (פרק ד' אות ה'), ודו"ק.

והקשה עוד על המנ"א שכתב שאף שהרמ"א כתב שחיוב מעות חטין מוטל על מי שדר בעיר י"ב חודש, אבל בסמ"ק מובא שהאידינא השיעור הוא ל' יום, ותמה למה לא הביא הלכה זו מהרמ"א בהל' צדקה (יו"ד סי' רנ"ו) שכתב מפורש שיעור זה של ל' יום, ולכן תירץ שקמחא דפסחא אינו רק מדין צדקה אלא הוא כעין 'מס' על בני העיר, כמבואר בירושלמי (ב"ב פ"א ה"ד), ולכן החיוב הוא רק במי שהוא דר י"ב חודש, כיון שחיוב מס הוא רק במי שדר בעיר י"ב חודש (כמבואר בשו"ע חו"מ סי' קס"ג), מה שאין כן בצדקה שלוקחים מהקופה והתמחוי ששיעורו בל' יום או בג' חדשים, ולכן הביא המנ"א בשם הסמ"ק שמנהג דידן לחייב לשלם מס זה של קמחא דפסחא אפילו כשדר בעיר רק ל' יום.

ובן כתב בשו"ת אדמת קודש (יו"ד סימן י"ד) שכך גזרה חכמתם ויסוד הדבר לא גילוהו הלא כמוס אתם ולא איתנו יודע על מה חיטים דפסח השוונו למסי העיר, שאין זה מחיוב צדקה שהרי אף מי שיש לו שיעור י"ד סעודות גם כן לוקח מן החלוקה ואין זה אלא ממסי העיר ולכן אין חיובו אלא כשאר מיסים.

ובן מצינו בכמה מקומות שגבו המעות חיטים על ידי מס שמטילין על

ג.

בחיבות ומעלת ענין נתינת 'מעוז חייטין'

א. מטרת גלות מצרים היתה שידעו
גודל הצער של העניים וכך יחוסו
ויחמלו עליהם

בא וראה דברים נפלאים שכתב בשו"ת
בית יצחק (צלעות הבית, בסוף חלק יורה
דעה, דרוש ו') וז"ל: 'חובת היום של חג
המצות לתת צדקה לעניים, כי זאת
היתה מנמת ומטרת הקב"ה בשלחו
ישראל למצרים, למען ידעו איך רע ומר
גודל עניים ודלים העוברים בגין פת
לחם, ובחנאלם ממצרים יחוסו ויחמלו
עליהם, ויהיו לעזר ולמגן להם, ועל
כן פותחים באגדה כהא לחמא עניא
די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל
דכפין ייתי וייכול, כי כשאדם משים
על לבו שהיה גם הוא במצרים תחת
חמת המציק, והקב"ה חמל עליו
והושיע לו, איך לא יחמול הוא על
עמיתו וחבירו בעת עניו'.

ב. לדאוג קודם לעני

כתב בספר ברכת מועדך לחיים (להגר"ח
פלאגי, ח"ב דרוש י"ג לשבת הגדול) וז"ל:
'צריכים למהר ולזוז לעשות המצות
לעניים קודם שיקנה חטים לעצמו, כדי
שלא יצטערו העניים בראותם לציבור
שכבר קנה חטים ועשה המצות, ולרש
אין כל. ואשריהם ישראל בעירנו זאת

אזמיר יע"א, שעושים השתדלות הממונים
העוסקים עם הציבור לשם שמים, להקדים
ולקנות החטים לצורך העניים ולטחון
אותם, ולהתחיל עשיית המצות קודם להם,
וגם בפרטות יש מן המתנדבים בעם
לחלק חיטי דפסחא לבעלי כבוד,
אשריהם ואשרי חלקם'.

ג. גורם שלום בבית

ובע"ז כתב הגר"ח פלאגי ז"ל בספרו
מועד לכל חי (בהקדמת הספר) על
מעלת הנותן קמחא דפסחא וז"ל: 'מלבד
השלום שעושה הנותן צדקה לעני עם
הקב"ה ובדברי רז"ל עוד יש שלום הבית,
כי כשהעני שואלים לו אשתו ובני ביתו
שיביא להם טרף לביתם, ולרש אין כל
מאומה בידו, מוכרחים המה להיות
מריבה ומחלוקת ביניהם^[1]. ובפרט
כשקרבו ויאתיון ימי החגים, ובפרט בחג
המצות דצריך הכנה דרבה מקודם החג,
לקנות חטים ולטחון וללוש המצות,
שרואה עני דהעשיר והבינוני כבר הכל
מוכן לפניו, וקנו החטים וטחנום לאפות
עוגות מצות, והעני אין שום יכולת
בידו, כי מלבד כי העני איהו גופיה
צעריה מסתייה, עוד תוסף הצרה מאשתו
ובני ביתו'.

מקורות והערות

ג. וכדאיאת בגמ' (בבא מציעא נ"ט.) שכאשר חסר תבואה בבית, מצוי מריבה בבית ח"ו.

ד. המזכה את חבריו

מן הענין ציין גם למ"ש בשו"ת דברי מלכיאל (חלק ד' סימן ט"ו): "ולזה מצוה רבה להספיק לעניים צרכי החג למען יהי' להם מה לאכול וגם שיקיימו מצות מצה. דודאי היא צדקה עצומה לזכות את חבריו בקיום מ"ע דאורייתא. וכן שיוכלו העניים להתענג בחג ולא יסבלו רעבון".

ה. גדולי הדורות עוררו שלא להשתמט מחיוב זה

גדולי ישראל בכל הדורות עוררו את בני קהלתם לקיים מנהג זה כפשוטו וכמשמעו, ושלא להשתמט ממנהג זה, אשר עיני העניים נשואות לזה, וכבר הבאנו בפסקי ההלכות את דברי המשנ"ב (סי' תכ"ט סק"ו) שכתב: "ואלה המשתמטים עצמם מליתן קמח עניים יש עון בידם", ועיי"ש עוד שכתב שידוע שעניי עניים נשואות לזה וכשהם ישארו בדוחק וברעבון והוא יעלים עין מזה ידוע מה שאיתא בגמ' (סנהדרין ל"ה ע"א) כל תענית שמלינין בו את הצדקה, כאילו שופך דמים, שנאמר (ישעיה א', כ"א) "מלאתי משפט צדק" וגו'. והוא הדין כאן לגבי פסח שעניי העניים נשואות לצדקה זו לאכול ממנה בפסח, ואם אין נותן להם כלל יהיו רעבים.

ובספר מועד לכל חי (להגר"ח פלאגי ז"ל, פרק ד' סימן י') כתב: "הטלה דמטילים כוללות העיר קצבה לכל היחידים, איש ערכו לצורך עשיית

המצות לעניים. ובצדקה זו היצר הרע מתגבר הרבה כיון שהיא מצוה דרבים כמו ההלכשה, ומי שהוא אמיד בנכסים ויש לו ריח תורה או שהוא רופא, אומר הרי אני בן חורין ליתן דאני חכם או אני רופא ואם איותה נפשי אתן מצד עצמי, ומתגאה בלבו להיות פורש מן הצבור, ועל זה נאמר מעוות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות, שנמנו חבריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם, ויבקש מהקב"ה שלא יבוא הוא או זרעו לידי מדה זו ליקח מהכולל כדי לאכול בפסח, ויכניע את יצרו ויתן בסבר פנים יפות, ומשמיא מיהב יהבי ליה כפלים".

ועיין בספה"ק עמרת יהושע (דיוקוב, לשבת הגדול פ' צו), וז"ל: "ועל כן גבי קרבן פסח ציוו לנו חז"ל אין שוחטין את הפסח על היחיד, רומז אשר העשיר אינו רשאי לאכול הקרבן פסח לבדו רק שיראה ליתן צדקה לעניים, ובחבורה אחת הוא נאכל. ועל כן אין שוחטין את הפסח על היחיד, העשיר דווקא, רק מצרף א"ע עם העניים. גם בזמן הזה נאמר בחז"ל 'ומנהג לקנות חטים לחלקם לעניים לצורך פסח'. וזה 'צו את אהרן ואת בניו לאמור זאת תורת העולה', רומז, שהמנהיגים וצדיקי הדור עליהם מוטל הדבר לבוא על הצדקה שמרומז בקרבן עולה כנ"ל. 'הוא העולה על מוקדה', רומז אשר ע"י מצות צדקה מבטלין א"ף חימ"ה שמרומז בתיבת מק"ד. וזה 'כל הלילה עד הבוקר', רומז

יקרא בשם מעות חטין, והגם שנותנים אמתלא לדבריהם שבימים האלה מוכרחים ליתן מס המלך ולכן ראשי העיר עושים צעטיל על בני עירן וגובין בכפיות גדולות המעות חטין, אמנם יותר היה מהראוי לעשות השומא איזה שבועות קודם, ולדבר על לבם שיתנו באהבה ולחלקם לעניים קודם כבוד, ובזה היו חסים על נפשם להציל את עצמם מאנקת עניים ואביונים, ומבלי להיות מכלל מעלים עין מהצדקה המבואר בדברי חז"ל (כתובות ס"ח ע"א) כל המעלים עין מן הצדקה כאלו עובד עבודה זרה, ואין הגשמים נעצרים ואין היוקר מצוי אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים ואינם נותנים (תענית ח' ע"ב), ומבואר אותם בני אדם שכשאיירע להם איזה הפסד בממונם או אם יש להם הוצאות אחרות כגון מסים וארנוניות וכיוצא, ועל ידי זה מקמץ בנתינת הצדקה הרי הוא כמכבה אש בתבן, שלפי רגע נכבה האש אבל אח"כ מתלהב יותר, וגם דומה להצמא שמרוה צמאו במים מלוחים שלפי רגע מרוה צמאו ואח"כ יצמא יותר, אלא יפשפש במעשיו אולי חטא באיזה ממון כגון גזל וכדומה יחזירנו לבעליו, או אולי מנע את עצמו מאיזה צדקה יקבל על עצמו שיתן ויחזור ויתן, כי באמת כל הפסידות והיזיקות שאירע לאדם הוא רק להתעורר לצדקה, כמו אדם שנתעלף עושין לו יסורים בכדי להקיצו. לכן כעת שהיוקר מצוי והעניים בדוחק גדול

אשר מצות צדקה מבטלת רוע הגזירה ומהפכת מדת הדין לרחמים, וזה דייקא 'כל הלילה עד הבוקר', שמלילה המרומז למדת הדין עושין מדת הרחמים שנקרא בוקר. ולזה אמר ר' שמעון ביותר צריך לזרוז במקום שיש חסרון כיס, רומז אשר ביותר צריך זירוז על מצות צדקה שיש בה חסרון כיס וממשכנין על הצדקה.

ויש להעתיק ג"כ מספה"ק בית יעקב (אלכסנדר, לפרשת פקודי) שמעתיק מדרשתו בשבת הגדול: "הנה אנכי מקודם באתי לעורר את העם בדברי תוכחה ומוסר מעניני צדקה, ואומר לפניכם הדין וההלכה בש"ע הלכות פסח בסי' הראשון (תכ"ט סעי' א') בדברי הרמ"א וז"ל ומנהג לקנות חטים לחלק לעניים לצורך פסח, וז"ל שולחן ערוך הרב (שם סעי' ה') מנהג פשוט בכל ישראל שכל קהל וקהל משימים מס על בני עירם לצורך חטים לפסח לקנותם ולחלקם לעניי עירן, וכל מי שדר בעיר י"ב חודש נעשה כבני העיר וחייב ליתן מס עמהם לזה, ואפילו תלמידי חכמים הפטורים ממס נותנין חלקם לפי שצדקה הוא זו ע"כ. והוא מגמרא ירושלמי (ב"ב פ"א ה"ד) וכל העובר על זה עובר על דינא דגמרא, והנה פה ראיתי מנהג רע אשר הקהל שולחים שני אנשים לגבות מעות חטים, ובערב פסח מחלקין לעניי העיר ואינו מספיק רק למרור וחרוסת, ובאמת מהראוי לבנותו בשם מעות מרור ולא

ואין להם לצורך פסח ואין איש שם על לב מעוררין אותם במסים ר"ל".

ועיין בהערה^[1] עובדות מחכימות בעניני 'מגבית קמחא דפסחא'.

מקורות והערות

ד. נביא כמה סיפורים על תבונתם של מנהיגי הדור הקודם, כיצד העבירו את המסר לקהילה שעמדו בראשה על מעלת וחשיבות המצווה של הנתינה לעניים בערב פסח.

דפסחא ושאר צורכי החג בשפע, וכך לא יצטרכו לגנוב. ובזה מתורצת הסתירה בין שני פסקי הרמב"ם, מיד התנדבו כולם לסייע למשפחות הנזקקות.

הדרשה שהועילה למחצה - מסופר על הרה"ק ר' נפתלי מרופשיץ ז"ע שחזר בשבת הגדול מביהמ"ד לביתו, לאחר שדרש דרשת שבת הגדול, שרגילים הרבנים לשאת בכל תפוצות ישראל, והתעניינה הרבנית ושאלה את הרב על הדרשה, ענה הרה"ק מרופשיץ 'דרשה קשה הייתה לי היום, המצב הכלכלי בעירינו הורע, ונאלצתי לעודד בדברי מוסר וכיבושין את העשירים שיתנו כסף ל'קמחא דפסחא' בעין יפה', המשיכה הרבנית ושאלה ומה הועלת בדרשתך? נאנח הרה"ק מרופשיץ וענה דרשתי עשתה מחצה, העניים מסכימים לקבל, העשירים עדיין לא השתכנעו לתת...

הדרשה הקצרה - כשהרה"ק מצאנו זצ"ל היה בשנותיו האחרונות, הוא עלה שנה אחת לשאת את 'דרשת שבת הגדול', פנה אל קהל עדתו בבית הכנסת ואמר: "דרכם של הרבנים לפתוח דרשה זו בקושיה על הרמב"ם מהלכות הפסח, ולאחר מכן להשיב עליה על-ידי פלפול חריף. בנעורי, כשכוחי היה במותניי, הייתי גם אני עושה כן, אך עתה זקנתי ואין בידי לדרוש כך. "אומר איפוא רק זאת: הרמב"ם פוסק שבבילי הסדר מצווה לאכול מצות ולשתות ארבע כוסות, ושאפילו עני שבשיראל המחזר על הפתחים חייב לקיים מצוות אלה. ועל זה יש לי קושייה גדולה ועצומה - הכיצד יוכלו העניים, שאין בידם פרוטה, לקיים מצוות אלה? קושייה גדולה היא, ואין בידי תירוץ. אך לא אזוז מכאן עד שתשיבו עליה אתם. 'הבינו הנוכחים את הרמז ותרמו ביד נדיבה ל'מעות-חיטים' עבור עניי-העיר.

איך מיישבים את הסתירה ברמב"ם - אביו של הרה"ק מרופשיץ הלא הוא הרה"ק ר' מנחם מענדל מלינסק ז"ע (ובספר אמרי צדיקים אות ה' שהיה עם רבי צבי הירש מליסקא) היה נוהג לומר בדרשות שבת הגדול 'שמנהג הרבנים בדרשותיהם לתרץ קושיות חמורות ברמב"ם, ואף אני רוצה לעשות כך... וכאן הוא הציב לנוכחים קושיא, כפי שידוע לכם, "הרמב"ם פוסק מצד אחד, שכל אדם מישראל חייב לאכול מצה בפסח. ומצד שני פוסק הרמב"ם שאסור לגנוב. נשאלת אפוא השאלה, מה יעשו העניים שאין להם במה לקנות מצות לפסח, וגם אינם רוצים לעבור על איסור גניבה, אלא התירוץ הוא: שכל תושבי העיר חייבים לדאוג לעניים שיהיו להם קמחא

הדרשה השאולה - בספר תולדות קול ארי' (עמ' צ"ט) מסופר: "כד הוינא טליא צעיר לימים שמעתי מפי מחר הגה"צ ר' הירצקא זל"ה בעת שהיה אבד"ק יאנושי (ה"ה הרה"ק רבי הירצקא'לע ראצפערטער ז"ע), שאמר בדרשה בשבת הגדול: איתא בשו"ע בהלכות פסח שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום הג"ה והמנהג לקנות חטים לחלקם לעניים לצורך פסח וקשה מה ענין הרמ"א אצל שואלין ודורשין, שצריך לקנות

ה. תפילותיו מתקבלים כליל התקדש החג ונסיים בדבריו הנפלאים של מרן רביה"ק זיע"א- הוא הגבר הוקם עול, שטרם בעצמו בטירחא דגופה ובטירחא

דממונא לחלק סכומים אדירים לצורך 'קמחא דפסחא', לכלכל עניים ודלים בארץ ובגולה - שאמר בנוסח ההגדה ב'הא לחמא עניא' דאמרינן 'כל דכפין

מקורות והערות

חיטים וגם לפרש מה שאיתא בגמ' שואלין ודורשין, עיין בט"ז. ואמר שהפ"י הוא כך, כי הנה המנהג שהרב דורש בשבת הגדול באיזה סוגיה, ואם לא הכין לעצמו פלפול במה לדרוש ואין פנאי לחדש אז מעיין באיזה ספר ושואל משם איזה הלכה ופלפול ואת זה דורש, ובתוך המועד שכבר פנוי מעסקיו יושב ולומד בעיון ומחדש חידושים ופורע מה שהלוח לו הפלפול של שבת הגדול.

וזה הלשון 'שואלין' איזה פלפול, ואת זה דורשין, והטעם שלא היה לו להרב פנאי קודם הפסח להכין עצמו לדרוש אומר הרמ"א, המנהג לקנות חטים לחלקן לעניים, והרב טרוד בזה להמציא לעניים צורכם על חג הפסח, ע"כ צריך לשאול ולדרוש

ומסיק: "כן הייתי טרוד עם קיבוץ מעות רמבעה"נ קודם הפסח, ולא הי' לי פנאי להכין איזה פלפול בסוגיה שלמדנו מחמת טרדותי עבור עניי ארץ ישראל, צריך אני לשאול ולדרוש, ודפח"ח".

הנסיון לשקר - בתקופת מלחמת העולם הראשונה התגורר החפץ חיים בעיר סימלוביץ, בהגיע חודש ניסן התאוננו גבאי הצדקה שבעיר לפני החפץ חיים כי עשירי העיר מקמצים בפיזור דמי 'קמחא דפסחא' לעניי העיר, והם נאלצים להשיב ריקם את קריאות העזרה של העניים האומללים, מיהר הח"ח לזמן אליו את העשירים לשיחה, ואמר להם 'הנה אתם רואים כי הנני הולך ומזדקן מיום

ליום, ועוד מעט אקרא לעולם האמת, כדי לתת דין וחשבון על מעשי, כשאתייצב בפני בי"ד של מעלה, וישאלוני על אנשי עירי אם הם נותנים 'קמחא דפסחא' בעין יפה או לא, ואז לא אדע מה להשיב להם, שכן מצד אחד לא אוכל לשקר שנתתם קמחא דפסחא בעין יפה, שכן מאז עומדי על דעתי לא הוצאתי שקר מפ"י, אך מצד שני לא אוכל לומר להם את האמת, שכן מעולם לא הוצאתי חלילה דבר לשון הרע מפ"י, לכן איפה תעשו עימי חסד, ותתרמו בעין יפה לקופת הקמחא דפסחא כדי שלא איאלץ לעמוד בניסיון זה בעולם האמת.

הכל טריפה - מסופר על הגאון ר' חיים עוזר גרודזינסקי ז"ל איך בפיקחות עזר ליהודים, שבא אליו בער"פ יהודי ואמר לו שאין לו מאומה לכבוד יו"ט, והוא מתבייש לבקש מאחרים, עשה עצמו ר' חיים שלא שמע טוב ואמר בקול 'טריפה', כל מה שהכנת ליו"ט הכל טריפה, וכששמעו המתפללים שלאותו איש הכל טריפה מיד אספו מעות ואוכל עבורו וכך היה ליהודי הכל ליו"ט בלא להתבייש ממתנת יד כעני.

הכיסים פטורים מבדיקת חמץ - הגאון ר' אייזל חריף ז"ל ראה פעם יהודי קמצן גדול עומד בערב פסח ומנער בדקדקנות את כיסי בגדיו, שלא יהיה בהם חלילה פירור של חמץ, אמר לו רבי אייזל, דומני שעל פי דין אין אתה חייב לבדוק בכיסך, דהלא חיוב הבדיקה הוא דוקא 'עד מקום שידיי מגעת', ואילו ידך

ייתי ויכול, האיך יכול להיות שבעל ההגדה מתחיל בדבר שקר, דהא לא הכין כלל אוכלים ושאר דברים נצרכים לאורחים, ולא קרא ולא הביא לשולחנו אורחים כלל, והאיך יכול לומר 'כל דכפין ייתי ויכול'. אלא הביאור בזה, כי המאמר הזה קאי על 'ערב פסח', ומדבר באותו האדם שנתן צדקה ומאכלים לעניים כדי שיהיה להם על שלחנם מאכל ומשקה, וזהו כוונת בעל ההגדה, מי שדואג בערב פסח שיהיה 'כל דיכפין ייתי ויכול' שבני ישראל יהיה להם

הרחבת הדעת ביו"ט במאכל ובמשתה ובבגדים וכדומה, אז 'כל דצריך' כל מה שצריך ורוצה, וכל הבקשות שלו ייתי ויפסח' יכול לבקש מאת השי"ת בליל התקדש של חג הפסח. (הגדה של פסח דברי יואל אות כ"ט, וכ"ה בספר 'תורת התמרים' עמ' ר"ס מפי הרב יעקב פרץ פריעדמאן שליט"א ששמע מפה קדשו של רביה"ק זי"ע).

ובכ"ה נהגו רבותינו הק' זי"ע^[1], ובראשם רבן של ישראל מרן רביה"ק זי"ע^[2], כמבואר בהערה.

מקורות והערות

מעולם לא הגיעה אל תוך הכיס... (שיח צדיקים עמ' ט"ז).

ה. עי' בשו"ת השוב משה (סי' נ"ג): "אין הזמן מסכים עמדי כעת לבא בארוכה, הגם שמפאת העיון לא הוצרכתי בעזה"י לבלות בזה זמן כל כך, מ"מ הכתיבה היה צריך כילוי הזמן, מה שאי אפשר כעת הן מחמת טרדת התפקחות לצרכי עניים ואביונים על חג הפסח הבע"ל, והן מחמת טרדת המועד ואפית המצות, ומילי דציבור בכמה ענינים שונים, כולם ישתרגו עלו על צאורי".

ומן הראוי להעתיק בזה מה שכתב בספר ליקוטי צבי (פ' תשא): "נהינא כד הוינא טלי", הי' בסביבתנו איש אחד לבש מדא דרבנן והתחיל להנהיג ברבנות, המון עם הלכו אצלו בבקשות והוא קיבל מהם כל המעות זהב וכסף ונחושת, וההוא אמר ולא יעשה דיבר ולא יקימנה, וגדולי הדור בעת ההיא אמרו שהוא מן הצבועים, כי באמת עשה מעשה תעתועים, ואסרו לעמוד בד' אמות שלו ולהרחיק מפתח ביתו, וכאשר ישבתי בבית

המדרש בלמדי אצל שולחנו הטהור של כ"ק אאמו"ר זצלה"ה [ה"ה הגאון בעל נפש יהונתן מסעליש ז"ל, מתלמידי מרן הייטב לב זי"ע], בא לפניו איש פשוט אחד אבל מהירא את דבר ה' בשאלה, הלא איש הנ"ל בהכרח פניו נראה כמו שהי' באמת רבי, וכן מלבושיו מורים על זה, ולעיני המון גם התנהגותו בכאלה, ומהיכן אדע אנכי איש פשוט להבחין למי החותמת ולמי הפסולים איזה הוא מהרביים האמתים ואיזה הוא מן הצבועים, והשיב לו כ"ק אאמו"ר זצ"ל תא שמע מן הסדרה שאנו עומדין בה, שהי' אז בפ' תשא את ראש בני' ונתנו איש כפר נפשו לה', הכוונה אנו רואים צדיקים האמתיים כל ממון שנותנים להם מחלקים לצדקה לעניים, כגון מרן הגה"ק בעל ד"ח מסאנו, ומרן בעל ייטב לב, ואחריו בעל קדושת יו"ט, שהי' להם הכנסות לאלפים ורבבות, ואחרי הסתלקותם לא נשאר אחריהם אף פרוטה מממונם, אדרבה הרבה חובות אשר שלמו אחר כך אנשי שלומם, וזה מחמת שעבדו להקב"ה במסירת נפש. ואם תראה רבי שמתנהג בדרך קודש

דגופא וילכו לחלק את החבילות לבתי עניים ולהביא ברכה אל תוך ביתם די מחסורם אשר יחסר להם. וכן מה שחילק לעניי א"י כנ"ל אשר תיכף אחר ר"ח ניסן צוה למשמשו בקודש להכין רשימת הנצרכים של נקיי הדעת שבירושלים ת"ו, והוא עצמו עבר על כל השמות והסכומים ולפעמים הוסיף והג' כפי הצורך. ובדרך כלל שלח רבינו לעניי א"י גם מהמעות שקבצו תלמידיו אנ"ש ותלמידי הישיבה בימי הפורים, והוסיף לבקש הלוואות של סכומים אדירים כדי לשלוח לעניי א"י עוד קודם החג.

*

ונעתיק מזכרונות הגבאי צדקה של רבינו בא"י, ה"ה הרה"ח ר' ליפא שווארץ ע"ה בספרו **המאזינו חיל**:

מדי שנה בשנה בפרוס ימי חג הפסח וימי חג סוכות כשצרכי עמך ישראל מרובים, היה רגיל רבינו לשלוח אלי רשימה של שמות עניים ונזקקים מעניי ארץ ישראל, ובתוכם הרבה מנקיי הדעת שבירושלים, והיה מצרף שם סכום גדול כדי שאוכל לחלק להם כפי מחסורם לצורכי החג ויו"ט.

ובכל שנה ושנה נתוספו עוד ועוד נצרכים בהרשימה, ובתוך הרשימה היו נמנים גם כמה מחכמי הספרדים בעיה"ק ירושלים שהיו סרים למשמעתם של העדה החרדית, ובאותם המעות ששלח זכה להחיות אלפי נפשות מבני ישראל בהגיע עת מועד וחג, וסידר שיהיה הנתינה באופן של מתן בסתר ובדרך כבוד כראוי, ותל"ת אשר זכיתי להיות שליח מצוה שלו בזה הענין.

כמו כן היה שולח סכומים הגונים להרבנים הגאונים חכמי התורה בעיה"ק ירושלים

זה אעפ"י שאין רא' לדבר זכר לדבר שהוא רבי, אבל מי שקובץ הממון כעמיר גורנה מיד ליד ונותנו לתוך הבאנק להיות שמור ומשומר לאכול מפירותיהן אין זה רבי אמיתי, וזשאה"כ כי תשא את ראש בני ישראל ר"ת רבי, ומאין תדע מי הוא רבי נתנה התוה"ק סימן לדבר אם ונתנו איש כופר נפשו לה' שמוסר נפש עבור הקב"ה, זה רא' גדולה שהוא רבי, ודפח"ח וש"י.

ו. הן כבר נודע בשערים גודל צדקת פזרונו של רבינו, אשר כל ימיו אשר חיה עלי אדמות פיזר נתן לאביונים במלוא מובן המילה, ויכלה הזמן ולא יוכלו העובדות והעדיות על גודל מדת הצדקה וחסד שעשה רבינו. אבל א' מהזמנים המיוחדים ה' בימי חודש ניסן בפרוס ימי חג הפסח, שחילק רבינו אלפים ורובות לעניי ישראל בכל מקומות שהם, ובפרט לעניי עירינו ורבני העיר, וגם לרבות לעניי ירושלים ותושבי ארה"ק [שנתחלק שם ע"י הרה"ח ר' חנני' יו"ט ליפא שווארץ ז"ל מנהל המוסדות בירושלים], ועיין להלן (אות ז') שרבינו שלח דמי 'מחצית השקל' של פורים לעניי ארץ ישראל לקראת יו"ט פסח, אבל עוד הוסיף כהנה וכהנה לכלכל אותם ביד רחבה ורוח נדיבה.

עבודתו הקדושה בימים הללו בחלוקת מעות קמחא דפסחא לא יצוייר לכתוב אודות הסכומים הענקיים אשר חילק בימים הללו לעניי העיר. ומינה גבאי צדקה מיוחד ה"ה הרה"ח ר' שלום לויפער ז"ל שילך לקבץ מעות (ורבינו נתן לו סכום חשוב להצלחה לענין זה לחלק חבילות מזון, שנכלל בהן יין ובצים ותפוחי אדמה ופירות ודגים חיים לכבוד החג. ורבינו בעצמו ביקש מכמה בחורים תלמידי ישיבתו, שיסייעו בזה ויטריחו עצמם בטירחא

כדי דיבור הבחין רבינו שמו"ח התכונן אז לטעום מידי, ואמר לו רבינו שנחוץ הדבר לעשותו ושיוציאו תיכף לפועל עוד לפני הטעימה, וכמובן שכן עשה.

*

הרה"ח ר' **יעקל שווארץ** ע"ה היה מספר שגם בשנת תש"ד בראשית ימי הזעם חילק רבינו חלוקה אדירה של 'קמחא דפסחא' בעיר סאטמאר, ושלח את המשב"ק הרה"ח ר' **פייבוש אשכנזי** ז"ל ביום י"ב ניסן עם רשימה ארוכה של עניי העיר ליתן להם דמי קמחא דפסחא בהרחבה.

ולחיבת הקודש נעתיק מזכרונותיו בספר **באילנא דחיי** (ח"ב עמ' תקע"ד): "יעדעס 'אר פאר פסח האט דער רבי אויסגעטיילט גרויסע סומעס געלט 'קמחא דפסחא' פאר פילע משפחות אין סאטמאר. אויך דעם לעצטן יאר, ערב פסח שנת תש"ד, ווען די ערד האט שוין געברענט אין אונגארן, איז דער רבי ווייטער אנגעגאנגען מיט זיינע מעשי צדקה וחסד, און פארטיילט ריזיגע סומעס פאר די נצרכים אויף יו"ט.

י"ב ניסן, תש"ד, בין איך ארומגעגאנגען איבער די בתי מדרשים און איבער די הייזער אין סאטמאר צוזאמענעמען געלט פאר נצרכים אויף פסח. איבעראל וואו איך בין נאר געגאנגען נאך געלט האב איך זיך אנגעטראפן מיט'ן רבי'נס געטרייען גבאי'ן הרה"ח ר' **פייבוש אשכנזי** ז"ל הי"ד, וועלכער האט זיך ארומגעטראגן מיט א לאנגער ליסטע פון נעמען און פארטיילט דאס געלט וואס דער רבי האט צוגעגרייט פאר די נצרכים.

איך האב אנגעהויבן גיין נאך געלט ביי שחרית אינעם חסידישן ביהמ"ד, און דארט

להכנסת כלה לצורך שמחת נישואי צאצאיהם, ובפרט לדייני העדה החרדית שהיה רגיל לתומכם ולהחזיקם ביד רחבה.

ופעם אמר לי הראב"ד הגאון רבי **פינחס עפשטיין** זצ"ל כי יש לרבינו הכח של בנימין הצדיק שאמרו חז"ל במוס' ב"ב (דף י"א.) עליו שבשביל שעסק בהכנסת כלה של יתומים ויתומות זכה שנתקבל תפלתו בשמי מעל.

*

ועי' **בהגדש"פ דברי יואל** (אות ז'): "עבודתו בקודש בחלוקת קמחא דפסחא בימים הללו לא יצויר בחרט עלי גליון, ותיכף אחר ר"ח ניסן צוה להכין הרשימה של נקיי הדעת שבירושלים ת"ו, ובעצמו עבר על כל השמות ולפעמים הוסיף והג' כפי הצורך. וגם הוטל על כל בני הקהלה ליתן סכום קצוב מעות חטים עבור מצות לעניים בני העיר, וחוצץ מזה הנהיג לחלק חבילות מזון עד אין שיעור צרכי פסח לעניים, די מחסורם אשר יחסר להם".

וכ"כ הגה"צ ר' **מאיר שפיטץ** שליט"א אב"ד ביסטריץ בהקדמתו לספר דברי יואל (לפסח): "וכדברים האלו נשא רבינו על לבבו הטהור משא כל העם בלי הרף, ובפרט באותם הימים שבין פורים לפסח, כאשר יצאו מידו הגדולה אלפים ורבבות לעניי ישראל להמציא בעבורם צרכי החג, ותמיד היה דואג וחושב פן ואולי לא יצא ידי חובתו. ופעם אחת אירע שבביל בדיקת חמץ אמר רבינו **למו"ח** ז"ל שיש לברר כמה נתנו לאיש פלוני, שהוא חושב שלא יהיה לו בזה די מחסורו ואולי צריכים להוסיף לו. והנה למחרת לפני שהלך רבינו לאפיית המצות שאל אותו רבינו אם כבר נעשה הדבר, וענה לו מו"ח ז"ל שלא שכח ממנו ושיסודר הדבר בהמשך היום. ותוך

השבעה ביום ד' פ' בשלח חזר רבינו משם, ועתה כשהגיע לביתו החדש בדרכו חזרה מן אפיית המצות היתה דאגתו של רבינו מה יהיה עם האלמנה, אם היתה לה הכל על יו"ט פסח, המשב"ק ר' עזריאל ניסה לומר לרבינו, היות שהיה מלמד ומשכורתו הולך הלאה להאלמנה, ובוודאי קיבלה מהחבילות של הרה"ח ר' שלום לויפער ז"ל, וגם יש מקהל קמחא דפסחא.

עכ"ז אמר רבינו שאינו מרוצה מכל זה, שאם אין אב אין מי שידאג על זה, אז אמר ר' יצחק שווארטץ שהוא ילך לבית האלמנה לשים עין אם כל הצרכים הם מסודרים, אמר לו רבינו שיעיין אם יש להם הדברים שהקמחא דפסחא אינו נותן להם כגון מנעלים להילדים וכדומה, והוסיף רבינו ואמר לו שאינו נכנס לביתו עד שיבוא בחזרה להגיד לו אם הכל מסודר, ומחמת זה הוצרכנו להמתין עם המצות בידנו על המדריגות, עד שר' יצחק בא בחזרה, ואמר לרבינו שחזר מבית האלמנה מרת גוטטמאן ואמרה לו שאכן יש לה כל הצרכים, ואמר שהאלמנה אמר לו כשדמעתה על לחיה באמרה: "מען האט מיר מיט אלעס פארזארגט, מצות, וויין, עסן, אפילו מילכיג'ס, קליידער, און שיך, איך האב אלעס אויף פסח, חוץ א מאן און א טאטע פאר די קינדערלעך", ואמר ר' יצחק לרבינו שנטל חמש מאות דאללער מכיסו והניחם על השלחן, ואמר לה שרבינו שולח זאת שתהיה לה לביתה בריווח.

פני רבינו האיר באמרו דברים אלו, ואמר: "דאס האב איך געמיינט", ואז עמד ונכנס לביתו נאווה קודש".

האב איך צוערשט באמערקט ר' פייבוש זיך אומקוקן, צי עס געפינט זיך אפשר דארט איינער פון זיינע נצרכים. ווען ער האט באמערקט אזא איינעם איז ער צוגעגאנגען און יענעם געבעטן אז ער זאל קומען ביים עק פונעם ביהמ"ד, ווייל ער וויל רעדן מיט אים. דאן האט ער בדרך כבוד אריינגעשארט פאר יענעם א קאנווערט אין וועלכן עס איז געלעגן א שיינער סכום מיט געלט לצרכי החג. פונעם חסידישן ביהמ"ד האב איך זיך געלאזט איבער די הייזער און אנדערע בתי מדרשים אין שטאט, און אויך דארט האב איך באגעגנט ר' פייבוש'ן כמעט איבעראל וואו איך בין געגאנגען במשך דעם גאנצן טאג.

*

עוד יש לציין למה שמסופר בספר **ימי מלך** (ח"ג עמ' א'תר"ד) בשם הרה"ח ר' **יצחק חיים פריינד** ע"ה, שהי' עד רא"י לדבר ביום ערב פסח תשל"ב, אחר שחזר רבינו מאפיית המצות לצורך יו"ט: "ויהי כשעלינו על מדריגות בית רבינו, אמרו לנו המשמשים שנמתין קצת החוצה, כיון שרבינו לא נכנס עדיין לחדרו רק נשאר ישב בחדר החיצון בהגבאי שטוב, ועל שאלתנו על מי ממתין רבינו, ענו לנו שרבינו ממתין על בואו של ר' יצחק שווארץ ע"ה, וכן הוה שלאחר עשרה מינטון הגיע ר' יצחק.

המעשה היה שבאותו חורף בשב"ק פ' בא ו' שבט שנת תשל"ב נפטר בפתע פתאום אחד מהמלמדים החשובים ביותר בת"ת ד'סאטמאר, הרה"ח ר' אברהם שמואל גוטמאן ז"ל, רבינו היה אז עוד בעיר אריזאנע, ובמשך

ד.

גדר החיוב אם הוא הלכה או מנהג

שיש יותר הידור ליתן דבר שיש לו הנאה קרובה, וזו מצוה מובחרת יותר, ש'מעיקר הדין' היה יוצא במצות צדקה אם היו נותנים לעניים מעות שיקחו בעצמם חִיטִים או קמח למצות, וזהו כוונת הירושלמי, ולכן כתב הרמ"א שמה שמחלקים חִיטִים הוא מצד 'המנהג' ולא מעיקר הדין, והיינו שעל ידי שנותן להם חִיטִים אינם צריכים לטרוח ולקנותם.

ובשערי צדק (פרק א' ס"ק נ"ה) הקשה על תירוצו זה, שמשמעות לשון הירושלמי שכתב 'לחיטי הפסח' הוא שיש ליתן חִיטִים בעצמם, ולא שמעיקר הדין יכול ליתן מעות כדי לקנות חִיטִים. ולאידך גיסא הקשה בשו"ת מנחת אליהו (קאלעסינקער, בהשטות ס"א) דבאור זורע כתב שהמנהג להשים מס על הקהילות לצורך החטים, הרי שאף שנותנים מעות ולא חטים בעצמם מ"מ קראו 'מנהג'.

ג. בשו"ת מנחת אליהו (הנ"ל) כתב ליישב שה'מנהג' הוא לתת בהרוחה וקמח שמורה, שאין זה חיוב מעיקר הדין.

ד. בספר ברכות מים (על שולחן ערוך אר"ח תכ"ט סעיף א' סק"ד) כתב, שאף שעיקר דין קמחא דפסחא הוא מן הדין וכמו שאמרו בירושלמי, מכל מקום לחלקו על ידי בני העיר ולחייב כל אחד כפי יכולתו לא הובא בירושלמי והוא מצד המנהג. ובזה מבאר לשון הרמ"א

מלשון הרמ"א (אר"ח סימן תכ"ט סעיף א') שכתב 'מנהג ישראל לקנות חִיטִים לחלקן לעניים לצורך פסח', משמע שאינו אלא מנהג.

וכן מובא בכל הפוסקים שהוא מנהג, וכגון בשו"ע הרב (סי' תכ"ט ס"ה) וז"ל: 'מנהג פשוט בכל ישראל שכל קהל וקהל משימים מס על בני עירן לצורך חִיטִים לפסח לקנות ולחלקן לעניי עירן'.

ובספר בית דוד (משאלוניקי, אר"ח הל' פסח סימן קל"ו, הובא בשערי ציון סק"ז) הקשה על הרמ"א שאמר שהוא מנהג, והלא הוא מעיקר הדין כדאיתא בירושלמי (שהובא לעיל), ועוד מדוע השמיטוהו המור והמחבר ולא הזכירו כלל דין זה.

א. וחבית דוד תירץ ומחדש, שהבבלי והירושלמי נחלקו בזה, והבבלי סובר שאינו מדינא, שהרי שנינו בגמ' ב"ב (ח.) ל' יום לתמחוי ג' חדשים לקופה וכו' י"ב לפסי העיר, ולא מוזכר י"ב לחיטי דפסחא' כמו בירושלמי, על כרחך שהבבלי סובר שאין דין מיוחד לפסח אלא הריהו כשאר ימות השנה, ולכן השמיטוהו הרי"ף והרמב"ם והמור ולא הביאו דין זה להלכה, כיון שלא קיימא לן להלכה דין זה, ואינו חיוב, אלא שהרמ"א כותבו משום מנהג בעלמא.

ב. ובשער הציון (סי' תכ"ט סק"ו) תירץ על פי דברי הגמ' (כתובות ס"ז:)

שהמנהג במקומה עומדת, שנוהגין לחלק חטים [או שאר צרכי החג] לעניים בכל אופן שהוא.

ה. עוד נראה לי לומר בס"ד, על פי דברי הגר"א והמועדים וזמנים (מובא בסמוך בד"ה 'סמוכין מן התורה') שהציווי של קמחא דפסחא הוא רק על ליל הסדר שבו יש דין מיוחד של חירות, ואם כן אפשר לומר ש'החיוב' מעיקר הדין הוא דוקא על ליל הראשון, וה'מנהג' הוא לתת לכל ימי הפסח.

ו. מעם נחמד על מה שתלה הרמ"א מעות חטים במנהג כתב בספר

חוקת הפסח (להגאון רבי בנימין זאב סג"ל מק"ק שעברשין [פפ"ד תקל"ה] עמוד ג') וז"ל: 'מש"כ הרב בהג"ה והמנהג לקנות חטים ותלה הדבר במנהג ולא בחיוב, כי ראה שרוב עולם מחמירין במנהג יותר מבמצה כי מצוה יצרו תוקפו לבטלו, וכן אמרו חז"ל (ב"ק ל"ח.) גדול המצוה ועושה וכו', וכן שמעתי שרב אחד היה בקהילה וראה בני קהילתו מחמירין מאוד במנהגם המבואר בפנסק הקהל ואם יבוא אחד מהם לעבור על מנהגם קונסין אותו בקנס גדול עד לא יוכל שאת, ואם רואין את אחד עובר על מצות התורה אחת מהנהגה אשר לא יעשה בישראל הם כובשים פניהם בקרקע ואין מוחה, והיטיב חרה להרב על זה, מה עשה לקח את פנסק הקהל וכתב בו מנהג טוב שלא להשיג גבול חבירו, ועוד מנהג טוב שלא לחלל שבת ושלא לנאף, כל מה שראה בהם שהם מקילין באיזה מצוה ממצות ה'

שכתב מתחלה מנהג לחלק חטים לעניים, וכוונתו שזהו ממנהגא לחלקם באופן קופה גיבוי, ואל"כ הביא עיקר הדין שמי שדר בעיר י"ב חודש צריך ליתן, ובאמת מעיקר הדין יכול ליתן גם בעצמו לעני א'.

ה. ולענ"ד אפשר לומר גם להיפוך, שמעיקר הדין צריכין ליתן דוקא באופן של גיבוי, והיינו דבזמן חז"ל והשו"ע הי' הסדר שבכל עיר ועיר היה 'קופה' של צדקה, וגבאי העיר היו גובין מכל בני העיר מעות לקופה זו, והיו מחלקין אותם להעניים שבעיר הזאת בכל ערב שבת. עוד נהגו בכל יום ויום לחלק 'תמחוי', דהיינו שקיבצו מבני העיר מאכלים ומשקאות וחילקו אותם להעניים, ואף לעניים דעלמא (כמבואר כ"ז בגמ' ובטושו"ע יו"ד סי' רנ"ו). וע"ז הוסיפו לפני חג הפסח דין 'מעות חטים' לחלק להעניים שבעיר הזאת גם חטים לצורך אפיית המצות. אמנם בדורות האחרונים נתבטל כל זה, ובפרט שנתרבו קהילות בכל עיר ועיר עד אין מספר, ונמצא שברוב העיירות אינו מתקיים קופה כללית שגובה מעות צדקה מתושבי העיר ומחלקם לכל עניי העיר, רק בכל עיר ועיר מתקיים הרבה מפעלי צדקה שנתייסד ע"י עסקנים חשובים ורודפי צדקה וחסד שמאספין מעות לצדקה, או ע"י נדיבי הלב שמחלקין את תרומת נדבתם לעניים ודלים. וא"כ לפי מה שנתבאר יש לומר דאף שנתבטל דין גיבוי המס, מ"מ כתב הרמ"א

עשה ממצוה זאת מנהג וכתבו בפנקס בשם מנהג העיר, ושאלו אותו ילמדינו רבינו מה אתה עושה הלא מושבעים ועומדים אנחנו מהר סיני על אלו, והשיב להם באשר שאני רואה את רוע מעלליכם שאתם מחמירין מאוד במנהגיכם ומקילין מאוד מאוד במצות ה' ע"כ אני אעשה ממות מנהגים כדי שתקיימו אותם^[1]. על כן גם כבוד הרמ"א ראה שבעו"ה רוב העולם מקילין מאוד במצוה זאת, לכן כתב והמנהג לקנות חיטים כדי שאפשר יהיו יותר נזהרין בזה באשר שמנהג עוקר הלכה, אשר הלכה וחסרה מצות הצדקה בכל יום בעו"ה, וגדולה צדקה שמקרבת את הגאולה (ב"ב י). וזוכה לראות פני השכינה שנאמר (תהילים י"ז ט"ו) אני בצדק אחזה פניך'.

קס"ח) הביא סמך ומקור למנהג של קמחא דפסחא מן התורה, דכתיב (שמות י"ג, ו-ד') "שבעת ימים תאכל מצת, וביום השביעי חג לה', מצות יאכל את שבעת הימים", ולכאורה תמוה מדוע כפלה התורה הצווי של מצות מצה, ועוד קשה למה בצווי הראשון כתב 'תאכל' ובשני כתוב 'יאכל', ועוד למה בצווי הראשון כתוב 'מצת' חסר ובשני כתוב 'מצות' מלא, ותירץ שהצווי הראשון הוא לכל איש מישראל "שבעת ימים תאכל מצות", והצווי השני הוא שלעצמו יצמצם, ולעניים יתן כדי שביעה, ולכן כתב "מצות יֶאֱכַל" (בצירי), בצווי הראשון כתב "מצת" חסר, דאדם יכול לצמצם לעצמו, אבל כשקונה לעניים אסור לו לצמצם ולכן כתוב "מצות" (מלא) כדי שיתן להם כדי שביעה ממש^[2].

סמוכין מן מהתורה

ולסיומא דמילתא יש לציין שהגר"א (מובא באמרי צדיקים לר' אברהם הלוי איטינגא - ירח למועדים אות א', ובמועדים וזמנים ח"ז סי'

וביאר המועדים וזמנים (ח"ג סימן רנ"ד, וכע"ז כתב בח"ז סי' קס"ח) שלפי זה היה צריך עיון מדוע דווקא בליל הסדר ולא בכל סעודה וסעודה של פסח, ומבאר

מקורות והערות

שבעת ימים תאכל מצות וגו' מצות יאכל וגו', דהיינו כנ"ל שתשתדל שלא לבד אתה יהיה לך מצות אלא גם אחרים מבני"י יאכלו מצות ז' ימים, ועוד קאמר "ולא יראה לך חמץ וגו', בכל גבולך" היינו על דרך הנ"ל שיראה שיהיה גם אצל אחרים מצות, ואז לא יחשב לך העבירה מה שאחרים שיש להם חמץ ושאר כי מי שיש בידו למחות ולא מיחה נקרא על שמו, וממשיך הכתוב "והגדת לבנך בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים",

ז. וכן מובא עובדא שהרה"ק הקדושת לוי כתב בפנקס הקהילה את עשרת הדברות, והסביר כנ"ל שכיון שמחמירים במנהגי הקהילה יותר מבתורה הכניסו בפנקס (מובא בלהורות נתן על השאגת ארי').

ח. על רמז זה הוסיף בספר שבט מיהודה (להגאון רבי יהודה גרינוואלד, אבד"ק סאטמאר, פר' בר ד"ה והי' כי יביאך) לאחר שכיון בדבריו לדברי הגר"א מדעתיה דנפשיה, ממשיך בביאור הכתוב "ועבדת את העבודה הזאת וגו'

חירות [ובדומה לזה כתב בשער הציון (סימן תכ"ט סק"י)], ולכן אין הציווי אלא על ליל הסדר שאז נוהג דין חירות.

שיסוד החיוב הוא שבפסח יש דין מיוחד של חירות ולכן יש ציווי על קמחא דפסחא שכל אחד יוכל יתנהג בדרך

ה.

מה מוסיפין ב'קמחא דפסחא' יותר משאר קופה של צדקה

מאי דצריכי, כ"ש האידנא דלא שכיח להו ריפתא לזבוני פשיטא דיהבי להו. וראיתי במג"א [ס"ק ב] שכתב דעני שאינו דר ל' יום, מ"מ מחויבים ליתן לו מצה אלא שאין נותנין לו חטין. והם דברים מתמיהים לכאורה יציבא בארעא גיורא בשמי שמיא, פשיטא פת עדיף מחטין, דמקרבא הנייתא, ומאי מעליותא דחטין לתושב.

וי"ל כוונתו דלאורח אין נותנין לו אלא לפרנסת לינה, או שביתה ג' סעודות לכל היותר, משו"ה לא סגי בלא פת, אבל לתושב שנותנין מזון שבעת ימים בפעם אחת, נותנין לו חטים, כראוי לו ויפה לו לעשות בהם כל צרכיו פת ודייסא תבשילין של קמח ומיגונים וציקי קדרה (וכענין שאמרו (תענית יט, ב) ה"ז דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו באחד בשבת בבת אחת, נמצאת עסה נאפית כתקנה

הנה כתב הרמ"א להלכה (או"ח ריש הלכות פסח סי' תכ"ט סעיף א') 'ומנהג לקנות חיטים לחלקן לעניים לצורך פסח'. ויש לעיין במה שונה דין מעות חטים וקמחא דפסחא, משאר דין צדקה, דהלא ע"פ דינא דשו"ע (יו"ד סי' רנ"ו) מחלקין בכל עיר ועיר בכל ער"ש לכל העניים של העיר כדי צרכם לכל השבוע, וא"כ מה מוסיפין בחלוקה זו, ומה שונה דין 'קמחא דפסחא' משאר דיני צדקה.

א. שיטת היעב"ץ

ראשון למקראי קודש נעתיק את דברי הגאון היעב"ץ ז"ל במור וקציעה (סימן תכ"ט): "וצ"ע מאי קמ"ל, מאי שנא משאר צדקה, ולגופה נמי לא אצטריך, לאשמועינן דינא בחטי דפיסחא דמחלקין לעניים הדרים בעיר יב"ח, דקשיא נמי מהיכי תיתי לא, מי גרעי יומי דפסח משאר יומי. דכולא שתא יהבינן להו כל

מקורות והערות

והגדת לבנך "בעבור זה" היינו הזכות זה של גמ"ח מדתו של אברהם אע"ה, עשה ה' לי בצאתי ממצרים שבזכות זה הוציאנו ה' ממצרים.

כי גאולת מצרים היתה בזכות אברהם אבינו ע"ה איש החסד, והיינו סמיכות המקראות שתקיים את העבודה הזאת מצות יאכל לאחרים ולא יראה לך וגו' בכל גבולך כנ"ל,

ונאכלת כתקנה). וזה נכון אלא שהרב קיצר ביותר.

וה"ל דחמי פסחא, נותנין לעני יתר על מה שנותנין לו כל השנה מקופה של צדקה, לצורך פרנסת השבוע לכבוד י"ט, ומשום חומרא דחמין, שאין יד העניים משגת לקנות חטים משומרים, ע"כ מוסיפין להם זה עכשיו. וזהו שאמרו בירושלמי לחטי דפיסחא יב"ח אף על גב דלקופה בל' יום סגי אבל בחטי דטפינן להו אחלק קופה דכולא שתא בעי שנים עשר חודש בין לקבל בין ליתן, ובכך הדבר עולה כהוגן. ע"כ.

הרי שלך לפניך, דמצות 'קמחא דפסחא' הוא הוספה נכבדה לעניי העיר, שמלבד שנותנין להן בכל ערב שבת מקופה של צדקה כדי צורכם ל' ימים, מוסיפין להם עכשיו בפרוס ימי הפסח חלוקה נכבדה מחטין לאפות ולבשל כל צרכם לכבוד הפסח.

ובע"ז כתב במטה יהודה (סק"ג, הובא בסמוך אות ב'): "אע"ג דבקופה ותמחוי איכא דאית בהו זמן דשלשים יום, ואיכא דאית בהו זמן דשלש חדשים, שאני חיטי דפסחא דהוו תוספת, והוו כעין מתנה, כדמשמע מלשון המרדכי בפ"ק דבבא בתרא (רמז תע"ז) יע"ש".

ב. שיטת החוות דעת (א)

אמנם בספר מקור חיים (סי' תכ"ט ביאורים סק"ג) להגאון בעל חוות דעת ז"ל

כתב גדר אחר לדין 'קמחא דפסחא' במה שונה הוא משאר דין קופה של צדקה, וז"ל: "נראה דנותנין מזה אפילו לעני שיש לו מזון י"ד סעודות, אף דאין נותנין לו מקופה בשאר ימות השנה כמבואר ביו"ד סימן רנ"ו (ס"א), מ"מ צריכין ליתן לו חטין, דאי דוקא באין לו מזון י"ד סעודות ודאי דמחוייבין ליתן לו מהקופה חטין". והובא דבריו לדינא בביאור הלכה (ד"ה י"ב חודש).

ג. שיטת החוות דעת (ב)

ובהמשך דבריו כתב שם עוד נפק"מ מדין צדקה לדין קמחא דפסחא, וז"ל: "ועיין מגן אברהם [ס"ק ב] שכתב בשם הסמ"ק דהאידנא ל' יום. והא דלא הביא ראייה מהרב בהג"ה שכתב כן שם ביו"ד. הוא משום דאין ראייה משאר צדקות לחיטי דפסחא דהא חוינן דקופה ותמחוי השיעור ביו"ד שם בל' יום ובג' חדשים, ובחיטי דפסחא השיעור י"ב חודש לדעת המחבר. וע"כ הטעם משום דחיטי דפסחא הוא כעין מס כמבואר בירושלמי [ב"ב פ"א ה"ד] ובמס השיעור י"ב חודש. ואפילו האידנא השיעור הוא י"ב חדש במס כמבואר בחו"מ סימן קס"ג [ס"ב] עיין שם. לכך הוצרך להביא מהסמ"ק שכתב כן בחטי דפסחא".

וב"ב במטה יהודה (סק"ג): "עוד כתב מרן ב"י שם בשם סמ"ק, דעתה מרוב הגלות נהגו העם דין ל' יום, והביאו

ד. שיטת התהלה לדוד

אמנם בספר תהלה לדוד (סי' תכ"ט אות ג') חולק על דברי המקור חיים, וע"כ יצא לחדש שעיקר ההוספה של 'קמחא דפסחא' הוא שנותנין חטים ולא קמח או מצה, וז"ל: "ועיקר הרבותא בדבר בעיר י"ב חודש (או ל' יום) צריך ליתן לו חטים, ולא פת או קמח".

ה. שיטת השערי תשובה

בעין דברי החוות דעת (במהלך הראשון) שנותנין קמחא דפסחא אף לעניים שאינם רשאים לקבל מהקופה (שיש להם מזון י"ד סעודות), הם דברי השערי תשובה (סק"ג): "ואין כוללים אותם בכלל צדקות כל השנה, והטעם לפי שנותנים מזה גם לת"ח עניים שגנאי להם לקבל צדקה". והיינו שנותנים מזה לאנשים אחרים שאין מקבלים מקופה של צדקה.

ו. שיטת הגר"י אסאד

עוד חידוש יש בחלוקת קמחא דפסחא יותר מחלוקת הקופה של צדקה, שנותנים בפע"א לכל ימי החג, וכמ"ש בספר דברי מהרי"א (פ' וירא בהגה): "ויש להבין מה עדיפותא איכא בזה, הלא גם בשאר ימות השנה מחוייבים ליתן לו מזון ג' סעודות. אך יש לומר דבשאר ימות השנה אין נותנים לו רק כדי מזונו לאותו יום, אבל בפסח נותנים בפעם אחת לצורך כל החג".

מור"ם ז"ל שם בהג"ה. ומשמע דלכאורה דהה"נ בחטין של פסח האידנא סגי בשלשים יום, וכן נראה מהפר"ח, אבל ממה שלא הזכירו ההג"ה בכאן משמע דלעולם י"ב חדש בעינן. ונראה הטעם כיון דאינן קבועין ואינן באין אלא מזמן לזמן, וגם הו' תוספת מתנה, אוקמינהו אעיקרא דדינא, ולא דמי למסים דלא קביעי זמן הדין בעו י"ב חדש, ואפ"ה הביא המרדכי שם בשם אביגדור ז"ל שאם נהגו לחייבו אין לפוטרו, ובירושלמי תני להו בהדי הדדי לפייסים ולזמיונות דשאני מסים דשכיחי טובא, ולא איירי הסמ"ק אלא על אותן זמנים המוזכרין בש"ס דילן שהביא הטור שם, ומ"מ הכל לפי המנהג ונהרא נהרא ופשטיה"

ובעי"ז כתב בשו"ת ארמת קודש (י"ד ס' י"ד): "ודאי חילוק גדול יש בין קופה לחטין דפסח כרחוק מזרח ממערב. תדע לך דהא הירושלמי עצמו ההוא אמר דלקופה מתחייב בל' יום ליתן, ובחטין דפסח אמר עד לאחר י"ב חדש, ובודאי אף על גב דאידי ואידי מלי דצדקה נינהו, כך גזרה חכמתן לקבוע זמן ועת לכל חפץ וחפץ, וסוד הדבר לא גילוהו, הלא כמוס אתם, ולא איתנו יודע על מה חטין דפסח השוו למסי העיר שזמנו לאחר י"ב חדש, משא"כ בקופה שחייבוהו לאחר ל' יום. וכיון שכן אין ללמוד מחטין דפסח לקופה של צדקה".

ז.

מצות צדקה קודם כל יו"ט וקודם הפסח

א. קודם כל יו"ט

וחגיגין בעי בר נש לחדי ולמחדי למסכני, ואי הוא חדי בלחודוי ולא יהיב למסכני עונשיה סגי, דהא בלחודוי חדי ולא יהיב חדו לאחרא, עליה כתיב (מלאכי ב) וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם'. (פירוש בא וראה בכל הימים טובים צריך האדם לשמוח ולשמח את המסכנים, אבל אם הוא שמח לבד ואינו נותן למסכנים, אזי עונשו גדול, כיון ששמח בעצמו ולא נתן לאחרים, עליה כתוב 'וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם').

ועיין בהערה^[ט] עוד כמה מקורות שצריך ליתן בג' רגלים צדקה לעניים. ועיין עוד בהערה^[י] טעם הענין לתת לעני לכבוד יו"ט, במשל נפלא מהמגיד מדובנא, שהכוונה בזה להראות שהכל לכבוד ה' יתברך ולא לעצמו.

בכל הימים טובים כתב הרמב"ם (הלכות יום טוב פרק ו' הלכה י"ח): "וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה (דברים ט"ז, י"ד) עם שאר העניים האמללים, אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו, ועל אלו נאמר (הושע ט', ד') זבחייהם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם, ושמחה כזו קלון היא להם שנאמר (מלאכי ב', ג') וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם".

ובן מצינו בזה הקדוש (שמות פ"ח, מאמר הזהר שלפני סעודת יום השבת קודש) שכתב לאמרו ז"ל: 'ותא חזי בכלהו שאר זמנין

מקורות והערות

וברוקח (פרשת כי תשא) - שלושה פעמים מוזכר בפרשה, שבשלשה זמנים בשנה נותנים צדקה, בשלושה רגלים, שבאלו הזמנים העולם נידון על התבואה ועל המים ועל הפירות.

ובמהרש"א (עירובין מ, בחידושי אגדות) מפרש את הפסוק "שלח לחמך על פני המים", שיתן צדקה לעניים בימי חג הסוכות, ו'ברוב הימים' ימצאנו, היינו בתקופת תמוז שהימים מרובים מהלילות, 'תמצאנו' שיהא ברכה בזמן הקצירה.

וכתב המשנה ברורה (הל' יו"ט סימן תקכ"ט ס"ק י"ז) וזה לשונו - 'ונתפרסם גודל החיוב

ט. נתינת צדקה ברגל - בספר יראים (סימן תכ"ה, מצוות ראה) - 'וכאשר יבאו לראות צריכין לעשות צדקה או קרבן, דכתיב (שמות כ"ג ט"ו) לא יראו פני ריקם, ותני בספרי ריקם מן הצדקה, ובצדקה זו אין שיעור'.

וכן מצינו בהגדה של פסח פירוש בעלי התוספות (דף כ"ב) - שאנו חייבים לספק להעניים בג' רגלים יותר מבשאר ימות השנה, וקל וחומר בפסח, דכתיב (שמות י"ב י"ח) "בערב תאכלו מצות", הכתוב קבעו חובה, ומטעם זה תיקנו ישראל בכל הפסחים לתת חיטים לעניים ויין לד' כוסות.

העניים הנדכאים, לתת להם מעט יותר מכפי מתנתם בשאר ימות השנה, ובפרט לימי פסח שאז זקוקים בני ביתו למאכל משובח יותר ולבגדי כבוד".

ובן כתב בילקוט מעם לועז (ויקרא כ"ג, כ"ב) (אלא שהוסיף ובפרט לימי פסח) וז"ל: "מוסר גדול לכל אלו שיש להם יכולת, שבבוא המועדים ידאגו לטובת

מקורות והערות

העני קרוע ערום ויחף וישאלו עליו ויאמרו גם זה אחיו, וינידו בראשם ברחמנות, ויבוא הביתה ועשו חתונה והשמחה היתה גדולה, לאחר שבעת ימי המשתה בא האח הגביר אל אביו ואמר לו שהוא רוצה לנסוע בחזרה לביתו, וכוונתו היתה שאביו יתן לו עבור כל ההוצאות שהיתה לו, אך אביו כאולי התעלם ממנו ואמר לו סע לחיים ולשלום, כאן כבר לא יכול הבן להתאפק והוציא לאביו את האיגרת והראה לו שכתב שכל ההוצאות ישלם לו, נענה לו אביו ואמר לו תדייק היטב הרי כתוב שכל ההוצאות שתעשה לכבודי אשלם לך, ואם חסת על כבודי היה לו להלביש גם את אחיך כמוך, ולא להשאיר את אחיך בבגדים קרועים וסחבות, א"כ הוכחת שהכל היה למען כבודך ולא לכבודי ועליך לשלם את הכל, הנמשל מובן שהקב"ה כביכול כתב אגרת אל האדם כי כל ההוצאות שיעשה למען עבורו בעונג שבת ויו"ט הכל ישלם לו, כמאמרם (ביצה ט"ו) כל מזונותיו של אדם קצובים לו מור"ה חוץ משבתות וימים טובים, אולם איך יכנס לשבת ויו"ט מקושט ויאכל מעדנים כאשר אחיו האביון יושב וביתו ריקם מכל ובגדיו פרומים, ואם עושה כן סימן הוא שאין דואג לכבוד ה' אלא לכבוד עצמו, וזה הכונה בפסוק 'מלוה ה' חונן דל וגמלו ישלם לו' - כלומר מי שחונן את הדל מצד שהשי"ת ציוה כן הוא פועל שגם גמולו ישלם לו, דהיינו שגם מחיר ההוצאה שהוציא על עצמו ישוב לו.

לכל ישראל וע"כ אינו מצוי שישאר עני ביום טוב בלי סעודה אבל מה נעשה עם האומללים והנדכאים בעיר שמתביישין לפשוט יד ולבקש וע"כ נהגו באיזה מקומות שקודם יום טוב הולכין נבוני לב לבתי העשירים לקבץ עבור אלו המרי נפש ואשרי האנשים שמושימין עין ע"ז שמזכין לעצמן ומזכין לכל אנשי העיר'.

י. בספר משלי יעקב להמגיד מדובנא (פר' בהר) כתב על הפסוק 'מלוה ה' חונן דל וגמלו ישלם לו' ע"פ משל לעשיר גדול שהיו לו שני בנים במרחקים, אחד עשיר ואחד עני, והאחים הללו לא ראו את פני אביהם זה שנים רבות, פעם אחת באה אגרת מאת אביהם הגביר כי היות והבן הזקונים הגיע לפרק האיש מקדש לכן הוא מבקש לבוא ולשמוח יחד איתו בשמחה הגדולה עם יתר בניו ביום החתונה, וכתב את בנו העשיר שיביא גם את אחיו העני ולא יחוש על ההוצאות הגדולות כי כל ההוצאות עבור כבוד אביו ישלם לו בעצמו ממיטב כספו, מיד כאשר ראה האח הגביר את האיגרת הלך לחנות וקנה לו ולבניו ביתו בגדים חדשים ומפוארים מכף רגל ועד ראש, ובטרם עלה לנסוע לאביו נזכר ששכח לקרוא לאחיו האביון, מיד הביא את אחיו ובהלה העלהו על העגלה ואמר לו לבוא איתו, וכאשר התקרבה העגלה לעיר, יצא הקול ואביו וכל המשפחה הגיעו לקבל פניהם בתופים ובמחולות, וירד מן המרכבה העשיר מלובש בבגדי הוד והדר והמחותנים שואלים מיהו זה, וענו להם שהוא בן הגביר, ואח"כ יצא אחיו

וצמאים, ועל כן נותנים לו קמח על כל ימי הפסח שיוכל גם הוא לספר יציאת מצרים בשמחה".

ובעין זה כתב במועדים וזמנים (ח"ז סימן קס"ח) - שטעם הדבר שמצינו דין זה רק בפסח ולא בשאר הימים טובים הוא משום שפסח עיקר המצווה הוא החירות ולכן יש לספק לכל אחד מישראל שיהיה לו די לחוג את הפסח דרך חירות, שאף שבכל ימות השנה יש לנו לדאוג שיהיה לו כל צרכו, מכל מקום בפסח יש לדאוג שיהיה להם יותר מזה שיהא דרך חירות.

ובילקוט מעם לועז (ויקרא כ"ג, כ"ב, מובא לעיל בשיטה א') כתב שצריך לדאוג לעניים לפני המועדים, אלא שהוסיף 'ובפרט לימי פסח שאז זקוקים בני ביתו למאכל משובח יותר ולבגדי כבוד'. ויש לעיין למה זקוקים יותר בחג הפסח מבחג הסוכות וכדו', ולפי הנ"ל יש לומר שכוונתו ג"כ כיון שבחג הפסח מתנהגין כל העם בדרך חירות.

ב. במטה יהודה (להגאון רבי יהודה עייאש, סי' תכ"ט סק"ב, מובא בשער הציון סק"י) כתב טעם פשוט, שחמץ אינו רשאי לאכול ומצה אינו מצוי כל כך להשיג לקנות, ואם לא יכינו לו על כל ימי פסח אפשר שישאר ברעב, או יוכל לבוא לידי קלקול.

ובן כתב במור וקציעה (להגר"י עמדין, סי' תכ"ט) שמה שנותנים חיטי דפסחא יותר על מה שנותנים לו כל השנה

ובספר מנהגים דק"ק וורמיישא (ליל א' של פסח אות ע"ו) כתב: "מנהג הוא לגבאי צדקה לחלק קמח לבעלי בתים העניים למצה, ובן מנהגינו לחלק בשר לימים טובים לאותן בעלי בתים עניים".

והנה, בשו"ע הל' יו"ט (סי' תקכ"ט סעיף ב') כתב כן לדינא: "חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו וכו', וחייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר עניים". והנה כי כן אפשר לומר, שע"כ לא הביא בשו"ע הל' פסח דין מעות חטים לעניים, דלדעת השו"ע זה נכלל בדין צדקה לעניים שחייבים קודם כל חג, ולא סבירא ליה כל אלו החילוקים וההוספות שכתבו האחרונים (הובא לעיל אות ג'). ומיהו בבית יוסף (יו"ד סי' רנ"ו) הובא דין זה, וצ"ע.

ב. קודם הפסח

והנה, לדעת הרמ"א והאחרונים שכתבו דין זה שנותנים חטים לעניים לצורך הפסח, צ"ע מדוע דוקא קודם פסח מצינו בשו"ע שצריך ליתן מעות חיטין, מה נשתנה משאר המועדים, שצריך ליתן צדקה ואוכל לעניים לצורך יו"ט די מחסורם, ונאמרו באחרונים כמה הסברים, וכדלהלן:

א. המשנה ברורה בשער הציון (סי' תכ"ט סק"י) כתב: "אפשר דמשום זה תקנו קדמונינו בפסח יותר משאר רגלים, שהוא זמן חירות ויושבין מסובין וכל אחד הוא וביתו ברוב שמחה אין זה כבוד לה' שהעניים יהיו אז רעבים

חיטים, ואם יבוא העני בליל פסח ויבקש לאכול יאמרו לו אתה אינך דכפין שהרי כבר נתתי לך מעות חיטים, ואם הוצאת את המעות על דבר אחר אתה גרמת בעצמך, ולא יהיה דובר שקרים לפני הקב"ה^[א].

ו**ברומה** לזה כתב בספר חמדת ימים (סוף פרק ב') עיין בהערה^[ב] לשונו הזהב באריכות.

ד. **בשו"ת בית יצחק** (מובא גם לעיל באות א', בחשיבות ומעלת נתינת מעות חיטין)

כתב: "חובת היום של חג המצות לתת צדקה לעניים, כי זאת היתה מנמת ומטרת הקב"ה בשלחו ישראל למצרים, למען ידעו איך רע וזר נודל עניים ודלים העוברים בגין פת לחם, ובהנאלם ממצרים יחוסו ויחמלו עליהם, ויהיו לעזר ולמגן להם, ועל כן

מקופה של צדקה, משום חומרא דחמץ, שאין יד העניים משגת לקנות חיטים משומרים, על כן מוסיפין להם זה עכשיו.

ובעין זה כתב בשו"ת עמק התשובה (להגר"י ראטה, ח"ג סימן כ"ז) שמכיוון שבפסח יש איסור אכילת חמץ קשה יותר לעניים להשיג מזונם, ואף כאלו שבמשך השנה אינם נצרכים לקופת הקהל בפסח ההוצאה רבה מאוד ולכן תיקנו דווקא בפסח.

ג. **בחבמת שלמה** (להגאון רבי שלמה קלוגער מבראדי, הגהות שו"ע סימן תכ"ט) כתב הטעם שהואיל ותיקנו לומר בהגדה של פסח 'כל דכפין ייתי ויכול', ואם יבוא עני ולא יתנו לו הרי זה כדובר שקרים לפניו יתברך, לכן נותנים מעות

מקורות והערות

נפשם מתוגה אשר אין מחזיק בידם וראוי לעשירי עם לאמצע ולהחזיק בידיהם מאשר המה עושים לצורכם כי מה בצע אשר הן יתן בקולו קול עוז דברי צווחות בליל התקדש חג כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח וכו' אחר אשר הדלת סגר אחריו ואיזה מקום מנוחתו של דל והלך ואפס מקום כניסתו, והנכון להיות כל איש צור"ר בצרת העניים האומללים קודם לפסח ל' יום לתת להם איש כפי אכלו כסף נפשות ערכו לצורך חג הק' הזה אשר כל עדת ישראל המה שוו בשיעוריהן בתורף הנס וכל הנעשה בו יחד עשיר עני ואביון... כי על כל אלה מאז היה לחק כל בני עיר ועיר מדינה ומדינה לקנות חיטין לעניים לצורך פסח וכו".

יא. **וכע"ז כתב בספר ארון עדת** (פר' ואתחנן) הטעם שמרבין בפסח יותר מבשאר ימות השנה, ואומרים כל דכפין ייתי ויכול, כל דצריך ייתי ויפסח, שכיון שצריך להשיב על שאילת הבן הנ"ל במצות צדקה (והיינו ש'הבן שואל' ו'הגדת לבנך' הוא בנוסח 'כל דכפין' שהוא מצות צדקה), לכן צריכים לראות שלא תהיה התשובה משפה ולחוך, רק לשמור ולעשות, כדי שיהיו דברים היוצאין מן הלב ויכנסו אל הלב ויתקבלו, והבן.

יב. **זה לשון הספר חמדת ימים**: 'וראוי לראשי עם קודש אשר כביר מצאה ידם לאשר ולקיים כל חוקת הפסח להיות עיניהם פקוחות על צער בת רבים מפני עמינו אשר לא השיגה ידם לאשר ולקיים מנהג אבותיהם ודלפה

על שולחנו, כדאיתא בזוה"ק (הובא במג"א ס"י תקכ"ט סק"ח, ובמשנ"ב ס"ק י"ז), אמנם בפסח, שמנהג ישראל הוא שכל אחד אוכל בביתו ואינו אוכל אצל אחר, שהרי לכל אחד יש את החומרות משלו, (מ'מישט זיך נישט'), ואם כן ממעטים להזמין עניים לביתו, על כן תקנו ליתן מעות חיטים לפני פסח כדי שיהיו לעניים לאכול בפסח בביתם (ביתו נאזה קודש' ניסן עמ' צ"ט).^[1]

פותחים באגדה כהא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין ייתי וייכול, כי כשאדם משים על לבו שהיה גם הוא במצרים תחת חמת המציק, והקב"ה חמל עליו והושיע לו, איך לא יחמול הוא על עמיתו וחבירו בעת עניו.

ה. בשם הרה"ק מהרי"ד מבעלזא מובא טעם, שדוקא בפסח תיקנו ליתן קמחא דפסחא מבעוד מועד, דהנה בכל יו"ט צריך לשמח עניים ולהזמין

מקורות והערות

אדם לפיהו, ועל כן אין לדבר ממתנות עניים, שהרי אין אנו עסוקים בזה עתה וכבר נתבטל תאות המאכל. אבל בשבועות שעיקר העובדות הם במחשבה לקבל מלכות שמים ועול תורה, ומכל מקום על הלחם יחיה האדם, שעל כל פנים צריכין לאכול, על כן הוצרך לצוות לתת גם לעניים. וכמוכן בסוכות עיקר העובדות הם במעשה בעיני דירה והכלים שיכנסו לתוכה, הארבעה מינים, ותשבו כעין תדור, שכל עניניהם יעשו בסוכה, שלא נתפרש בפוסקים שמצות סוכה היא רק האכילה בתוכה רק על האכילה הוקבעה הברכה, והאכילה היא צורך הגוף, ע"כ צוה ליתן לעניים. אבל בשו"ע ופוסקים שנעשו לדינא בדורותינו שאוכלין ושותין לצורך עצמן, ע"כ הוצרכו להזהיר ולצוות על נתינת מעות חיטים שהוא חיוב ג"כ בחג הפסח, ע"כ.

וכעין זה כתב במראה יחזקאל (פרשת צו) שהקשה מדוע בפרשת ראה כתוב שיתנו ללוי לגר ליתום ואלמנה וזה כתוב רק בשבועות וסוכות ולא בפסח, ואילו בשו"ע כתוב גם על

יג. ויש לציין מה שכתב במנחם ציון (להרה"ק רבי מנחם מענדל מרימנוב, ליום אחרון של פסח) הטעם שלא נאמר בפסח לתת לגר ליתום ולאלמנה כמו שנאמר גבי שבועות וסוכות (דברים ט"ז י"א-י"ז) וז"ל: 'אלא ביאור הענין שקודם חטא אדם הראשון, שהיה גופו מזוכך יותר מנשמותינו, ותכלית הבריאה היה להתפרסם אלקותו שידעו כל הברואים מגדולת הבורא, כי איך יעלה על הדעת שדבר נקרא לא ידע מי עשאו ומי כוננו זה ענין רע, ובאמת אח"כ לא נשלמה תחילת המחשבה, אף שאדם הראשון לא נתחייב כל כך שאשתו הסיתה אותו ומאי דהוה הוה, ומאז אי אפשר לעשות שום מצוה בשלימות, כי אין אדם צדיק בארץ שיעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז' כ'), לשון חסרון, שאי אפשר לו לעשותה בלי חסרון. עד צאתם ממצרים שנפסקה זוהמתן, ונתינת התורה היתה לתכלית ההנהגה אשר לקים חשבה לטובה בעת הבריאה'.

וממשיך לומר 'והנה בפסח נתבטל תאווה המאכל, וכל מצות הפסח הם בעיני האכילה, מצות ומורורים וירקות וקרבן פסח, וכל עמל

לפי שהמועדים נתקנו כנגד האבות, 'פסח' כנגד אברהם דכתיב (בראשית י"ח ו') "לושי ועשי עוגות" ופסח היה 'עכ"ל, ולכן טוב ליתן צדקה מהמצות או מהקמת, לכבות במי הצדקה את הדינים, לכן מצ"ה די"ן גמטריא צדק"ה, ולכן אברהם אבינו בישובו על פתח האוהל כחום היום, שמרמז במדרש שהיה יושב אז לברר לבניו מלכיות, ולא חום לוחט היום הבא, נתן צדקה והסעיד נוצצים עוגות מצות, ורץ אל הבקר, זכר לשור שמקריבים גם כן בפסח, לכבות הדינים ולהגדיל החסד^[י].

עוד טעמים ע"פ דרוש שצריך ליתן יותר צדקה בחודש ניסן ובחג הפסח מצינו עוד טעמים על פי דרוש ורמז מדוע יש ליתן בחודש ניסן וחג הפסח יותר צדקות מכל השנה, וברלהלן:

א. ניסן כנגד אברהם שהוא מידת החסד - כתב בדרשות חת"ם (לפסח ד"ה הסעיד) שאף שיש ענין גדול בנתינת צדקה בכל יום, מכל מקום יש חשיבות וסגולה מיוחדת בנתינת צדקה בחודש ניסן, שזה החודש מיוסד כנגד אברהם מדת החסד, כמו שכתב המור (או"ח סי' תי"ז) וז"ל 'שמעתי מאחי הרב יהודא, טעם לדבר,

מקורות והערות

ידבק את עצמו במדות שלשה אבות, כנוודע מספרים כי העיקר הוא לרמז ולדבק את עצמו במדות אבות הק' אברהם יצחק ויעקב שהם רומזים לתורה ועבודה וגמילת חסדים, ומרמז ג"כ לג' נפשות האדם שהם נפש רוח ונשמה שהאדם צריך לתקנם ולייחדם, ועל ידי זה נעשים תיקונים בהג' עולמות עשיה יצירה בריאה שהם בבחינת נר"ן (נפש רוח נשמה), ועל ידי זה יש להם מעמד ומצב וכאמרם ז"ל (אבות פ"א מ"ב) על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח. והנה הזמן היותר מוכן ומוכשר לזה הוא בזמן הזה בחג המצות כי אז הוא זמן התעוררות מדתם, התעוררות מדת אברהם היא בחג הפסח כנוודע מספרי המקובלים כי פסח הוא זרועה ימינא מדתו של אברהם איש החסד, ומדת יצחק ג"כ מתעורר בפסח כמרומז במאמרם ז"ל (רה"י) בפסח נולד יצחק, וממילא נתעורר מדתו של יעקב אבינו ע"ה כי הוא הממוצע בין אברהם ויצחק כנוודע, וגם כמאמר (יהושע כ"ד

פסח שיחלק מעות חיטין. ותיירץ שם לדרכו שבפסח שכל אחד מבער את היצה"ר לא הוצרך ציווי על זה, אמנם מחבר השו"ע והפוסקים ראו כי לא אפשר דרא ולכן הוצרכו להזהיר על הצדקה בפסח עיי"ש.

בענין זה, סיפר הרה"ח ר' יעקב כהנא ע"ה (בספרו 'אביר יעקב') שבראשית השנים כאשר פתח את בית מסחרו פה בארה"ב, שאלו פעם מרן רביה"ק זי"ע בשב"ק האיק מצליח במסחרו והתעניין אצלו בפרטי המסחר, והוא לא היה שבע רצון לדבר מזה, מדין 'ודבר דבר' (שו"ע או"ח סי' ש"ו) שלא לדבר מעניני מסחר בשבת. רביה"ק זי"ע ברוב חכמתו הרגיש בזה, ונענה ואמר לו: "דיין גשמיות איז מיין רוחניות..."

יד. ובדומה לזה ביאר בהרחבה בספר מגן דוד (להרה"ק רבי דוד מטולנא, ליום ב' דפסח ד"ה חסל) הטעם שתקנו קדמונינו לחלק מעות חיטים קודם פסח, שהוא כדי שכל אחד ואחד

ג. וברומה לזה כתב בספר חוקת הפסח (לרבי משה פיזנטי, דף י') שבפסח יש לנו להראות יותר רחמנות כלפי העני משום שאף אנו היינו עניים בזמן השעבוד ואכלנו לחם עוני ורחם עלינו הקב"ה והוציאנו לחירות.

ד. בספר בית יעקב (אלכסנדר, פר' החודש ד"ה להבין) כתב טעם נחמד, שרצון ה' בימים אלו שיעבדו את ה' מתוך העושר והרחבה ותענוג, לכן קימו וקבלו היהודים עליהם בכל שנה ושנה המנהג הזה ליתן נדבת ידם וברכת ה' עליהם לקנות חטין ולחלקם לעניי העיר בכדי שלא יחסר להם דבר לעבוד את ה' אלקיהם מתוך הרחבה כמו שהיה אז בימי אבותינו בעת יציאת מצרים (עיין הערה^[ט] לשונו באריכות).

ה. בניסן דנים על התבואה וכדי להשפיע שפע צריך ליתן לעניים ולא

וברומה לזה מצינו באלשיך הק' (תורת משה) 'בפסח היה גמילות חסדים, כמה דאת אמר (בשמונה עשרה) גומל חסדים טובים וכו' ומביא גואל וכו', שהוא יציאת מצרים. ועל כן נעשה חסד, כל דכפין ייתי ויכול'.

ב. בזמן יציאת מצרים ראוי להרבות בצדקה - וגם היות שחודש זה הוא עת יציאת מצרים, כמו שכתב בדרושי הצ"ח (שבת הגדול דרוש ל"ו) 'שכשיצאו ישראל ממצרים כרתו ברית לעשות צדקה זה עם זה (תנא דבי אליהו פרק כ"א) ראוי להרבות צדקות לעניים, כי צרכי הפסח מרובים, וכשם שנעשה נסים ונפלאות לאבותינו, כן עתיד הקב"ה לעשות עמנו, ויגלה שכינתו עלינו לעין כל חי, ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ, וכימי צאתנו ממצרים יראנו נפלאות, ובא לציון גואל במהרה בימנו אמן'.

מקורות והערות

היצרין בישין, 'בעבודה' - מדתו של יצחק, הם העבודות שעם בני ישראל עושים בפסח בסוד סידור הקערה וסיפור ההגדה, 'בגמילות חסדים' - מדתו של אברהם שהיה מכניס אורחים הוא מה שתקנו קדמונינו שיתן כל איש מעות חטים לחלק לעניים קודם פסח, וכל זה תיקנו לנו רז"ל כדי שכל אחד ואחד ידבק את עצמו מבדות שלשה אבות בזמן חג הפסח בזמן התעוררות מדתם, ועל ידי זה מתקנים כל הבחינות נר"ן והג' עולמות בי"ע כנ"ל.

טז. וז"ל 'בהקדם ביאור דברי רש"י עה"פ (בא י"א ב') דבר נא באזני העם וישאלו וגו' כל

ד' ויעקב ובניו ירדו מצרים ודרשו רז"ל (מדרש רבה פ"ג ו') כי הגאולה מגלות מצרים היתה בזכות יעקב לכן בכל שנה ושנה כשמגיע חג הפסח מתעורר מדת יעקב. ולזה בעת הזאת צריך האדם לדבק את עצמו ביותר במדות שלשה אבות בתורה ועבודה וגמ"ח כאשר הורו לנו רז"ל, 'בתורה' - שהוא מדתו של יעקב, הוא מרומז במאמרם ז"ל (פסחים ב.) אור לי"ד בודקין את החמץ ונודע מכל הספרים כי חמץ רומז ליצה"ר המכונה בשם שאור וחמץ, והאדם צריך לבער כל היצרין בישין ע"י האור שמרמז לתורה הנקראת אור, ואור זה יפה לבדיקה שעל ידי זה יוכל לבדוק ולבער כל

בפסח נידון על התבואה (ר"ה ט"ז), ממילא אנו צריכים לעורר עלינו מדת הרחמים וההשפעה לפרנסה שהיא היא התבואה, ואין אנו צריכים לדקדק בעניים מה המה, ממילא לא ידקדק ה' בנו וישפיע לנו כל טוב.

ועיין בהערה^[י] עוד ספרים שהפליגו מאוד בשבח הנותנים צדקה בימי ניסן מטעם הנזכר.

לדקדק - בישמח ישראל (להרה"ק רבי ירחמיאל ישראל יצחק מאלכסנדר, שבת הגדול אות ד') כתב לאמר, טעם נפלא, וז"ל: 'שידוע שכפי מידת האדם כן מודדין לו, ואם הוא אינו מדקדק רק נותן לכל עני ולא יבדוק ויחפש אחריו, נותנים לו גם כן לחם ושמלה מן השמים ואין מדקדקין עליו, מה שאין כן אם הוא מדקדק אחר העני, מדקדקין אחריו גם כן^[ט], והלא

מקורות והערות

עבדו את השי"ת בבחינה זו כמו"ש ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם ר"ל בעצמותם שיהיו בבחינה זו לעבוד את ה' גם מתוך העושר. והנה זה יראה אשר רצון השי"ת היה שיעבדו את ה' בימים האלה מתוך העושר והרחבה ותענוג, לכן קימו וקיבלו היהודים עליהם בכל שנה ושנה המנהג הזה ליתן נדבת ידם וברכת ה' עליהם לקנות חטין ולחלקם לעניי העיר בכדי שלא יחסר להם דבר לעבוד את ה' אלקיהם מתוך הרחבה כמו שהיה אז בימי אבותינו בעת יציאת מצרים.

טז. וכמאמר הרה"ק רבי זושא על הגמ' (ב"ב ט) אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שכופין את יצרן ומבקשין לעשות צדקה לפניך הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנין, ופירוש דידוע שכפי מידת האדם מודדין לו (סוטה ה:) ואם הוא אינו מדקדק רק נותן לכל עני ולא יבדוק ויחפש אחריו נותנין לו גם כן לחם ושמלה מן השמים ואין מדקדקין עליו, משא"כ אם הוא מדקדק אחר העני מדקדקין אחריו גם כן.

יז. בספר נחלה לישראל (להגה"ח רבי יחיאל מיכל היבנר אבד"ק ניונוב, שער בת רבים ח"א אות ג')

כסף וכלי זהב, אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירים על כך שלא יאמר אותו צדק אברהם ועבדו וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, ולכאורה יפלא מאוד לחשוב על אברהם אבינו ע"ה שעמד בעשרה נסיונות ועתה יהרהר על מדתו של הקב"ה ח"ו, וגם מילה 'בהם' היא כמיותר, ונראה כי יש שני בחינות בעבודה, האחד אשר עובד השי"ת מתוך עוני ודוחק והוא נסיון גדול כי עניות מעביר מדעת קונו (עירובין מ"א:), ויש נסיון ובחינה העובד את ה' מתוך הרחבה והעושר ולפעמים זה נסיון יותר, כמו"ש (הושע ב' י') וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל, ונאמר (האזינו ל"ב ט"ו) שמנת עבית וכו' ויטוש אלוה עשהו. והנה כל מגמתו של אברהם אע"ה היה כמו"ש שכתב (וירא י"ח י"ט) למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לעשות צדקה ומשפט, וחפץ נפשו היה שגם בניו אחריו יהיו עובדי ה' ויעמדו בשני הנסיונות האלה, והנה מקודם נבחנו בני"ש בנסיון העוני וקושי השעבוד ורצה השי"ת לזכות אותם להביא לפועל שיעמדו בנסיון העושר, לכן צוה שישאלו כלי כסף וכו', וז"ש שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדו וענו אותם קיים 'בהם' שמוציא זה לפועל אשר

האדם מאיסור חמץ בפסח שהוא סטרא דמותא, ועל ידי זה זוכים לקדושת אכילת מצה בשלימות^[ט].

ז. **בספר שובע שמחות** (מהגה"ח רבי מנחם

מנדל לעזער מטרונא, דרוש לשבת הגדול)

כתב בטעם שתיקנו ליתן צדקה לעניים לחג הפסח, כי הוא במקום קרבן פסח שאין לנו בזמן הזה, כי בקרבן פסח

ומענין לענין מצינו בתפארת שלמה (לשבת הגדול) שכתב שצריך להתפלל בחודש ניסן על הפרנסה, עיין הערה^[יח] לשונו הזהב.

ו. **בליקוטי מוהר"ן** (ח"א ר"א) כתב טעם נוסף על פי רמז, דכתיב (משלי י' ב') "צדקה תציל ממות" והוא ר"ת מצת, כלומר כי הצדקה תציל את

מקורות והערות

שצריכין להזהר בעניים ובפרט גבאי צדקה צריכין לראות לקנות חטים ולטחון ולשלוח הקמח לעניים ובגלל הדבר הזה יברך ה' בכל מעשה ידיהם ויזכו לראות בנין ציון וירושלים אמון כי"ר, עיי"ש באריכות.

יח. **כתב התפארת שלמה** (לשבת הגדול) - וזה לשונו: 'ולזה הזמן גורם בימי הרצון בחודש ניסן להתפלל גם כן על הפרנסה, כמו שאיתא בגמ' (ברכות ל"ה:) מה שאמר רבא לתלמידיו לא תתחזון קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי כי היכי דלא לטרדן במזוניכי כולא שתא, דלכאורה תמוה כי תלמידיו של רבא לא היו מעובדי אדמה להיות להם טרדות החדשים הללו בעסקים הללו. אך הרמז כי ביומי ניסן ותשרי עת לעשות לבקש גם כן על הפרנסה שלא יהיה להם טרדות כל השנה כי באמת היא בושה גדולה שיהיה להאדם טרדות בזה ועל פת לחם יפשע גבר לבטל מתורה ועבודה', עכ"ל.

יט. **ועל פי רמז זה פירש בספר ערבי פסחים** (על הגש"פ קו' עלות השחר לשבת הגדול אות ט"ו, להגאון רבי עמרם בלום, אבד"ק חוסט ואויפלאו בעל בית שערים) מה שהקשה הקדושת לוי (פר' בא) למה הקב"ה קורא את החג בתורה 'חג המצות' ואנו קורין אותו 'פסח', וכתב שי"ל

וח"ב אות ע"ו, מובא דבריו בליקוטי מוהר"ן (ח) כתב וז"ל 'יען כי בפסח נדונים על התבואה..., ועל כן שפיר צריך ליתן צדקה לעניים, לתקן את אשר עיוותי, ויצאו כנים בדינם, ועל כן יש יותר חיוב בפסח משאר ימי דין, כיון דאז הדין על שלא נתנו לאלמונות ויתומים תבואתם, דעיקר על הלחם יחיה האדם בדרך הטבע'.

ומעין דברים אלו כתב בספר חמדת ימים (פ"א) וז"ל 'ולו חכמו את אשר חכמים יגידו כי בד' פרקים העולם נידון בפסח על התבואה וכו' ואם המה לא ישיגחו על עניי עמו כברת ה' אלוקינו אשר נתן להם ברוב תבואות ועושר והון רב בשנה ההיא, מה יעשו ביום פקודתם בקום למשפט אלקים על תבואותם ועושרם'.

ובדומה לזה כתב בספר יסוד יוסף (להרה"ק רבי יוסף מדובנא, פרק פ"ו) 'ובפרט לחדש חבורות של צדקות ופרנסת עניים בחודש זה, בהיות כי בפסח נידונין על התבואה'. והביא סמך לזה מדברי הזהר חדש (פרשת בראשית דף י"ג ע"ד).

וכ"כ בס' קב הישר (פרק צ"א) וז"ל צריכין ליתן צדקה ופרנסה לעניים כי בפסח נידונין על התבואה, ומאריך שם בענין נתינת צדקה קודם חג הפסח בפרט ומביא בשם הזהר"ק פ' בשלח על התעוררות השגחת עניים ואביונים וכו' ומסיים שם הרי לך כמה אזהרות

קרבן מכל מקום התקנה לדרוש ל' יום קודם הפסח לא זזה ממקומה כי המנהג לקנות חיטין לעניים וזהו במקום קרבן פסח, וגם לזה צריך פשוט וזמן רב.

ח. טעם נוסף בענין לתת צדקה בחודש זה, כתב בספר שובע שמחות

(דרשת שבת הגדול) כי אנחנו מחכים ומקוים להיגאל בחודש זה כי בניסן עתידין להיגאל (ר"ה י"א), ובצדקה איתא (ב"ב י.) גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, ועוד שאנו מקוים אז לגילוי שכינה כמו שכתוב (דברים ע"ו ח) ובמורא גדול זו גילוי שכינה (ספרי שם) וכימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ד' ט"ה), ובצדקה אמרינן (ב"ב י.) אדם נותן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני השכינה שנאמר (תהלים י"ז ט"ו) אני בצדק אחזה פניך.^[2]

נאמר (בא י"ב כ"ג) ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם וכו', והנה אמרינן בגמ' (ב"ב י.) איזה צדקה שמצלת ממיתה משונה נותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה וכו' ואלא היכי ליעבד ליתב לארנקי של צדקה, על כן תיקנו קופה מיוחדת ליתן מעות חיטים לעניי העיר שיהיה להם לצורך חג הפסח שבזה אינו יודעים למי נותנה וממי נוטלה, וזהו במקום קרבן פסח שמצלת ג"כ מן המשחית. ועל פי זה מסביר שמון סמיכת דברי הרמ"א 'והמנהג לקנות חיטים וכו' על דברי המחבר שפסק שואלים בהל' הפסח ל' יום, כי התוס' כתב (ע"ז ח: ד"ה והדתנן) דעיקר התקנה לדרוש הלכות הפסח קודם הפסח ל' יום נתקנה על הקרבן הצריך לכל ישראל, אם כן על זה הוסיף הרמ"א שאף על גב שאין לנו

מקורות והערות

ישראל הוא לעסוק בצדקה קודם ימי הפסח וליתן חיטים לעניים ומנהג קדום הוא ונזכר גם בש"ס ירושלמי ויש ליתן טעם למה קבעו אותו בפסח והרי כל יומו זמנו, רק הענין מבואר דהנה תקוותינו חזקה דכמו שגאלנו ממצרים כן יגאל אותנו לעתיד ויציאת מצרים היה עיקרו ההכנה לגאולה העתידה וכמאמר הכתוב (מיכה ז' ט"ו) "כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות", וכמו שבגאולה זו זכינו להיגאל גם שלא בזכות רק על ידי ששפט את המצרים כן לעתיד לבוא גם אם חלילה לא יהיו זכאין יגאלו גם באופן זה. ובזה ביארנו המושך הכתובים בישעיה (ל"ה, ג') "חזקו ידיים רפות וברכים כשולות אמצו אמרו לנמהרי לב חיזקו אל תיראו הנה אלהיכם נקם יבא גמול

הטעם כי אף בכל המועדים צריך להרבות בצדקה לעניים כמו שכתב בזה"ק (בראשית) אבל ביומי דפסחא צריך ליתן לעניים ביתר שאת כמו"ש הרמ"א, ורמזו לזה דר"ת צדקה תציל ממות הוא מצת חסר אות ו', ולכן קורא הקב"ה לחג הקדוש הזה חג המצות, כשמו כן תהילתו (שר"ת מצת רומז על הצדקה) להורות לעם ה' ולהזהירם שירבו בצדקה בחג הזה כפי יכולתם, אבל ישראל קדושים הם יש שאין לו ויש שאינו רוצה (כש"ס חולין ז:) על כן קראו לימים האלה פסח על שם הקרבן פסח שאינו נאכל אלא למנוייו ואינו נותן ממנו לאחרים.

כ. כיוצא בו כתב הבית הלוי (להגאון רבי יאשע בער הלוי מברסק, דרוש ט"ז) וז"ל: 'מנהגן של

ז.

מהו שיעור 'קמחא דפסחא' לנותן ולמקבל

א. שיעור 'קמחא דפסחא' - לנותן

בפי ערכו - כתב המשנ"ב (סי' תכ"ט סק"ו): "שיעור הנתינה צריך להעריך על כל אחד לפי ממונו". וכ"כ בספר מועד לכל חי (להגר"ח פלאגי, פ"ד סי' י'): "הטלה שמטילים כוללות העיר, קצבה לכל היחידים איש ערכו, לצורך

עשיית המצות לעניים". וכ"כ בבבא חיים (ס"ק ט"ז).

עוד יש לציין להנהוג שמלבד הגיבוי והנתינה שמקבצים מכל בני העיר והקהלה נוהגין פרנסי הקהל לחלק בפני עצמם 'קמחא דפסחא' לעניים לפי יכולתם ומדת טובם^[א]. וכבר מצינו כן

מקורות והערות

אלהים יבא ויושיעכם אז תפקחנה כו' ופדויי ה' ישובון ובא לציון ברנה", וביאורו שאמר להם שאל ירך לבבכם מהגלות כי גם אם לא יזכו

יגאלם על ידי שישלם נקם לאויביכם. ומאחר שהמשפט של הגוים יתחיל משוד עניים כדכתיב (תהלים י"ב ו') "משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה'", פירוש דיקום לשפוט את הגוים על עבירה זו תחילה, על כן יש לנו להקדים תחילה במצות צדקה לעניים בחודש הגאולה, כדי שעל ידי כך נזכה להגאולה שיהיה כימי צאתנו ממצרים על ידי שישפוט את הגוים תחילה על שוד עניים.

ורעיון כעין זה שמידת החסד מקרבת הגאולה העלה רביה"ק הברך משה זי"ע (מהר"ם ט"ב לפסח עמ' קי"ח), ובזה ביאר מנהג זה של נתינת מעות חטים, וז"ל 'והוא על פי המבואר בתנ"א (פכ"ד) כי מה שנגאלו ממצרים היה בזכות מידת החסד, 'בא וראה מה בין יוצאי מצרים שהן מזרע של יעקב ובין העכו"ם שהן מזרעו של עשיו, יוצאי מצרים מצוה אחת היתה בידן והיתה לפני

הקב"ה נוח הרבה מן מאה מצות, ומהו המצוה האחת שהיתה בידם שעשו כולם אגודה אחת וכתרו ברית לגמול חסד זה עם זה, וזהו ענינו של חג הפסח להתחזק במידת החסד, כמו שאנו מתחילין הסדר בהכרזת 'כל דכפין ייתי ויכול', להתאמץ בזכות זו שבשבילה נגאלנו. ומעתה י"ל שלא רק ביו"ט עצמו, אנו מתחזקין במידה זו של חסד, רק גם כשאנו עוסקין בהכנת החג, אנו מקבלין על עצמינו לעסוק בגמ"ח, והכל מטעם הנ"ל דבחינה של פסח הוא לגמול חסד זה עם זה, ולתמוך העניים, ובכן מובן ענין מנהג זה של מעות חיטין, שלא מצינו בשאר ימים טובים למנהג מיוחדת, אף שגם בהם יש הוצאות מרובות שקשה לבני עניים, דבפסח הרי נתינת המעות מהכנת בני ישראל לחג, כי זהו ענינו של החג'.

בא. ובמליצה אומרים הסבר מדוע קוראים לזה 'קמחא דפסחא' בארמית, כיון שארמית הוא שפה שהמלאכים אינם מבינים, וכדי שלא יקנאו בבני ישראל שמקבלים הרבה 'קמחא דפסחא' מכל הקופות למיניהם, לכן אומרים אותו בארמית (גם אני אודך, פסח).

במנהגי מהר"ש (רבו של מהרי"ל, סימן א'): "וכן אומרים רבותינו ז"ל שצריך הגבאי צדקה לקנות לעניים חטים לפיסחא, וכן פרנסי הקהל והיינו גמילות חסד".

וב"ב הגר"ח פלאנאי ז"ל בספרו מועד לכל חי (פרק ד' סימן י') כשהולך ומונה שבחן של ישראל, וז"ל: "והוא דבחג הפסח הקדוש עושין ישראל כמה מיני צדקות, וחפץ חיים למנות אותם כדי לעורר זכות על ישראל עם קדושו ואלו הן, א. היא ביום פורים שיוצאים ממוני הזמן הי"ו לגבות מכל יחידי העיר צדקה לחיטי דפסחא. ב. הטלה דמטילים כוללות העיר קצבה לכל היחידים, איש ערכו לצורך עשיית המצות לעניים, וכו' ג. מה שנותנים כמה בעלי בתים בפרטות חטים לצנועים בעלי כבוד, ולתלמידי חכמים נצרכים, ובכל דור ודור המצא תמצא גם כן מהנבירים דיש מהם דעושה חילוק גדול לתלמידי חכמים וצנועים בפרום הפסח ממעות ביד, מלבד מה שלוקחים מהכולל, וגם ממה שעושין גביה מכל המתנדבים ונותנים ליתומים ואלמנות ותלמידי חכמים ובינוניים".

ב. שיעור קמחא דפסחא - למקבל

שיעור הנתינה (למקבל) הוא כפי צרכו לכל ימי הפסח (משנ"ב סק"ד). ועי' בספר מור וקציעה (להיעב"ץ, סי' תכ"ט)

שכתב: "נותנים לו חטים כראוי לו ויפה לו לעשות בהם כל צרכי פת ודייסא תבשילין של קמח וטיגונים וציקי קדירה", עיי"ש עוד. וכן מובא לעיל (בד"ה 'מה צריך ליתן' וכו') בשם הגר"א (דברי אליהו פרשת בא, שמות י"ג ו') שאדם יכול לצמצם לעצמו, אבל כשקונה לעניים אסור לו לצמצם ולכן כתוב "מצות" (מלא) כדי שיתן להם כדי שביעה ממש. וכן צריך ליתן לכל אחד לפי גודל משפחתו (קיצור שו"ע [טולידאנן] סימן רס"ט ס"ד).

ויש נהגו ליתן שיהיה לו גם בשביל לאחר הפסח, וכדחזינן בעובדא דהוי עם הרה"ק מהרי"ד מבעלזא שאמר למשמשו בערב פסח שיאסוף מעות, ואמר לו ליתן המעות לאיזה עני בערב פסח ממש קודם כניסת החג, והסביר הרה"ק שכיון שצריך לשמוח בחג, ואיך יכול אדם לשמוח בשעה שיודע שיש לו רק אוכל ליו"ט אבל לאחר מכן אין לו כלום, לכן שלח לו ממש קודם החג שיהיה לו בשביל לאחר פסח כך יחוג את החג בדיצה ושמחה, ובזה מובן מדוע כתוב שצריך לעשות אסרו חג סעודה בהל' קמחא דפסחא בסי' תכ"ט, לרמז על ענין זה שצריך שיהיה הקמחא דפסחא גם על לאחר פסח ב'אסרו חג' (אדמורי"י בעלזא ח"ג עמ' ש"מ).

ח.

מה המנהג לתת, והטעם שנותנים 'חִיטִּים' או 'קמח' או 'מצה' ולא מעוֹת

מעוֹת חִיטִּים גם בנתינת במעוֹת שיקנו בעצמם חִיטִּים או קמח, ומכל מקום 'המנהג' לתת חִיטִּים כדי לקרב הנאתם (וכמובא להלן לגבי 'קמח'). ולקמן יבואר עוד טעמים בזה.

ב. קמח

החק יעקב (סי' תכ"ט בהגהותיו סק"ה) 'ומנהגינו פה לחלק קמח ולא חִיטִּים', וכן כתב האליה רבה (סי' תכ"ט סק"ג) 'ופה פראג חולקים קמח'.

ובן כתב המשנ"ב (סי' תכ"ט סק"ד) שבמדינתו המנהג לחלק 'קמח'. וביאר המשנ"ב (סק"ד) הטעם וז"ל 'שעל ידי זה מקרבא הניתה טפי', והיינו כשנותנים להם קמח, קרובה הנאתם יותר מאילו ניתן להם חִיטִּים, שאין צריכים לטחנו. וכדאיתא בגמ' (תענית כ"ג: [כב], ובכתובות ס"ז:) שכשנותנים לעניים דבר מאכל, קרובה יותר הנאתם ממנו, שאינם צריכים לטרוח ולקנות בו מזון

מצינו כמה מנהגים מה היו נותנים קודם פסח לעניים 'חִיטִּים' או 'קמח' או 'מצה', והשתנה עם הדורות, הצד השווה שבהם שהיה המנהג קודם פסח ליתן דוקא מאכלים ולא מעוֹת, ויש לבאר הטעם בזה מדוע קודם פסח נתנו אוכל משא"כ בימות השנה ולפני שאר מועדים נתנו מעוֹת. ונקדים המנהגים בזה, ואחר כך נבאר כמה טעמים בזה:

א. חִיטִּים

מקור המנהג הוא בירושלמי (בבא בתרא פרק א' סוף הלכה ד'), כמו שנתבאר לעיל (אות א'), ושם איתא: "א"ר יוסי בר בון לחימי הפסח בין לישא בין ליתן". וכ"כ באור זרוע (ח"ב סי' רנ"ה): "מנהג הקהלות להשים מס על הקהל לצורך החמים ליתן בפסח לעניי העיר". וכן פסק הרמ"א (רי"ש הלכות פסח סי' תכ"ט סעיף א'): "ומנהג לקנות חִיטִּים לחלקן לעניים לצורך פסח".

וכתב המשנה ברורה (בשער הציון סימן תכ"ט סק"ז) שמעיקר הדין יוצאים דין

מקורות והערות

הקדימו להגיע העניים מהזוית שלה קודם לשלך, וענה משום שהאשה שכיחה בבית ונותנת לעניים לחם וקטניות ואוכל מוכן שאינו צריך לטרוח בהם, ואני נותן לעני רק מעוֹת, ולכן התקבל תפילותיה יותר ממנו. הרי שכל מה שנותנים לעני הממעיט את הטורח ומקרב

כב. שמונא בגמ' (תענית כ"ג:) מעשה באבא חלקיה שהיו צריכים העולם למטר ואמר לאשתו נעלה לגג לבקש רחמים אפשר יתרצה הקב"ה, ועלו ועמד הוא בזוית אחת והיא בזוית אחרת וביקשו רחמים, והתחילו להגיע עננים מהזוית של אשתו, ושאלו לו רבנן מאי טעמא

(ראה רש"י תענית כ"ג: ד"ה ועוד), והיא צדקה משובחת יותר^[כג].

ובן כתב בספר יסוד יוסף (דובנא, פרק פ"ו) 'ומה טוב וכשר לחלק קמח שכבר נטחן, הנייתא קרובה יותר ושכר גדול יותר', (ועיין שם בהמשך הדברים שכתב שצריך ליתן לעניים הטוב והמשובח יותר, ומובא לקמן באות י"ד. 'גבאי קמחא דפסחא').

הטעם שנהגו לתת 'דק קמח' ולא 'מצות' בספר מור וקציעה (להגאון ר' יעקב עמדין, על מג"א סי' תכ"ט סק"ב) תמה על המג"א שכתב שעני שאינו דר פה ל' יום אף על פי שאין נותנים לו חיטים מכל מקום מחוייבים ליתן לו מצה, מדוע לא תיקנו לחלק מצות דמקרבא הנייתא יותר לאדם מחיטים וקמח, ולכאורה יציבא בארעא וגירה בשמי שמיא, הלא פשיטא שפת עדיף מחיטין שמקרבא הנייתא, ומאי מעליותא דחיטין לתושב.

לבן הסביר במור וקציעה שהטעם שנותנים חיטין להעני תושב העיר י"ב חודש ולא מצה, כי נותנין לו עתה מזון לשבעת ימי החג בפעם אחת, על כן נותנים לו חיטין כראוי לו כדי שיוכל לעשות בהן כל צרכיו פת ודייסא

תבשילין וקמח וטיגונים וציקי קדירה, כענין שאמרו (תענית י"ט:): 'הרי זה דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו באחד בשבת בבת אחת נמצאת עיסה נאפית כתקנה ונאכל כתקנה', אבל למי שאינו נחשב לתושב העיר שאינו דר פה ל' יום אין נותנים לו אלא פרנסת לינה או מאכל ג' סעודות לבד לכל היותר, משום הכי צריך לתת לו מצה דהנאתו קרובה לאדם.

ובחומט שני (להגר"נ קרליץ, פסח, פ"א סק"ב) ביאר שהטעם שלא נהגו לחלק לעניים 'מצות' שבזה הנאתם קרובה עוד יותר, הוא משום שבזמנם כל אחד היה אופה בביתו את המצות. ולפי זה כתב שבזמננו שלא שייך כל כך שהעני יאפה מצות לעצמו, וישנם השגחות טובות, יש ליתן לעניים מעות והם יקנו בזה מצות.

ובכתב המשנ"ב (סי' תכ"ט סק"ד) שאם הוא עני גדול, צריך ליתן לו גם 'דמי האפיה', שהוא בכלל די מחסורו אשר יחסר לו.

ג. ליתן 'מצות'

ובכתב הכף החיים (להגר"ח סופר, סי' תכ"ט אות י"ב) 'נהרא נהרא ופשטיה ופה עיה"ק ירושלים ת"ו המנהג לחלק מצה'.

מקורות והערות

לעניים, נראה הרמז של מנהג זה, כי חט"ה בגימטריא כ"ב, הוא כ"ב אותיות התורה, ובאותן החיטים עושין הכנה שיוכלו לקדש כ"ב אותיות התורה ותפילה וכו'.

הנאתו, זכותם של המצוה יותר (יסוד יוסף פרק פ"ו).

כג. בא וראה מה שכתב בעבודת ישראל (קאזניץ) 'נוהגים ליקח חיטים ולחלקם

האופה, והוא כותב זה לא' מהטעמים לאסור "מאשין מצות" - וז"ל: "גם אין זה מגדר היושר והמוסר להיות גזול לעניים, אשר עיניהם נשואות לזה להיות מן העזר הזה עזר להם להוצאות הפסח המרובים לבני עמנו, והנה גדולה מזה אמרין בפ"ק דמגלה דלכך אין קורין המגלה בשבת אמר ר' יוסף מפני שענייהם של עניים נשואות למקרא מגלה, ועיי"ש בתוס' דאפי' במקום דאין חשש שמא יעבירו אסור מטעם הנ"ל, הרי דמקרא חובה ומדברי קבלה ובטלוהו בשבת מכח מה דענייהם נשואות למקרא מגלה, ומכ"ש בזה דאין בכך מצוה במאשין דאין לעשותה, דענייהם של עניים נשואות לזה להשתכר על פסח, וגם כמה בעלי בתים והבינונים ומכ"ש ההדיוטים אין נותנים מעות חטין הנהוג בישראל, ושרשו מדברי הראשונים, ולכך הם מקיימין בזה כמה דעכ"פ נותנים להם להשתכר בעזרם במצות, לא כן אם גם זה יבטלו הוי כמבטלים מצות צדקה ומעות חטין לפסח".

גם יש מקומות שמבקשין מחיר יקר על המצות, ובזה נכלל שנותנין לעניים במחיר נמוך או בחנם, וכמ"ש בשו"ת אפרקטא דעניא (חלק ג' יו"ד סי' קפ"ג): "דהנה בקבלתי לפה לא הי' נהוג עד עכשיו לקבץ מעות חטין, רק דעבור העניים נותנים המצות במחיר נמוך, ולאשר בדלי דלות מצבם ר"ל נותנים חנם, ולתכלית זה העלו את מחיר המצות להבעה"ב בתורת מעות חטין".

ובן בספר התקנות (להגר"א גאנין) הביא בשם נחפה בכסף (בחדושי הרא"ם דף קע"ה ע"ב) וכתב וז"ל: 'נוהגים פעה"ק ירושלים שעושים מכוללות הק"ק מצות מחיטים שמורים משעת קצירה ומחלקים לעניים בערב פסח כדי שיעשו הסדר מאלו המצות ומנהג ותיקין הוא, וצריך להזהיר להממונים לעשותם גדולים כדי שיספיקו לבעה"ב ובני ביתו ולא יבואו לאכול פחות מכשעור'.

ומעם מנהגם כתב בספר נהר מצרים (מנהגי מצרים להגר"א בנו של הגר"ד בעל שער המפקד, נדפס שנת תר"ב) 'מנהג מצרים לחלק לעניים מצות אפיות חינם אין כסף, וכמנהג ירושלים עיה"ק ת"ו, כי יש מקומות רבים שמחלקים לעניים חטים לעשות המצות והעניים מטפלים הן בטחינתם ובאפייתם וזה צער לעניים'.

אולם כתב בברכת מועדיך לחיים (פלאגי, ח"ב דרוש י"ג לשה"ג) 'בזה יש תוספת מצוה למנוע הטירחא לבררם ולטוחנם וכו', אך יזהר מאוד מחששות חמץ באפיית המצה וכו' ולא לתת לעניים מצות כאלו שיש בהם חשש חמץ ח"ו'.

ד. הנחה בבית האופה

ומיהו עי' בשו"ת האלף לך שלמה (השמטות סי' ל"ב) להגאון ר' שלמה קלוגער ז"ל שכתב ללמד זכות על אלו שאין נותנים, שיכולין לסמוך שע"י שקונין המצות תומכין בזה העניים שאופין בבית

ויכשל בחיטים חמוצים וגם יכשיל את אחרים ברחיים.

ב. עוד טעם הגון כתב בחוקת הפסח (דף י';) שהרי כל המטרה בקמחא דפסחא הוא שיהיה לכל אחד מישראל מצה וד' כוסות בליל הסדר, ואם יחלקו קודם פסח מעות, יתכן מאוד שהעני ישתמש בהם לצרכים אחרים או לשלם חובות וכדו' וישאר בלא חיטים למצה בליל הסדר ולימי החג, ולכן נותנים דוקא 'קמחא דפסחא'.

ולפי זה יפה עושים אותם שמחלקים קודם פסח דוקא אוכל מוכן, או אלו שמחלקים בדרך כבוד יותר שנותנים זכות לקנות בחנויות של אוכל, שבוזה יוצאים את הענין הזה, שבדאי יהיה להם מה לאכול בפסח בהרחבה כראוי לבני מלכים.

וידועים דברי המהר"ל בספר גבורות ה' (פרק כ') שגודל ענין הצדקה לעני הוא דווקא בנותן לחם ולא מעות, עיין הערה [כד] לשונו (אך דבריו הם לגבי כל השנה ולא לגבי 'מעות חיטין' קודם פסח, שבהם יש סברות מדוע ליתן דוקא

ובן נהוג כהיום בכמה קהלות קדושות בישראל, וכן הנהיג מרן רביה"ק זי"ע בקהלתו, וכמ"ש במחזור דברי יואל (אות ס"ח): "הנהלת הקהילה הטילה על כל חברי הקהילה מס עבור קמחא דפסחא, כמובא בשו"ע או"ח (סימן תכ"ט סעי' א') הג"ה ומנהג לקנות חטים לחלקים לעניים לצורך פסח ע"כ. ועל ידי מעות אלה היה אפשר לתת הנחה לבני עניים ולבני תורה בשעת קניית המצות".

ה. הטעם שדוקא בפסח מובא המנהג לתת 'חיטים' או 'קמח' או 'מצות'

ויש לתמוה מדוע דוקא קודם פסח מצינו המושג שמחלקים 'חיטים' או קמח או מצות' ולא מעות כמו מתנות לאביונים בפורים או שאר צדקות, שהרי לכאורה היה עדיף ליתן להם מעות ויקנו מה שלבם חפץ. ומצאנו כמה טעמים באחרונים:

א. בספר חוקת הפסח (לרבי משה פיזנטי, דף י';) כתב שהטעם שנותנים חיטים דוקא, שמא יחוס העני שלא להוציא הרבה מעות על חיטים יפים וכשרים ויקנה בזול חיטים כמות שהיא

מקורות והערות

החשובה וכאשר תבין ענין הלגימא הזאת המפרנס את אחר', (ולכאורה כוונתו שמי שנותן לחם, הרי שאפשר לאוכלו ולהחיות בהם בני אדם, משא"כ הנותן כסף וזהב יתכן שלא ימצא לקנות בה דבר מאכל, שהרי לא בכל מקום ובכל זמן אפשר למצוא לקנות מאכלים).

כד. וזה לשונו: 'ומה שאמרו גדולה לגימא דוקא שנתן לחם להתפרנס לאחרים ולא אמרו מי שנתן צדקה כי נתינת הפרנסה להאוכל הוא פרנסה בעצם אבל אם יתן צדקה כסף וזהב לאחר אין זה פרנסה בעצם, שמא לא יתפרנס בה אבל מי שמפרנס את אחר דבר הזה היא המדה

חיטין או קמח ולא מצות, כמובא לעיל, וכגון הטעם שיוכל לעשות בעצמו 'לשמה', דמצוה בו יותר מבשלוחו).

ובן היה עובדא אצל רביה"ק זי"ע שצוה לשלוח מאכל ומזון לאלמנה על פסח, על אף שביררו אצל הגבאי צדקה ששלחו לה מצות על יו"ט (מפי הרה"ג ר' אברהם לויפער שליט"א).

ג. מעם נוסף כתב בחוקת הפסח (דף י"ג); שאם יתנו מצות יבואו ח"ו פרנסי העיר לעכב זמן נתינה עד סמוך לחג הפסח ושוב לא ימצא העני לקנות חיטים בעד המעות, על כן מוטב שיקנו פרנסי העיר בעצמם חיטים ובודאי יקנו חיטים יפים כדי שלא יבואו תקלה ח"ו על ידם, וגם יקנו במועדם ובזמנם דהיינו זמן טחינה לכל.

ד. בחידושי הרי"ם (או"ח סימן תכ"ט סק"ב, מובא בילקוט הגרשוני סי' תכ"ט אות ג', ובשו"ת משנה שכיר ח"ב סי' ק"ד) - כתב הטעם, שבדרך כלל נותנים פת שהוא ראוי לאכילה מיד, אלא שבפסח שישנו מצוות שימור, נותנים להם חיטים כדי שיכלו גם הם לעשות מצווה זו, ומצוה בו יותר מבשלוחו, ואף שיש הידור לשימור משעת קצירה, הרי אי אפשר ליתן במחובר, לכן נותנים להם חיטים, שיוכלו לקיים שימור משעת טחינה ואילך, ולכן כתב הח"י שיש מקומות שנותנים קמח, והוא כדעת הפוסקים דשימור משעת לישא סגי, ולכן מחלקים לעניים החיטים

או הקמח ולא מצה שיוכלו לקיים בהן מצות ושמרתם את המצות על כל פנים משעת טחינה או משעת לישא.

ה. בהרי בשמים (לרבי שכנא צבי מנעמירוב, לפורים דף קמ"ד) ביאר הטעם למה דוקא חיטים ולא מצות לקנות שאר צרכי פסח. דיש לומר דאיתא בגמ' ראש השנה (ט"ז). 'אמר רבי עקיבא מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח, כדי שיתברכו תבואות שבשדות'. ולכן המנהג לקנות חיטים, כדי שיתברכו תבואות השנה.

ו. בנמעי גבריאל (הל' פסח ח"א פ"ד הערה ד') כתב טעם נוסף, דהנה רואים שהיוקר מאמיר מיום ליום, ואם יתנו להם ממון ויתרגל ליתן להם סכום מסויים בכל שנה, נמצא שיתן להם הרבה פחות מבשנים הקודמים, כי ערך הממון נופל ונפחת, לכן תקנו ליתן דוקא חיטים, כדי להזהיר שלא יתנו להם פחות כשהיוקר מאמיר, ולפי זה שפיר יכול ליתן להם מצות, רק יתן להם כפי שיכול לקנות באותו שנה.

ו. 'מעות חיטין'

בשו"ת תשואות חן (סוף דרוש החסד שנת תקנ"ה) כתב 'לא ראינו המנהג שחילקו חיטים, רק נותנים לעניים מצות חיטים'.

ובן מצינו בערוך השולחן (סי' תכ"ט ס"ז) כתב 'ונהגו כל ישראל במעות

ובן מובא לעיל בשם חוט שני (פסח, פ"א סק"ב) שבזמננו שלא שייך כל כך שהעני יאפה מצות לעצמו, וישנם השגחות טובות, יש ליתן לעניים מעות והם יקנו בזה מצות.

ז. מצה שמורה ושאר הידורים

א. בספר פתחי תשובה (להג"ר ישראל איסר איסערלין מווילנא סי' תכ"ט ס"א) הסתפק בעני המדקדק במצוות להיות מן המהדרין לאכול מצות שמורה או שאר זהירות בשמירתן ואפייתן, וידוע שמצה שמורה היא ביוקר יותר מקמח פשוט, אם חייבים ליתן לו כפי רצונו^[כח], והסיק 'ואם הוא בן תורה או שמנהגו כן תמיד (דהוי כנדר) מחוייבים לתת לו מצות שמורות ומהודרות, אבל בסתמא אפשר שאין חייבים ליתן לו'.

ובן שמעתי מהנאון רבי שלמה לייב וויינבערגער שליט"א אב"ד פאיע, דמי שנהג כן תמיד גם בשאר השנים צריך ליתן לו^[כט].

חיטים לקנות לעניים קמח פסח או ליתן להם מעות שיקנו בעצמם'.

וב"ב בשו"ת אור לציון (חלק ג - הערות פרק ה - דיני חודש ניסן הערה א): "ראוי להזהר ליתן מעות קמחא דפסחא לעניים, כמובא בדברי הרמ"א שם סעיף א', שנהגו לקנות חיטים לחלקם לעניים. וכיום המנהג ליתן מעות ולא חיטים. ומעיקר הדין אפשר היה לכוף על כך, וכמ"ש רבנו ירוחם, והובא במ"ב שם ס"ק ג'. ועל כן ראוי לתת מעות לעניים לצרכי הפסח".

ובן כתב במועדים וזמנים (ח"ז סימן קס"ח) - שבתחילה הנהיגו לתת חיטים דייקא ולא מצות כדי שיוכלו לנהוג כדרך העשירים, כי עיקר חלוקת קמחא דפסחא הוא שגם העני ירגיש החירות, וכיום שאין המנהג לקנות חיטים ממש יש להדר ליתן מעות או מצות וכדומה שיהא דרך כבוד וחירות, ולכן יש גם להדר ליתן לו מצות עבודת יד וכדומה (אם הוא מהדר על כך כמבואר להלן).

מקורות והערות

חיטים ולשמרם לפסח'. ועיין בשערי תשובה (סי' תנ"ג סק"ה) שאסף השיטות והמנהג בזה עי"ש. ולכן הסתפק כאן מה שאנו נותנין קמחא דפסחא לעני האם ניתן לו מצה שמורה משעת קצירה לקיים המצוה בהידור או סגי במצה שמורה משעת לישא.

כו. ולגבי חומרות שאין להן מקור ברור בהלכה: א. לכאורה צריך גם כן ליתן לו, שהרי הוא כמו דין צדקה שמחוייבים ליתן סוס לרכוב

כה. דהנה כתב הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ה ה"ט) וז"ל: 'לפיכך אמרו חכמים צריך אדם ליהזר בדגן שאוכל ממנו בפסח שלא יבא עליו מים אחר שנקצר עד שלא יהיה בו שום חימוץ'. וכתב המגיד משנה (שם) וז"ל: 'והמנהג הפשוט ידוע שמשמרין המצה מעת קצירה למצה של מצוה ושאר הימים אוכלין מפת שמשמרין אותו מחימוץ משעת לישא והרבה מפרשים כתבו שמצוה מן המובחר והדור הוא זה דקיי"ל דסגי בשמור דקודם לישא לקנות

המגיע להם מדינא, רק הולך ומתבזה ומבקש למצוה, אזי ראוי לתת לו, שזהו צרכיו'. (וראה מה שכתב בזה עוד במועדים וזמנים ח"ז סי' קס"ח).

ובאמת לא דמי שני דינים אלו, דהחוב ליתן להעני נרות לחנוכה, הוא מדין פרסומי ניסא וכמו שחייבין ליתן לו יין לד' כוסות (כדלהלן), משא"כ קמחא דפסחא הוא תוס' מתנה לעניי העיר (כמו שנתבאר לעיל אות ה'), ובזה נותנין לו כדי צרכו, והיינו לפי הידורו שרגיל בו.

ה. ליתן בגדים ושאר צרכי החג

כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ו סי' ק"ט אות א'): "ומיהו נראה, שעצם התקנה היתה ליתן "מעוֹת חטים" עבור חטים או קמח או מצות. אבל היום נהגו כל ישראל לתת עבור כל צרכי החג, ומצוה רבה היא".

ובן הורה הגרש"ז אויערבאך ז"ל, שבזמנינו כלול ב'מעוֹת חִיטִין' - 'קמחא דפסחא' גם בגדים ושאר צרכי

ובן בשו"ת מנחת אליהו (בהשמטות לחו"מ סי' א') כתב בפשיטות שצריך לתת מצות שמורה משעת קצירה [כז].

והנה כתב המשנ"ב בביאור הלכה (הל' חנוכה סי' תרע"א ס"א ד"ה ואיפלו עני) בשם החמד משה לגבי נרות חנוכה לעני המתפרנס מן הצדקה, שאין צריך ליתן לו כי אם נר אחד בכל לילה, דהיינו נר איש וביתו, דיותר הוי מן המהדרין ואין חיוב ליתן לו.

אבל האור שמח (הל' חנוכה פ"ד הי"ב) דייק מהרמב"ם שכתב שצריך ליתן לו 'נרות', היינו שצריך ליתן לו גם עבור ההידור.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' שצ"א) כתב 'אף על פי לפי מה שכתב בביה"ל' (ריש סי' תרע"א) לענין נר חנוכה, שאין נותנים בשביל לנהוג כמהדרין ואין חיוב ליתן לו, לענ"ד היינו דוקא כשלא מבקש, אבל אם רוצה לנהוג כמהדרין וחבר לו, נותנין לו, וכל שכן כאשר אינו דורש שיתנו לו מצדקה במקום אחרים

מקורות והערות

דהיינו מתחילה, אין זה הידור מצוה של 'זה קלי ואנוהו' כמבואר בשבת (קל"ג ע"ב) שהוא דין כללי בכל התורה כולה, אלא במצות מקיים בזה 'ותר את ה'ושמרתם את המצות', וזה קיום בגוף המצוה שכאמור מקיים ביותר את ה'ושמרתם את המצות', וא"כ כמו שיש חיוב לתת לעני את המצה עצמה כמו כן יש לתת לו מצה שמורה משעת קצירה כי זה מגוף המצוה.

עליו וכדו' למי שהיה רגיל קודם לכן. ב. מצד שני יתכן שדוקא חומרות שיש להן מקור ברור בהלכה מעיקר הדין כמו מצה שמורה, אבל חומרה של הידור שאינה מעיקר הדין אין חייבין ליתן לו (הערת תורת המועדים על שונה הלכה הל' פסח סי' תכ"ט הערה ט').

כו. וזה מובן לפי מה שכתב הרמב"ן (פסחים מ' ע"א) שמצה שמורה משעת קצירה

(סי' תע"ב ס"ק מ"ב) שהיינו כשלא נתנו לו הגבאים, והוסיף אכן באמת הם מחויבים ליתן לעניים ד' כוסות, וכתב ותמיהני על איזה מקומות שאין משגיחים על זה, הלא דבר פשוט ומבואר בכמה פוסקים.

וברבינו מנוח (פסחים צ"ט ע"ב) כתב שנותנים או יין או דמים לקנות יין. ואדרבה כתב במועדים וזמנים (ח"ז סי' קס"ח) שראוי לתת לו מעות לצורך היין, שזהו דרך כבוד.

י. לבני ביתו

ולענין שיעור הנתינה - עי' בתוס' (פסחים צ"ט ע"ב, ד"ה לא יפחתו) שמסתפק בזה, וז"ל: "מתוך הלשון משמע קצת שאין נותנין לבניו ולבני ביתו כי אם לעצמו, והוא מוציא את כולם בשלו, וסברא הוא דמאי שנא ארבע כוסות מקידוש דכל השנה שאחד מוציא את כולם וכו'. ומיהו בגמרא משמע שצריך כל אחד ארבע כוסות דקתני (שם ק"ח ע"ב) הכל חייבין בארבע כוסות אחד נשים ואחד תינוקות אמר רבי יהודה מה תועלת לתינוקות ביין משמע דלתנא קמא צריך כוס אף לתינוקות, ויש לדחות דחייבין לשמוע ברכת ארבע כוסות קאמר ומשום חינוך, ונראה להחמיר ולהצריך ארבע כוסות לכל אחד, והמחמיר צריך ליהדר שלא יהא כוסם פגום דאמר בגמרא (לקמן ד' קה:) טעמו פגמו".

ויש לעיין אם מה שמסיק שנראה להחמיר הכוונה שיש להחמיר וליתן גם לעניים, או שרק לעיקר הדין

החג, כמ"ש בהליכות שלמה (חודש ניסן הע' 3) שנשאל ע"י מנהלי תומכי תורה בישיבה שקבלו סכום מעות, וכתב להם הנותן שהוא עבור קמחא דפסחא, האם עליהם להשתמש בהם לצרכי הקמח והמצות דוקא כל' הפוסקים, והשיב דכל צרכי החג לרבות בגדים וכדו' הריהם בכלל קמחא דפסחא.

ובן הורו גדולי מורי הוראה שליט"א, ובתוכם הגאון ר' שלמה לייב וויינבערגער שליט"א אב"ד פאיע, הגאון ר' חיים דוד ב"ן שליט"א דומ"ץ סאטמאר ב"פ, והגאון ר' ישראל דוד הארפענעם שליט"א אב"ד ישראל והזמנים.

ועיין במאמרו של הגר"א רובין בקובץ מבית לוי (ח"א עמ' קל"ב).

ט. יין לד' כוסות

איתא במשנה (פסחים צ"ט:) 'אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, ולא יפחתו לו (גבאי הצדקה, רשב"ם) מארבע כוסות של יין, ואפילו מן התמחוי' (פירש"י אפילו מי שמתפרנס מהתמחוי של צדקה, שהוא עני שבעניים), וכן איתא בתוספתא (פ"י ה"א), בירושלמי (פ"י דף ל"ז), ובמדרש טוב (שמות פ"ב ד"ה פרק יוד), ובעוד, וכן פסקו הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ז ה"ז) והסמ"ג (עשין מ"א).

ובן הביא להלכה בשו"ע (סי' תע"ב סעיף י"ג) וכתב 'ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב בד' כוסות'. וכתב המשנ"ב

עבשיו צריך ליטול לצורך ד' כוסות לא יהא נמנע מלקבל אפילו מן התמחוי כדי לקיים ד' כוסות, דאף על גב דכדי לקיים ג' סעודות קאמר רבי עקיבא דלא יטול, הכא משום פרסומי ניסא מודה רבי עקיבא דיטול, וכן נראה שפירשו התוספות בריש ערבי פסחים (הנ"ל) דלא כדמשמע מפירוש רש"י לשם".

ג. ובזה נפשט הספק של הצפנת פענח (הל' כלאים פ"י ה"י) שדן במי שזכאי לקבל ד' כוסות, אם מותר לקבל כל צרכו כיון שהתחיל לקבל או זה הוה כמי שלא התחיל כלל לקבל, כיון שצריך לקבל על פי דין. ולפי דברי הב"ח מוכח שחלוקת ד' כוסות אינו מדין 'צדקה' רק מדין 'פרסומי ניסא', ודו"ק.

ד. ובזה מפרש מרן רביה"ק זי"ע (הגדש"פ מהר"י ט"ב אות כ"ג) את נוסח ההגדה, וז"ל, אחר שהביא דברי התוס' והב"ח הנ"ל: "ונראה דרך ד' כוסות בלבד הותר לו משום פרסומי ניסא, ואף בזה כתבו התוס' שאין נותנין לבניו ולבני ביתו כי אם לעצמו והוא מוציא את כולם, אבל בשאר צרכי הפסח אם יש לו מזון ב' סעודות לא הותר לו ליקח מן הצדקה, ועפ"ז אפשר לפרש כפל הלשונות דשניהם מיירי באדם א', וקאמר כל דכפין ייתי ויכול, היינו מי שהוא רעב ואין לו כלום, מותר לו ליקח מן הצדקה, ובזה כל דצריך ייתי ויפסח, דכיון דבלא"ה ניצרך ליזון מן הצדקה, מותר לו ליקח כל הצטרכות הפסח, ולא רק ד' כוסות בלבד".

אם צריכין כוס לכל אחד מחמיר, אבל לענין עני אין לחייב ליתן לו לכל המשפחה.

ובהגדש"פ מהר"י ט"ב (אות כ"ג) כתב: "ונראה דרך ד' כוסות בלבד הותר לו משום פרסומי ניסא, ואף בזה כתבו התוס' שאין נותנין לבניו ולבני ביתו כי אם לעצמו והוא מוציא את כולם".

יא. המקבל ד' כוסות אם יכול לקבל שאר צורכי החג

א. על המתני' (פסחים צ"ט ע"ב) דלא יפחתו לו מארבע כוסות, כתבו התוס' (שם ד"ה לא יפחתו לו): "פי' רשב"ם גבאי צדקה וגרס לא יפחתו, וכן נראה מדלא קתני לא יפחתו ל' יחיד, וליכא למימר דיפחתו אד' כוסות קאי דאם כן הוה ליה למיתני ארבע כוסות בלא מ"ם, והא דקאמר מן התמחוי לא ימנע מלקבל כדי לקיים ארבע כוסות".

ב. ובתב הב"ח (אור"ח סי' רמ"ב ס"ג) דמי שאינו מוכרח לא יטול רק לד' כוסות, שהוא משום "פרסומי ניסא", וז"ל: "והכי איתא להדיא בפרק ערבי פסחים (דף ק"ב א), דאמתניתין ולא יפחתו מד' כוסות של יין ואפילו מן התמחוי פרכינן פשיטא, ומשני לא נצרכא אלא אפילו לר' עקיבא דאמר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, הכא משום פרסומי ניסא מודה. והא דקאמר 'ואפילו מן התמחוי' לפי זה הכי קאמר 'ואפילו לא היה נוטל כלום מן הצדקה מעולם אלא

ט.

ממתי צריך לדאוג ל'קמחא דפסחא'

א. שלושים יום

משלושים יום קודם פסח, שיכול ליתנו למענות קמחא דפסחא.

כתב המהרי"ל (עמוד י"ג אות ז') ששלושים יום לפני פסח צריך לקנות חייטין או קמח עבור העניים [כח].

ובן משמע **מספר הפלאים** (לבעל ה'תוספת שבת', בהגהות על השו"ע סי' תכ"ט) שכתב לגבי מי שנוסע כבר לגור בעיר אחרת, ופסק שמכל מקום, כיון שעד חג הפסח היה גר כאן, מחויב ליתן קמחא דפסחא עבור הנצרכים בעיר שהיה גר בה עד כה.

ובדומה לזה כתב בהלכות ומנהגי מהר"ש (רבו של המהרי"ל עמוד ב' אות ד') שכתב וז"ל: 'ומשלושים יום ואילך, דרך בני אדם לכבד החדרים ולהדיח הכלים, ובראש כל דבר לקנות חטים לעניים לפסח' עכ"ל.

ב. ליתן המחצית השקל בערב פורים ל'מענות חייטין'

במנהגי רביה"ק **מסאטמאר זי"ע** א כתב 'והמענות אשר נקבצו בבית המדרש מנדבות מחצית השקל, נתנו לרבינו והוא חילק אותם לעניים הגונים לצרכי חג הפסח' [כט] (סדר ימי הפורים דברי יואל אות מ"ו).

ובן כתב בספר חמדת ימים (סוף פרק ב') ל' יום קודם לפסח יש לתת להם איש כפי אכלו כסף נפשות ערכו לצורך חג הק' הזה וכו' (עיין לעיל הערה יב לשונו באריכות ובמתק שפתיים).

ובן משמע בשערי תשובה (סי' תכ"ט סק"ג) שהביא בשם מחזיק ברכה בשם עבודת הנגף לגבי מי שנדר לצדקה

מקורות והערות

הרחמים לרחם על מי שצריך לרחם, והוא הוא הלכה הראשונה השייכא דוקא לפסח והוא הוא הגדולה שבגדולות בהלכות אלו, ועל כן פתח שהמנהג לחלק חטים לעניים לצורך הפסח, להורות ולהודיע שזו באמת הלכה ראשונה ואחרונה שבהלכות פסח שכל ענין פסח בא על זה".

כט. ועי' בהגדש"פ **סאטמאר** (אות ק"ז בהערה): "פע"א ביקש הרה"ח ר' **ליפא פריעדמאן** ע"ה את רבינו שיקחו מעות מחצית השקל

כח. וכתב במשנת יעקב (קאפיט, סי' תכ"ט) דבזה אתי שפיר דברי הרמ"א (סימן תכ"ט סעיף א') בסמיכות הק' דינא לשואלין ודורשין בהלכות פסח שלושים יום.

וכ"כ **במשנה שכיר** (מועדים פסח שורש הגאולה במידת החדש והרחמים): "ועל כן כשבא המחבר להורות לנו הלכות פסח ומתי העת לדרוש ולשאול בהלכות פסח, בא הרמ"א ומעורר אותנו לידע העיקר הכולל של קדושת חג הפסח הוא לעורר בנו מדת

ובשו"ת שואל ונשאל (ח"ג סי' ל"ב)
שהמחצית השקל מצוה גוררת מצוה,

ובן היה המנהג במדינות ספרד, כמ"ש
בספר ברית כהונה (מערכת פ' אות ג'),

מקורות והערות

דרכו בכל השנים למסור פיתקא יחד עם המשלוח מנות - שאל אותו רבינו עוד טרם שלקח הפיתקא בידו, האם כבר סידר הדברים לשלוח המעות להעסקנים, וכאשר השיב לו מו"ח ז"ל שמחמת טירדות היום עוד לא הספיק לשולחו בפועל ויסדר המשלוח בהמשך היום או למחרתו, אמר לו רבינו שילך תיכף לסדר משלוח המעות בלי דיחוי - ורק אחר כך כאשר כבר היו הענין מסודר בשלימות לקח ממנו הפיתקא והמשלוח מנות".

וסיפר הרה"ח ר' יחזקאל ווערצבערגער ע"ה הי"ד משמש (באילנא דחיי"ח"ג עמ' שס"ה): "המחצית השקל שנתנו המתפללים ביום הפורים בביהמ"ד, נתנו לעניי ירושלים ששלח אותם רבינו אחר עבור ימי הפורים. אחר שבת שקלים תשכ"ח, כשסבל רבינו ל"ע מהסטראו"ק בעוה"ר, לא הניחו ליכנס לרבינו, שהי' עדיין חלוש מאוד, אבל היות שהי' לי החזקה בכל שושן פורים ליכנס לרבינו ליתן לידו דמי מחצית השקל, קבלתי רשות ליכנס אז בקודש פנימה לרבינו, כך הי' לי הזכ"י להיות מהראשונים שנכנסו לרבינו אחר הסטראו"ק. כשנתתי לו המעות הראה לר' עזריאל ליקח המעות ולהניחו עד יו"ט שבועות. כידוע הי' לו לרבינו חשבונות גדולות ועמוקות בחלוקת המעות. בשעת מעשה לא הרגיש רבינו עצמו בכח לעבודה זו, וכנראה הבין שבזמן יו"ט שבועות ישתפר המצב ויוכל אז לעשותה. וכך הוה שבזמן יו"ט שבועות חזר יותר לכוחותיו ואז עשה עבודה זו לפי החשבונות העמוקות שלו".

לקופת הקהל, ורבינו ענהו: "דו מישט זיך אין מיינע געשעפטן?".

ועי' בספר דברי יואל לפסח, בהקדמת המו"ל הגה"צ ר' מאיר שפיטץ שליט"א אב"ד ביסטריץ: "דכירנא שבשנת תשכ"ו לפ"ק אשר שנת השמיטה היתה, אחינו בני ישראל יושבי הארץ הקודש שקיימו מצות שמיטה בכל דקדוקיה והתנזרו מכל חשש שלא להכשל ח"ו בפירות שביעית, היה מחסור ליראיו במידי דמיזן. וכשהגיע לקראת ימי החג דאגו עד למאד שיוכלו למלאות האסמים בר כדי להמציא פירות וירקות לשומרי שביעית מגידולי חוץ לארץ, ובתוך הפעולות האדירות הזמינו משלוח עצום של תפוחי אדמה שיבוא מגבולי אי קפריסין, והוזקקו לצורך זה לסכום אדיר שהיו צריכים לסלקו עוד טרם שיצא האניה מהחוף. ואמנם תם הכסף אצל העסקנים של העדה החרדית להוציאו אל הפועל, ובצר להם פנו אל רבינו בדילוג רב דחוף על המצב, והנה המבוקש הלזו הגיע למעונו של רבינו ביום תענית אסתר, ורבינו צוה לעושי דברו לסדר הלוואה על כל הסכום האדיר שישולם על ידו ולסדר הדברים במוקדם היותר אפשרי שיעזר למחוז חפצו, ואכן עשו תיכף פעלים למצוא מבוא להלוואה אדירה כזו כפי רצון רבינו, אבל מחמת קדושת היום שהיה ממשמש ובא לא היה עדיין באפשרי לשולחו בפועל.

והנה למחרתו ביום הפורים כאשר נכנס מו"ח הרה"ח רבי יוסף ז"ל להביא משלוח מנות לרבינו יחד עם פו"פ - כאשר כן היה

ואלו הן, א. היא ביום פורים שיוצאים ממנוי הזמן הי"ו לגבות מכל יחידי העיר צדקה לחיטי דפסחא".

ויש לציין שבאחד השנים התחיל הבית הלוי במגבית מעות חיטים במוצאי שבת שקלים, מפאת שהשנה ההוא היתה דחוקה ביותר והיה נצרך להרבה מעות (עיין הערה [לז] באריכות). - ובספר זכרון דברים (להרח"ק רבי סענדער מקאמאראנא זי"ע, דרוש לפרשת

הנהיגו להיות הנקבץ מזה לחיטי דפסחא [לז]).

ועי' ג"כ בספר מועד לבל חי (להגר"ח פלאג"י ז"ל, סימן ד' אות י') שביום הפורים יוצאים הגבאים לגבות חיטי דפיסחא, עיי"ש שהולך ומונה שבחן של ישראל: "דבחג הפסח הקדוש עושין ישראל כמה מיני צדקות, וחפץ חיים למנות אותם כדי לעורר זכות על ישראל עם קדושו

מקורות והערות

לקרואים, וביום השבת כבר ידעו כולם על כך. אך בשעה הנועדה לאסיפה, נתברר מיד לעסקנים כי אפילו מחציתם של הנגידים הקרואים לא הגיעו, כי על כן הבינו לשום מה היא קריאתו הדחופה של הרב לאסיפה, חשו מלרוקן את ארנקיהם. כאשר התיישב הבית הלוי עם הקרואים פתח ואמר, רבותי, אגלה לכם כי רק עתה נתברר לי הפירוש מה שקראנו היום בתורה (שמות ל', י"ב) ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, הנה מעולם תמהתי, וכי למה ציוה ה' שיביאו דוקא מחצית השקל, ולא שום דבר אחר, או אפילו קיסם שאפשר לסופרו. אלא אלמלא שהאסיפה למנין לא היתה תלויה בחסרון כיס, היה כל אחד מתאמץ להיות מן המהדרים למצוות ומהראשונים למנין, וכולם היו אצים לקיים מצוה זו בדחילו ורחימו, ואז עלול היה הדוחק להיות כל כך עד לאסון חלילה, שכן אחד מן המנויים היה יכול להתמעך מתוך הדחק. אך אם ישמעו הציבור שצריכים להביא מחצית השקל, בודאי לא ימהרו לבוא אלא מתי מספר בלבד, ואז לא יהיה נגף בפקוד אותם, אף יהודי לא יתמעך (הגדה של פסח מבית לוי קובץ הוספות אות ה עמ' קפ"ד).

ל. בצפת היה מנהג (של ר' יוסף זאבי) שבפורים אספו מעות לקמחא דפסחא. (דרכי ציון [פורגס] עמ' 420).

ובהרי בשמים (לרבי שכנא צבי מנעמירוב, לפורים דף קמ"ד) פירש בדרך מליצה, את הגמ' (מגילה ל"ב.) 'שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום', שהכונה שצריך לשאול ולדרוש כמה הוצאות צריך אדם לפסח, כי רבים הם ואין יד העני משגת, וצריך לקיים וכי ימוך אחיך והחזקת בו (ויקרא כה, לה). והלכות, על דרך הלצה לשון הוצאות (ביידיש 'וויא פיל עס גייט אוועק אוף פסח'). ושמא יאמר אדם הלא שלחו לו מתנות בפורים ויש לו די, על זה כתבו האחרונים ומתחילין מיום הפורים עצמו, ששואלין ודורשין גם על פורים אם שלחו לו הרבה או מעט, ובאמת מעט הוא אשר לפניו ולא יספיק.

לא. באחד השנים רצה הבית הלוי לזרז את נגיד בריסק על מעות חיטין לקשיי יום, שהשנה ההיא היתה דחוקה להם ביותר, וכבר במוצאי שבת של פרשת שקלים קרא את בעלי היכולת בעיר לאסיפה בביתו. עוד לפני השבת העביר גבאי בית הכנסת את הידיעה

שמזהיר הגר"ח פלאנ' ז"ל (בהקדמתו לספרו מועד לכל חי): "כי כשהעני שואלים לו אשתו ובני ביתו שיביא להם טרף לביתם, ולרש אין כל מאומה בידו מוכרחים המה להיות מריבה ומחלוקת ביניהם, ובפרט כשקרב ויאתיון ימי החגים, הפרט מפורש בחג המצות דצריך הכנה דרבה מקודם החג לקנות חטים ולטוחנן וללוש המצות, שרואה העני דהעשיר והבינוני כבר הכל מוכן לפניו וקנו החטים וטחנום לאפות עוגות מצות, והעני אין שום יכולת בידו, כי מלבד כי העני איהו גופיה צעריה מסתייה, עוד תוסיף הצרה מאשתו ובני ביתו, כי מזה הטעם נהגו בעירנו אזמיר יע"א, הן ברוב הציבור הן בפרטות דאנשי חסד, כי מקודם לפסח שלשים יום מכינים כל צרכי חיטי דפסחא של עניים וכיוצא, וזה ראיתי בספר עבודה ומורה דרך דף רל"א ע"ג שהביא משם ספר שמעון ולוי מוסר על זה, יעויין שם באורך.

שקלים) כתב: "פרשת שקלים שם מרמז לנו הקריאה, לבד מה שרמז לנו בהיות בית המקדש קיים על נתינת מחצית השקל וכו', ובאמת אין די בקריאה לבד, כי אם בקיום המצות כתיקנה, אשר תיקנו לנו פרנסים הראשונים ליתן מעות חטים, ושאר השגחות על עניים, לשמח נפשם האומלל".

ומרן רביה"ק זי"ע היה דרכו עפ"ר במוצאי שבת החודש להתעסק במצוה רבה זו^[כ].

ג. סמוך לפסח

בשרי חמד (אסיפת דינים, מערכת חמץ ומצה סי' ט' אות ו' ד"ה ועם כי נראה) כתב לענין שנהג שאינו נוטל שכר על מכירת חמץ, אך מכל מקום שולח שני שליחים להחתים את הבעה"ב, ומה שנותנים להם, הוא מחלק לעניים קמח ויין וכו'. ומוכח שנתן המעות ממש סמוך לפסח. **אמנם** כבר כתבנו שיש לזהר ליתנו להעני בעוד מועד, וכמו

מקורות והערות

באותה זמן ה' לרבינו מעות הרבה שנקבץ ביו"ט פורים, והי' לו רשימה ארוכה מעניי ערנו ועניי ארץ ישראל, ושולח להם סכומים אדירים, וזה ה' עבודה קשה לסדר הכל שיגיע בעוד מועד לפני החג. רבינו חילק לפני פסח גוזמאות של סכומים אדירים, וזה ה' החיות של רבינו לחלק כל כך לצדקה".

לב. כמו שמספר הרה"ח ר' מאיר שניצלער הי"ו משב"ק (קונטרס גדולה שמושה' עמ' קל"ד): "בדרך כלל ה' הסדר בכל שנה, שבמוצאי שבת פרשת החודש, כשבא רבינו לביתו אחר הבדלה, קרא את המשב"ק הרה"ח ר' יוסף אשכנזי ז"ל, ועברו על הרשימה היכן צריכין לשלוח מעות צדקה ליו"א פסח, לנצרכים שבכל קצוי תבל.

י.

דייד העיר - כמה זמן ישהה בעיר ויהא חייב לתת זכא זכאי לקבל 'מעוז חייטין'

א. אם דיני המקבל והנותנים שוים

לנבי השאלה כמה זמן ישהה בעיר ויהיה חייב לתת 'מעוז חייטין', וכן כמה זמן ישהה בעיר ויהיה זכאי לקבל 'מעוז חייטין', בפשטות דיניהם שוים, שהרי היינו הך, וכן מצינו בהרבה פוסקים שכתבו דין זה של החיוב לתת עם הזכאי לקבל (וכן מצינו בירושלמי, אור זרוע, מרדכי, רבינו ירוחם, סמ"ג, סמ"ק, ריקאנטי, פני משה, מג"א, שו"ע הרב, ערוך השולחן, שלחן שלמה, משנ"ב, ועוד).

אולם מצינו שיטות שהזכירו בזה רק את החיוב לתת (כמו שכתוב במנהגים טירנא, הרמ"א, חק יוסף, יפה ללב). ויש שכתבו זאת רק לגבי הזכאות לקבל (עולת שבת, שו"ת חקרי הלכה), אך בפשטות לא נחלקו בזה, מלבד דעת הישועות יעקב שכתב שיש חילוק בזה, שבזמנינו משערים לכל ל' יום, היינו רק לענין העני ליטול, אבל

בעל הבית אינו צריך ליתן עד שידור י"ב חודש כמו שכתב הרמ"א, מובא כאן בהערה [לג] (ומובא גם לקמן).

ובן יש אופנים מסויימים שנחלקו בהם, וכגון ב'בא להשתקע' שנחלקו הפוסקים אם דינו גם לגבי הנותן וגם לגבי המקבל, או רק לגבי הנותן (כמו שיתבאר לקמן בדין 'הבא להשתקע').

ב. השיטות שרק אם דר י"ב חודש

בירושלמי (בבא בתרא פ"א ה"ד, מובא בבית יוסף יו"ד סי' רנ"ו סעיף ה' ד"ה גרסינן) אמרו, שלענין חיוב קמחא דפסחא אינו חייב אלא אם כן ישב בעיר שנים עשר חודש.

והמקור חיים (הל' פסח סי' תכ"ט סק"ג, מובא לעיל ב'גדר קמחא דפסחא' וכו' באריכות) ביאר, ש'קמחא דפסחא' הוא כעין מס.

מקורות והערות

הרי זה ספק ממון, והמג"א כתב דברי הסמ"ק לענין העני הדר בעיר ל' יום שצריכים לתת לו מהקופה, שלעני העני אין הדין כספק ממון, שהרי יד הגבאי כיד העניים ומספק אי אפשר שלא ליתן לו, שמא הוא מוחזק כמו עניים אחרים ויד הכל שוה בו, ולכן הרמ"א שדיבר לענין העשיר לא הביא דעת הסמ"ק שכבר פסק ביו"ד שזה ספק בדין, והמג"א הביא דברי הסמ"ק לענין העני .

לג. בישועות יעקב (סק"א) תירץ, שדברי המג"א בשם הסמ"ק שבזמנינו משערים לכל ל' יום, היינו רק לענין העני ליטול, אבל בעל הבית אינו צריך ליתן עד שידור י"ב חודש כמו שכתב הרמ"א, והיינו שהרמ"א ביו"ד לא פסק להלכה כה"א ומסופק אם הלכה כמותם ולכן לא סיים וכן עיקר, והרי זה ספק ולכן כתב כאן שאין בעל הבית חייב ליתן עש שיגור בעיר י"ב חודש, כיון שספק חיוב צדקה

ולכן שיעורו ב"ב חודש כשאר המיסים
(כמבואר בגמ' ב"ב ח.).

והוסיף הירושלמי 'בין לישא ובין ליתן'.
וביארנו המדרבי (רמז תע"ז) ורבינו
ירוחם (מישרים נתיב ל"ב), שכוונת הירושלמי
בין הנותן ובין המקבל. שאף העני אם
אינו דר שנים עשר חודש אין חייבים
ליתן לו קמחא דפסחא.

והרמ"א (או"ח סי' תכ"ט סעיף א') פסק כדברי
הירושלמי שכתב 'שכל מי שדר
בעיר י"ב חודש צריך ליתן לזה', (אולם
עיין לקמן בשיטה ב' שהרמ"א ביו"ר סי'
רנ"ו סעיף ב' הביא י"א שבזמן הזה
משערים לכל בל' יום, ולקמן יבואר כמה
תירוצים בזה).

ובן פסקו הלבוש (סעיף ב') והמטה יהודה
(סק"ג) כסתימת לשון הרמ"א,
שלמענות חיטים לעולם צריך שנים עשר
חודש, בין לענין בעל הבית ליתן ובין
לענין העני ליטול.

אולם יש לציין שמכל מקום גם מי
שאינו דר בעיר י"ב חודש, יש
לו דין קדימה לעניי עיר אחרת לגבי
קמחא דפסחא אם רוצה ליתן גם למי
שאינו דר בעירו י"ב חודש (כמבואר לקמן
באות י"ג - דיני קדימה) (עלי תמר).

ג. השיטות שמל' יום חייבים ליתן לו

והסמ"ק (עשין קס"ב הובא דבריו בב"י יו"ד סי'
רנ"ו ס"ה) כתב 'ועתה מרוב
הגלות נהגו העם ל' יום על כל הצדקות'
(ולקמן בד"ה 'ביאור הטעם וכו') יבואר הטעם בזה).

ובן פסק הרמ"א (יו"ד סי' רנ"ו סעיף ב') וז"ל
'ויש אומרים (סמ"ק וכל בו) שבזמן הזה
משערים לכל בשלושים יום', (ועיין
לקמן בד"ה החילוק בין דברי הרמ"א
וכו', בביאור החילוק בין הרמ"א בהל'
פסח שכתב שהשיעור הוא י"ב חודש,
להל' צדקה שכתב י"א שהוא ל' יום).

ובן פסק המגן אברהם (סימן תכ"ט סק"ב)
בשם הסמ"ק שכיום המנהג ליתן
מענות חיטים אף למי שאינו דר אלא
שלושים יום.

ותמה בספר מקור חיים, מדוע הביא המגן
אברהם דין שלושים יום בשם
הסמ"ק הרי היה לו להביא הדין בשם
הרמ"א עצמו שכתב בסימן רנ"ו (סעיף ה')
שכיום משערים הכל בשלושים יום (ולא
בי"ב חודש).

ותירין שאין ראיה משאר דיני צדקה
לדין קמחא דפסחא, שמצאנו
שלגבי דין קמחא דפסחא לא הושוו
המידות לדיני צדקה, שלגבי דין תמחוי
אמרינן שהחוב הוא שלושים יום או ג'
חודשים, מה שאין כן לחיוב קמחא
דפסחא החיוב הוא מ"ב חודש, והטעם
הוא משום שקמחא דפסחא הוא מטעם
מס, ומס אינו מתחייב אלא מ"ב חודש
אף בזמננו.

ד. ביאור הטעם שסגי בשלושים יום

לעיל מובא דברי הסמ"ק (עשין קס"ב הובא
דבריו בב"י יו"ד סי' רנ"ו ס"ה) 'ועתה
מרוב הגלות נהגו העם ל' יום על כל
הצדקות'.

ה. החילוק בין דברי הרמ"א בהל' פסח לרמ"א בהל' צדקה

והקשו הפמ"ג (או"ח סי' תכ"ט א"א סק"ב) והחק יעקב (סק"ה) ובית הלל (סק"א) וערוך השולחן (סעיף ט"ז) מדוע הרמ"א בהלכות פסח (סי' תכ"ט סעיף א') הביא את הירושלמי בסתם שמי שדר בעיר י"ב חודש צריך ליתן לזה. והרי ביו"ד הביא הרמ"א את דברי הפמ"ק שבזמן הזה משערים לכל בשלושים יום, ומדוע לא הביאו בהלכות פסח לגבי קמחא דפסחא.

א. ותירץ החק יעקב (סק"ה) שהרמ"א סמך עצמו על מה שכתב ביו"ד ששם היא עיקר ההלכה. וכן כתב הפמ"ג בדעת המנ"א.

ב. אולם הפמ"ג עצמו כתב^[לח], שכיון שהרמ"א ביו"ד הביא כן בשם 'יש אומרים' ולא הוסיף שכן היא ההלכה, מכאן שהרמ"א אינו פוסק כן להלכה.

ג. בישועות יעקב (סק"א) תירץ, שדברי המנ"א בשם הפמ"ק שבזמנינו משערים לכל ל' יום, היינו רק לענין העני ליטול, אבל בעל הבית אינו צריך ליתן עד שידור י"ב חודש כמו שכתב הרמ"א, והיינו שהרמ"א ביו"ד לא פסק להלכה כהי"א ומסופק אם הלכה

והקשה בחתם סופר (בסוף מסכת פסחים סי' תכ"ט סק"ג) 'ולא ידעתי בזה טעם הגון, ובתחילה אמרתי שיש שני גירסאות בגמ' 'לקופה ל' יום ולתמחוי י"ב חודש', ויש גורסים בהיפוך, לכן עתה שהקהלות עומסו במיסים, וקיי"ל דהקל נקראו מוחזקים נגד היחיד בעניני מיסים, לכן תפסו כחומרי ב' הגירסאות, ובכל פעם אומרים 'קים לי כהך גירסא', אך עיינתי בפנים בסמ"ק וא"א לכוון כן בדבריו. אולם מצינו כמה טעמים במפורשים, וכדלהלן:

א. בלבוש (יו"ד סימן רנ"ו ס"ה) כתב מפני שהגירושין והגלות מצויין, אם ישהה שלושים יום בעיר, מסתמא להשתקע בא.

ב. בערוך השולחן (יו"ד סימן רנ"ו סעיף ט"ז) כתב וי"ל דהכוונה הוא כמו שכתוב בחו"מ סימן קנ"ו, מפני שבימיהם היה הישוב מרופה מאוד, ואם נמתין על הרבה זמן לא יהיה מי שיתן.

ג. בספר חקי הלכה ושול"ת (מוהליבער, ח"א הערות על הלכות פסח דף ס"ב סק"ד) ביאר, שמתחילה היתה גביית החיטים רק להרווחה יתירה, דהמזונות קבלו מהתמחוי, לכן נתנוהו רק לבן י"ב חודש, משא"כ עתה שאין לנו קופה ותמחוי, מן הדין מחויב ליתן אף לבן ל' יום.

מקורות והערות

אי בודקין לכסות או לאו, עיין ירושלמי בבא בתרא [שם] ופרק ח' דפיאה [הלכה ו], יע"ש.

לד. עיי"ש שבתחלת דבריו כתב שיש ליישב באופן אחר: "וז"ל: "והרב שהשמיט כאן עני הדר פה, צריך טעם, דדוחק לומר דתליא

הבא ביומו (והיינו עני העובר ממקום למקום, ואינו דר כאן ל' יום) אין צריך ליתן לו מעות חיטים 'לכל ימי הפסח', אבל חייבים ליתן לו מצה בפסח כדרך שחייבין ליתן לו פת בכל ימות השנה (תמחוי) מזון שני סעודות בכל יום מימות החול, ומזון ג' סעודות בשבת, כפי שנפסק בשו"ע יו"ד סי' רנ"ו (משנ"ב סק"ה). וכן כתב בשולחן ערוך הרב (סימן תכ"ט סעיף ד').

ובספר מור וקציעה (להגאון ר' יעקב עמדין, על מג"א סי' תכ"ט סק"ב, מובא גם לעיל באות ר') תמה על חמנ"א שכתב שעני שאינו דר פה ל' יום אף על פי שאין נותנים לו חיטים מכל מקום מחויבים ליתן לו מצה, מדוע לא תיקנו לחלק מצות דמקרבא הנייתא יותר לאדם מחיטים וקמח, ולכאורה יציבא בארעא וגיורה בשמי שמיא, הלא פשיטא שפת עדיף מחיטין שמקרבא הנייתא, ומאי מעליותא דחיטין לתושב.

א. ולכן הסביר במור וקציעה שהטעם שנותנים חיטין להעני תושב העיר י"ב חודש ולא מצה, כי נותנין לו עתה מזון לשבעת ימי החג בפעם אחת, על כן נותנים לו חיטין כראוי לו כדי שיוכל לעשות בהן כל צרכיו פת ודייסא תבשילין וקמח וטיגונים וציקי קדירה, כענין שאמרו (תענית י"ט:): 'הרי זה דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו באחד בשבת בבית אחת נמצאת עיסה נאפית כתקנה ונאכל כתקנה', אבל למי שאינו נחשב לתושב העיר שאינו דר פה ל' יום אין

כמותם ולכן לא סיים וכן עיקר, והרי זה ספק ולכן כתב כאן שאין בעל הבית חייב ליתן עש שיגור בעיר י"ב חודש, כיון שספק חיוב צדקה הרי זה ספק ממון, וחמנ"א כתב דברי הסמ"ק לענין העני הדר בעיר ל' יום שצריכים לתת לו מהקופה, שלעני העני אין הדין כספק ממון, שהרי יד הגבאי כיד העניים ומספק אי אפשר שלא ליתן לו, שמא הוא מוחזק כמו עניים אחרים ויד הכל שוה בו, ולכן הרמ"א שדיבר לענין העשיר לא הביא דעת הסמ"ק שכבר פסק ביו"ד שזה ספק בדין, וחמנ"א הביא דברי הסמ"ק לענין העני.

ד. **בשערי דעה** - תירץ דמשום הכי כתב הרמ"א כאן 'ומנהג' משום שזה היה המנהג ליתן 'קמחא דפסחא' רק למי שיש לו כאן י"ב חודש, אף על גב שלכל עניני צדקה נתנו גם למי שאינו כאן אלא ל' יום.

אולם למעשה פסק המשנה ברורה (סי' תכ"ט סק"ה) כדברי המגן אברהם שכהיום נהגו לאחר שלושים יום.

ו. **מי שדר פחות מל' יום ג"כ נותנים לו 'מצה'**

כתב המגן אברהם (סימן תכ"ט סק"ב) - שאף עני שהוא כאן פחות משלושים יום נותנים לו מצה, אבל אין חייבים ליתן לו ממצות חיטים.

וכן כתבו במחצית השקל ובחק יעקב (סק"ה) - שהוא פשוט שאף לעני

באופן שבשעת גביית חלוקת המעות לא דר בעיר ל' יום (או י"ב חודש) ורק כשיגיע פסח יעברו ל' יום (או י"ב חודש), האם חייב לתת מעות חיטים.

ונחלקו בזה הפוסקים למעשה אם יש לחשוב משעת החלוקה או עד פסח, וכדלהלן:

א. בארחות חיים (ספינקא, סי' תכ"ט) - כתב שהכל תלוי בשעת החלוקה, שאם בשעת החלוקה יש לו כבר ל' יום (י"ב חודש) צריכין ליתן לו, אבל אם לא יהיה לו ל' יום (י"ב חודש) אלא עד פסח אין צריכין ליתן לו.

ב. ובקובץ הליכות והנהגות בשם הגריש"א - כתב שהקובע הוא זמן כניסת החג ואם עד פסח יהיה לו ל' יום (י"ב חודש) צריכין ליתן לו אע"פ שבעת החלוקה אין ל' יום (י"ב חודש).

ה. בשנה מעוברת

במהרת השלחן (שפירא) כתב, שאף בשנה מעוברת, כל שדר בעיר שנים עשר חודש צריך ליתן לזה.

ט. הבא להשתקע

מי שהגיע לעיר על מנת להשתקע, גם כן נחשב כאנשי העיר, אלא שנחלקו הפוסקים אם הוא רק לגבי הנותן או גם לגבי המקבל, וכדלהלן:

א. הפמ"ג (א"א סק"ב, מוזכר בשער הציון ט') כתב שהדין הוא לגבי הנותן

נותנים לו אלא פרנסת לינה או מאכל ג' סעודות לבד לכל היותר, משום הכי צריך לתת לו מצה דהנאתו קרובה לאדם.

ב. ובשו"ת מנחת אליהו (בהשמטות לחו"מ סי' א') השיג על זה, דלמה נוסף להם זאת, והעלה דמהמחוי נותנים רק כדי מזונות בצמצום וא"כ היה די לתת להם כדי ליקח קמח מן השוק או שעל כל פנים אינו משומר כי אם משעת לישא, ולכן גובים מעות חיטים לעניי העיר, כדי מזונות ברווח וכדי להדר במצוה שיהיה שמור מטחינה וקצירה.

אולם באילנא דחיי (ביאורי הגר"ח ממנסק על המג"א סק"ב ד"ה ומש"כ) חולק וכתב שודאי נותנים גם לעני זה שבא ממקום אחר, מצות, אלא שאין ליתן לו ממה שגבו לעניי העיר לצורך 'קמחא דפסחא', אלא מקופת התמחוי שגובין בכל יום.

אולם כתב במאורי אור (ווירמש, ח"ז דף קע"ג) שמסתבר שעני מבחור שהגיע לעיר ומעולם לא נשא עול עמהם, אין לנכות בשבילו לעניי העיר באם אין מספיק.

ז. ממתי מונים הל' יום - משעת חלוקת המעות או מפסח

יש לעיין אם בשעת גביית חלוקת המעות לא דר בעיר ל' יום ורק כשיגיע פסח יעברו ל' יום, אם נחשב ל' כדייר בעיר יום או לא.

בזכרון אברהם (בינג, סי' תכ"ט בהערות אות ד', מובא בארחות חיים, ספינקא) הסתפק

מקום כיון שעד חג הפסח היה גר כאן, מחויב ליתן קמחא דפסחא עבור הנצרכים בעיר שהיה גר בה עד כה^[לח].

וכן בני חו"ל הגרים ולומדים בארץ ישראל אפילו לשנה אחת, חייבים לתת קמחא דפסחא לעניי עירם בארץ ישראל, אף אלו שנוסעים לחו"ל לחג הפסח.

י. דעתו לחזור

כתב הרמ"א: "כל מי שדר בעיר י"ב חודש צריך ליתן לזה". ודין זה הוא אף אם אין דעתו להשתקע, כגון בן חו"ל שלומד אחר חתונתו בכולל בא"י ודעתו אחר איזה שנים לחזור לחו"ל, או מי שדר לשנה אחת באיזה עיר לצורך סעקשן 8, וכדומה. שדין דר בעיר י"ב חודש אינו מטעם דאז אמרינן דדעתו להשתקע, כמבואר בשו"ת הריב"ש (סימן קל"ב), אלא הוא דין בפני עצמו שכיון ששדר שם י"ב חודש נחשב בזה עצמו כתושב באותה עיר. וכ"כ בערוה"ש (סי

שבעה"ב חייב ליתן מיד, וכתב 'שאפשר' אף בעני שמקבל, והיינו שהסתפק שאולי גם לגבי המקבל^[לח].

ב. **אולם בשו"ע** הרב (סי' תכ"ט ס"ו), מחצית השקל (סי' תכ"ט ס"ו), ערוך השולחן (סי' תכ"ט ס"ז), **משנ"ב** (סי' תכ"ט סק"ה), **מטה יהודה** (סי' תכ"ט ס"א) - כתבו בפשיטות דין זה בין לגבי הנותן שבעה"ב חייב ליתן מיד אם בא להשתקע, ובין לגבי המקבל העני שאם בא להשתקע חייבים ליתן לו מיד חיטים לפסח כעניי העיר, שנחשב כאנשי העיר.

ג. **החק יעקב** (סי' תכ"ט סק"ה) ו**הבאר היטב** (סק"ג) **אליה רבה** (סק"ה), ו**שולחן גבוה** (סק"ג) - העתיקו דין זה רק לגבי הנותן.

ולפי דין זה יוצא שאלו שנוסעים מעירם לפני חג הפסח ולא ישהו בה בפסח, חייבים ליתן קמחא דפסחא בעיר מגורם לפני שנוסעים משם, והוא הדין אם נוסע כבר לגור בעיר אחרת, מכל

מקורות והערות

ובפמ"ג כתב זה בלשון 'אפשר דהוא הדין בעני'.

לו. ויש לחקור במי שדר בעיר שמחלקים לדיירי העיר סכום מעות חיטין, אך דעתו לעבור דירה ממש קודם פסח, האם מותר לו לקבל מהקופה של העיר שנמצא בו עתה ל' יום קודם פסח, או שאסור כיון שבפסח ידור כבר בעיר אחרת - ובפשטות נראה לומר שיכול לקבל, כיון של' יום קודם הפסח נמצא בעיר זו, וכמו לענין הנתנה כך דיני המקבל.

לה. **בגמ'** (ב"ב ח.) איתא שאם קנה בה בית דירה חייב ליתן מיד, ולא אמרו לגבי העני שקנה בה בית דירה אם נותנין לו מיד (ואולי משום שאין העני קונה בית דירה).

ובמרדכי (ב"ב פ"א סי' תע"ז) הביא בשם **רבינו ברוך** שהוא הדין אם דעתו להשתקע בעיר הוי כקנה בה בית דירה וחייב ליתן מיד.

וכן פסק בשו"ע (יו"ד סי' רנ"ו ס"ה), **ובשו"ע הרב** (ס"ו) כתב מסברא שהוא הדין בעני.

תכ"ט ס"ז): "וזהו להבא לדור ולא להשתקע השיעור י"ב חדש או ל' יום".

יא. קנה בה בית

עי' בשערי תשובה (סק"ג) בשם החיד"א (בקונטרס טוב עין סי' י"ח אות ע"ז) שאם קנה בה בית דירה נחשב מיד כתושבי העיר, ועיי"ש שהוא מסתפק אם שכר דירה ל"ב חודש אם נחשב מיד כתושב העיר. ועיי"ש בחיד"א שהוא מציין לשו"ת הריב"ש (סי' קל"ב), שהביא שם בשם קצת מפרשים דאף השוכר דירה דינו כקונה דירה.

יב. השוכר דירה ל"ב חודש

א. במוב עין (לחיד"א, סי' י"ח אות ע"ז), **שערי תשובה** (סי' תכ"ט סק"ג) בשם **ריב"ש** (סי' קל"ב) בשם קצת מפורשים - שהשוכר הוי כקונה.

ב. בשו"ת תפארת שמואל (ברודסקי, יו"ד סי' ל"ו אות ה' בהגה"ה) כתב שהשוכר בית לשלושים יום שלימים, ג"כ דינו כדעתו להשתקע' וחייב מיד, ומה שכתב השערי תשובה דדוקא ל"ב חודש, י"ל שקאי לפי עיקר הדין דהשיעור י"ב חודש, משא"כ אנו נוהגים כיום בשלושים יום.

וכתב בשו"ת הלל אומר (יו"ד סי' קכ"ה) שהשוכר דירה ב'דמי מפתח' יותר חשוב מקנה דירה.

יג. השוהים בפסח בעיר אחרת

אלו שנוסעים מעירם לפני חג הפסח ולא ישהו בה בפסח, חייבים ליתן קמחא

דפסחא בעיר מגורם לפני שנוסעים משם, ואין צריכים ליתן שוב בעיר האחרת, גם אם ישהו שם שלושים יום, ואפילו אם ישאר לגור בעיר האחרת, כיון שאין לחייבו ליתן פעמיים (שערי תשובה סק"א בשם מחזיק ברכה בשם עבודת הגפן).

ולפי זה גם אברכי כולל שלומדים בארץ ישראל, ובפסח הם נוסעים להוריהם בחו"ל, צריכים ליתן מעות קמחא דפסחא בארץ ישראל.

ועיין ברמ"א (חו"מ סי' קס"ג סוף ס"ב) שכל מס שהושם על בני העיר אין אדם יכול לפטור עצמו ממנו בצאתו מן העיר אחר שהושם המס (ועיי"ש בסמ"ע ס"ק י"א ובנתיבות סק"י).

יד. דעתו לצאת מהעיר קודם פסח

אם בשעת גביית וחלוקת המעות חיטים הוא מאנשי העיר, ודעתו לצאת מהעיר קודם פסח - כתב בספר פלאים (מבעל ה'תוספת שבת', בהגהות על השר"ע סי' תכ"ט סעיף א') שבתוך שלושים יום קודם הפסח, שגובין מעות חיטין, כיון שחל עליו החיוב, אזי אפילו אם נסע לעיר אחרת לא נפטר מחיובו. ולכך סמך הרמ"א הגה"ה זו לדין שואלין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום.

טו. נתעכב בעיר ל' יום מחמת אונס

כתב הפמ"ג (א"א סק"ב) שמי שנתעכב בעיר ל' יום (או י"ב חודש) מחמת אונס - אין צריך ליתן לו, כמבואר

ברמ"א (חור"מ סי' קס"ג ס"ב), וכן פסק בבבא
החיים (סי' תכ"ט סק"י).

**טז. מי שיש לו שני דירות בשני ערים
ודר בשניהם במקצת השנה**

יש לחקור מה הדין במי שיש לו שני
דירות בשני מקומות, והוא דר בשני
המקומות, למי צריך ליתן 'קמחא
דפסחא', האם אזלינן בתר המקום שהוא
שם בפסח, או במקום שהוא דר רוב
השנה וכדו'.

והנה פשטות דברי החיד"א והשערי
תשובה (הנ"ל) מיירי בדין מי שיש
לו בית א', שאם קנה בית דירה באיזה
עיר נחשב מיד כתושב באותה העיר.
וא"כ עדיין יש לעיין מה דינו של מי
שיש לו כמה בתים, כגון שיש לו בית
א' בחור"ל ובית א' בא"י, או מי שיש לו
בית א' לימות החורף ובית א' לימות
הקיץ באיזה עיר (לאפוקי מעונות הקיץ
שאינן דרין שם בקביעות, ולכאורה לא
נחשב כעיר לענין זה).

ובפשטות נראה שחייב ליתן בשניהם,
דבדעתו להשתקע חייב ליתן
מיד אף אם לא קנה בה בית דירה, וא"כ
מה מוסיף שקנה שם בית דירה, ואלא
על כרחך שדין קנה בית דירה אינו
מטעם שדעתו להשתקע, אלא שבוזה
עצמו שקנה בה בית דירה [עכ"פ כשהוא
לדירה, ולא להרווחה] נחשב כתושב
העיר, וצ"ע.

ועיין בהגהות הגאון ר' מרדכי באנעט
ד"ל (בהגהותיו לס' תכ"ט) שציין לעיין

ג"כ בש"ך (יו"ד סי' רי"ז ס"ק ל"ז) בשם שו"ת
מבי"ט (ח"א סי' ס"א) שבמקומות אלו
בזמנינו זה נראה שאינו נקרא דירה
בלשון בני אדם במקום אחד פחות מו'
חדשים, עכ"ל. וכן הורה הגאון ר' ישראל
דוד הארפענעס שליט"א שאם דר חצי
שנה בבית א' וחצי שנה בבית אחר צריך
ליתן לשני העיירות, אבל אם דר פחות
מחצי שנה חייב ליתן רק במקום מגוריו
שדר שם רוב השנה.

יז. אורח

כתב בכנסת הגדולה (חור"מ סי' קס"ג הגהות
הטור סי"ג, מובא בשו"ת שבט הלוי ח"ט חור"מ
סי' ש"ג סק"ז) שאין יכולים לכוף את האורח
לתת עמהם, והראיה לדבריו משו"ת
מהרי"ל (סי' ל"ו) שאי אפשר לכוף לאורח
להוצאות העיר.

ובן כתב בשערי תשובה (סי' תכ"ט סק"ג)
בשם מחזיק ברכה בשם עבודת הנפנן
(הגש"פ, בדיני קניית חטים אות א') שאם עשו ד'
טובי העיר נדבה לבית הכנסת לצורך
חטים, והיו אורחים, אין לגבאים
לחייבם, כי הם נותנים בעירם.

**יח. הסוחר או שוחט וכדו' בעיר אחרת
אם נחשב כדייר העיר**

א. בהגהות הסמ"ק (מצוה רמ"ו אות נ"א) כתב
אם יש אדם שמרויח בעיר,
אפילו אינו דר בעיר - חייב ליתן לחיטה
של פסח.

ובן הביא בספר עלי תמר סיפור
מהמלבי"ם באחד שהיה לו בית

מעלה מס עם בני העיר כלל וכלל, ולפי זה הסוחר אינו צריך לתת כלל לעיר זו.

ובדומה לזה כתב בערוך השולחן (יו"ד סי' רנ"ו סעיף ט"ז) **כשבא רק לסחור ואינו נמצא שם עם בני ביתו, אפילו נשתהה זמן רב אינו נחשב כבן העיר.**

ובעין זה מצינו בשו"ת הלל אומר (יו"ד סי' קכ"ה) **שנשאל לגבי עשיר שדר בעירו ובית חרושת שלו הוא בעיירה אחרת, למי צריך לתת 'קמחא דפסחא', והשיב שודאי חייב לתת בעירו, ובפרט שהוא עשיר גדול ויש בכוחו לתת בשני המקומות.**

יט. בחור ישיבה

כתב בשו"ת אבני ברזל (שווארץ, סי' נ"ה) **שבחור ישיבה חשוב כבן עיר הישיבה לכל הלכותיה.**

ובמשנת המשפט (פסקים עמ' ת"פ) **כתב שגם בחור שיש לו כסף מחויב ליתן קמחא דפסחא, אך בזמנינו רוב בחורים הם סמוכים על שולחן אביהם והם אינם חייבים בקמחא.**

מסחר בעירו של המלבי"ם אבל גר בעיר אחרת וצוה לו שיתן קמחא פסחא בעירו של המלבי"ם, והביא ראיה מהפסוק בשמואל (א' פרק כ"ה) על נבל שהיה במעון ומעשהו בכרמל ונקרא נבל הכרמלי, עיי"ש.

וכן כתב בספר דבר שמואל (סימן תכ"ט סק"ב) - **לגבי שוחט הדר בעיר אחרת ואינו אלא פועל בעיר מסוים כשוחט, אם יכול לקבל קמחא דפסחא מאותו העיר, ודן בעיקר הדין אם פועל הנמצא בעיר לצורך עבודתו ואינו דר שם אם יכול לקבל כעניי אותו העיר.**

ומסיק שעניי אותו העיר אינו דווקא בדירורין אלא כל שיש לו שייכות לעיר הרי הוא בכלל הקודמים, שהרי אילו היה עשיר היה נותן את המס לאותו העיר שבו הוא משתכר (עיין בחושן משפט סימן קס"ג) **ואם כן כאשר הוא הנצרך ראוי הוא לקבל גם כן מאותו העיר.**

ב. בשו"ת מבי"ט (סי' ע"ז) - **כתב שפשוט שבמקום זה בצפת ת"ו, שכל מי שאינו דר במדינה עם בני ביתו, אינו**

י. החייבים ב'מעוז חייטין'

א. הקדמה

הדינים דלהלן נכתבו במשך הדורות ע"י גדולי הפוסקים בזמן שהמעוז חטים היה מס מטעם הקהלה, ודנו על מי

שמחייבין לו ליתן, אבל בזמנינו אלה כבר נשתנו הדברים, וכמו שכתבנו כמ"פ, וע"כ לדעת רוב פוסקי זמנינו (כדלהלן לענין מעשר) דין 'מעוז חייטין' כשאר דיני צדקה.

ב. עני

רק משום מס (כמו שמירת העיר שת"ח פטורין), אלא אף דין צדקה שייך בו^[לח].

ובן כתב בשו"ת חקרי לב (ח"ב סי' ק"ט וק"י) שמצד המנהג גם הת"ח העשירים נותנים לקמחא דפסחא, כדי שלא יכשלו העניים באיסור חמץ ח"ו, ולאו דוקא מנהג קושטא כן אלא כל העירות נוהגים כן.

ב. בפרי מגדים (אשל אברהם סימן תכ"ט סק"ב) הסתפק אם ת"ח חייב ליתן, וזה לשונו 'מה שכתב אליה רבה (סק"ה) בשם שיירי כנסת הגדולה תלמידי חכמים הפטורים ממס נותנים לזה, עיינתי שם בהגהות הטור אות ב' כתב בקושטנדינא (שם מקום) נוהגין כן, אפשר תקנו שבעה טובי העיר כן, לא שיחא הדין כן בכל מקום, וצ"ע, ע"כ. (והיינו שיתכן שרק היכא שתיקנו כן הוא כ'מס', אבל שאר מקומות אינו חיוב על הת"ח).

ובן משמע במקור חיים (סי' תכ"ט סק"ג) שכתב שיסוד מנהג קמחא דפסחא אינו משום מצות צדקה רק שהוא חובה

מי שהוא עני פטור מליתן מעות חטין כמבואר בשו"ע הל' צדקה (יו"ד סי' רנ"א ס"ג, וסי' רנ"ג ס"ח). ובפרט בזמנינו שאינו מדין מס ורק מדין צדקה, שפשוט שכל שהוא עני פרסנתו קודמת ופטור מליתן. וכן הורה הגאון ר' שלמה לייב וויינבערגער שליט"א אב"ד פאיע.

ג. תלמידי חכמים

נחלקו הפוסקים אם תלמידי חכמים הפטורין ממס, אם צריכים ליתן 'קמחא דפסחא', וכדלהלן (וגם ביפה ללב [פלאג'י] סימן תכ"ט סק"ב הביא בזה מחלוקת הפוסקים):

א. בשיירי כנסת הגדולה (סי' תכ"ט בהגות הטור אות ב')^[לח], אליה רבה (סק"ה), שו"ע הרב (או"ח סימן תכ"ט סעיף ה'), ערוך השולחן (ס"ז), המשנה ברורה (סימן תכ"ט סק"ו) ואור ישראל (יאנאווסקי, סי' תכ"ט ס"א) ועוד פוסקים - פסקו שאף תלמיד חכם חייב בקמחא דפסחא, משום שאינו

מקורות והערות

ואינו מאכלי ומשקהל אחרים, אין זה שמחת מצוה אלא שמחת כריסו עיי"ש, אם כן פשוט שצריך כל אחד ליתן מעות חטים, משום שהוא דין שמחת יו"ט, (ולפי זה מובן מדוע הביא הרמ"א דין זה בהל' פסח ולא בהל' צדקה, כיון שהוא חלק מהיו"ט, ועוד שהיו"ט כרוך עם הוצאות רבות, מקדים הרמ"א הדין ליתן לעניים צורכ הפסח, דאם לא כן לא מקיים מצות שמחת יו"ט) (נט"ג פ"ד הערה ה').

לז. וז"ל השיירי כנסת הגדולה 'ומנהג קושטא שאפילו תלמידי חכמים שאינם פורעים מס, נותנים חלקם בזה'. וכן כתב (בחו"מ סי' קס"ג ס"ק ק"י) 'ואני בהיותי בקושטא אע"פ שהקהילה פטורני מזה, הייתי נותן סך קצוב לחיטי דפסחא.

לח. ובפרט לפי מה שכתב הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ו ה"ח) שבכלל שמחת יו"ט להאכיל לעניים האומללים, שמי שנועל דלתות ביתו

וארנוניות, שהשכל נותן כן שאם לא כן נתת דבריך לשיעורים, עד כאן תורף דברי הרלב"ח. **אלא** שהיות וכתבו הפוסקים שאף תלמידי חכמים חייבים בקמחא דפסחא, אם כן אף אברכי הכולל בכלל (עד כאן משו"ת עמק תשובה).

ועל כל פנים במקום הדחק שאין לו מעות, ת"ח ואנשי כולל פטורים^[טז] (נט"ג פ"ד הערה ה').

ה. מעות יתומים ונדוניא

כתב בהנהות סמ"ק (מצוה רמ"ו אות נ"א) שממעות יתומים - נותנים לחיטה של פסח, אבל ממעות נדוניא של בתולה - אין נותנים.

ו. אשה

אשה שאין לה בעל - חייבת ליתן מעות חיטים, כיון שגם היא חייבת ליתן צדקה, שאין זה מצות עשה שהזמן גרמא (כדאיתא בחינוך מצוה תע"ט, אורח כהלכה, פסח סי' א' סעיף ט').

אולם אשה שיש לה בעל - אסור לקבל ממנה סכום גדול אלא סכום קטן כמו שהדרך שהאשה נותנת, כמבואר בשו"ע הל' צדקה (יו"ד סי' רמ"ח סעיף ד'), שאסור לקבל מאשה סכום גדול, אלא סכום קטן. ומיהו אם הבעל אינו מקפיד רשאי ליתן סכום גדול, דהטעם שאין

מיוחדת מדינא ד'מס על בני העיר, ושיעור מס הוא י"ב חודש, ואם כן לפי זה משמע שת"ח פטורים כמו בכל מיסי העיר.

ביפה ללב (פלאג'י, ח"ב סי' תכ"ט סק"ב) ובבבא החיים (סימן תכ"ט סק"ז) כתבו שכיוון שהוא מחלוקת הפוסקים יכול התלמיד חכם לומר קים לי כדעת הפוסקים ולהפטר מנתינת קמחא דפסחא. אלא שכתב שבמקום שיש מנהג שהתלמידי חכמים גם כן נותנים אין לשנות ויש ליתן כשאר בני העיר.

אולם יש לציין שאף לשיטות שאין צריך ת"ח ליתן, מכל מקום עדיין חייב ליתן מדיני הרגל (כמבואר בסימן תקכ"ט), אלא שאין זה בגדרי 'קמחא דפסחא'.

ד. אברכי כולל

בקובץ עולת החודש (ל"ד-מ"ח, תש"ם, עמ' שע"ט אות ג') העלה שלפי דברי השיירי כנסת הגדולה ושאר פוסקים גם אברכי כוללים אף אי נימא שפטורים מן המס כת"ח, מכל מקום בזה חייבים.

וכתב בשו"ת עמק התשובה (ח"ג סימן כ"ז) - בשם הרלב"ח שדין תלמיד חכם לגבי מיסים וכדומה אינו דווקא תלמיד חכם כולל הבקי בסדר בתלמוד, אלא כל מי שתורתו הוא אומנתו אף אם הוא תלמיד ולא רב דינו להיות פטור ממס

מקורות והערות

לט. וראה בפתחי תשובה (יו"ד סי' רמ"ז סק"ג) גדרים באיזה לומדים שפטורים.

מקבלים מאשה רק סכום קטן הוא משום שאומדין דעתו של בעל שעל דבר קטן

אינו מקפיד, וכן מבואר באורך בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' מ"ה).

יב.

אם כופין בני העיר זה על זה 'קמחא דפסחא'

א. בזמניהם

כתב במשנה ברורה (סימן תכ"ט סק"ג) שיכולים בני העיר לכופף זה על זה (והמקור הוא ברבינו ירוחם בסוף ספר מגיד משרים נתיב ל"ב ח"ב, וכן משמע מהסמ"ג עשה קס"ב). והמעם בזה כתב האור זרוע שחיובו הוא כדין צרכי העיר ומס שכופים בני העיר אחד על השני, מה שאין כן שאר צדקה שאי אפשר לכופף אלא על ידי בית דין (כמבואר בסימן ביו"ד רמ"ח סעיף א').

ב. בזמן הזה

כתב הנאון רבי שלמה זלמן אויערבאך (שלמי מועד פרק ס"ז, הליכות שלמה פסח פ"ב דבר הלכה אות ג') שרק בזמניהם היו קובעים בכל עיר סכום קבוע שכל אחד היה חייב לתת מכספו הוי כדין 'מס', אבל בזמנינו אין כח ביד בית דין לכפות על מעות חיטים.

יג.

ליתן 'מעות חיטין' ממעות 'מעשר כספים'

א. בזמניהם

בזמניהם שהיו כופין על מעות חיטין כל אחד לפי דרגתו (כמובא במשנ"ב סי' תכ"ט סק"ג, מובא; לעיל) - אין יכולים ליתן מעות חיטים ממעות מעשר, כיון שכל דבר שהוא חיוב אי אפשר ליתן ממעות מעשר, וכמו שכתב הפ"ז (יו"ד רמ"ט סק"א) וכן באבקת רובל (סוף סימן ג') שכל דבר שבחובה (כגון מיסים) אי אפשר ליתן ממעות מעשר.

ב. בזמן הזה

א. דעת הנאון רבי שלמה זלמן אויערבאך (שלמי מועד פרק ס"ז, הליכות שלמה פסח פ"ב דבר הלכה אות ג') - שרק בזמניהם שהיו קובעים בכל עיר סכום קבוע שכל אחד היה חייב לתת מכספו הוי כדין 'מס', אבל בזמנינו שאין כח ביד בית דין

אבל מכל מקום פשוט שרק השיעור שקצוב לו לתת (כמבואר לקמן באות

דפסחא היה נהוג בכל קהילות ישראל בתורת חיוב על כל אחד ואחד, אם כן אינו יוצא ידי חובת המנהג אלא אם נותנו ממעות חולין, ככל חיוב שאין יוצאים במעות מעשר, אלא שיכול להוסיף על זה מכספי מעשר כדי להגדיל את הסכום שנתן.

ג. אדם שנדר מעות סתם משלושים יום קודם הפסח

מי שנדר מעות סתם תוך שלושים יום קודם הפסח, יכול ליתנו למעות חיטים, כיון שמשלושים יום קודם הפסח הרי בכלל נדרו מעות חיטים, והיינו שתולין שעל דעת זה נדר (שערי תשובה סימן תכ"ט ג' בשם מחזיק ברכה סק"ז בשם עבודת הגפן דיני קניית חיטים א', וכן בכף החיים ס"ק י"ט).

לכפות על מעות חיטים, מותר ליתן קמחא דפסחא ממעות מעשר, הואיל ואין חיוב על האדם ליתן מעות אלא יסוד החיוב הוא לדאוג לצורכי העניים בפסח, ואינו נחשב פורע חובו בכספי מעשר.

ובן פסק בספר צדקה ומשפט (בלוי, פ"א הערה ה') שבמקום שאין כופין או שמוסיף על הקצבה המוטלת עליו, פשוט שיכול ליתן ממעות מעשר.

ובן הורו הגאון ר' שלמה לייב וויינבערגער שליט"א אב"ד פאיע, והגאון ר' ישראל דוד הארפענעם שליט"א אב"ד ישראל והזמנים.

ב. אמנם בשו"ת תשובות ונהגות (ח"ו סי' ק"ט סק"א) כתב שאף כיום אין ליתן מכספי מעשר, שכיוון שקמחא

יד. הדאויים לקבל מעות חיטים

העיר כל ערב שבת למי שאין לו מזון של י"ד סעודות, כמבואר ביו"ד סימן רנ"ו סעיף א'), מכל מקום נותנים לו 'מעות חיטים'.

והטעם הוא כדי שיוכל להסב כדרך בני חורין (שונה הלכות הערה י').^[2]

א. מי שיש לו י"ד סעודות

א. כתב המקור חיים (מליסא, חידושים וביאורים סק"ג, מובא בביאור הלכה סימן תכ"ט בד"ה י"ב חודש) שאף עני שיש לו שיעור י"ד סעודות, שאינו יכול לקבל מהקופה (ו'קופה' היינו הצדקה הניתנת לעניי

מקורות והערות

מאחד שמחלק מצרכים לקמחא דפסחא שנתבקש ע"י מפעל אחר שמחלק ג"כ שיתן להם הרשימות למי הוא מחלק כי הם אינם

מ. ובענין זה יש לציין מה שמובא בהליכות אבן ישראל (להגרי"י פישער זצ"ל) מעשה כזו: שאלה שבאה לפני רבינו בענין קמחא דפסחא

ב. **אולם** בתהלה לדוד (סי' תכ"ט אות ג')
חולק וכתב שנותנים דוקא
באין לו מזון י"ד סעודות, והרבנות שאז
צריך ליתן לו חיטים ולא פת או קמח.

ד. המחלק למשפחות שיש להם האם
נחשב 'קמחא דפסחא'

יש לחקור במי שעושה חלוקה 'קמחא
דפסחא' וצריך להירשם אך אין תנאי
קבלה, וכן אחד יכול להירשם, האם
מותר למשפחה שיש להם בהרחבה
להירשם, או שכיון שאין כללים ותנאים
כדי לקבל מותר לה להירשם. וכן יש
לדון אם הנותן לכאלו משפחות האם
נחשב שנתן צדקה או שזה נחשב רק
כנותן מתנה והוא בגדר חסד אבל לא
בגדר צדקה:

והגאון הגדול פוסק הדור רבי משה
שמעורנבוך שליט"א בעל תשובות
והנהגות השיב לשאלתינו זה (ביום ה' פר'
טהרה תשפ"ד) שנשלחה אליו, שאף הנותן
למשפחות שיש להם נחשב ל'קמחא
דפסחא', כיון שכך הם יכולים להכניס
את החג ביתר הרחבה.

אולם הגאון ר' נפתלי נוסבויס שליט"א
השיב לנו שאין זה נחשב לצדקה,
ואין ליתנו ממצות מעשר, כיון שהוא
ניתן למשפחות שאין יכולים לקבל

ג. אף תלמידי חכמים מקבלים מזה

וכתב בשערי תשובה (סי' תכ"ט) בשם
מחזיק ברכה (סק"ה) בשם עבודת
הנפץ, שאין כוללים 'קמחא דפסחא'
בשאר צדקות של כל השנה, והטעם
שגובים אותו בפרטות (והיינו עושים
מגבית וחלוקה בפני עצמו), לפי
שנותנים מזה גם לתלמידי חכמים עניים
שגנאי להם לקבל צדקה, לכן קובעים
אותו בפני עצמו^[כא].

ובכמה מקומות המנהג לעשות חלוקות
מיוחדות ללומדי תורה ובני
הכוללים, וכבר מצינו בשו"ת שואל
ומשיב (מהדורה ה' סי' ט"ו) שכן נהגו
בלעמבערג, וז"ל: "וזה דרכם מאז לקבץ
על קמחא דפסחא לפני עניי בהמ"ד וכבר
יש להם פנקס מיוחד למי ומי נותנים
לפי ערכם ולפי ערך חשיבותם הן
בלימוד וכדומה ביחס".

ג. כל הפושט יד נותנים לו

כתב הסמ"ק (מצוה רמ"ז אות ג') 'כל אדם
ששואל חיטה לפסח, יתנו לו',

מקורות והערות

מא. ובדרך אגב יש לציין מה שכתב בשו"ת
בנין שלמה (להגאון ר' שלמה הכהן מוויילנא,
סי' ל"ג) אודות המצוה לשמח את הלוי ברגל,

רוצים ליתן למי שכבר מקבל מאחר ושאל
את רבינו אם לתת להם הרשימות והורה רבינו
שלא לתת, עכ"ל.

לנצרכים, וכתב המאירי בכתובות דף ס"ז וס"ח אע"פ שרואין שהעני מתפרנס בדרך כבוד ראוי להפליג במתנותיו, והוסיף שלפי הנ"ל הרי זה נחשב לצדקה ולא למתנה, וכמבואר ביו"ד סי' רנ"א ס"י דמי שבא ואמר האכילוני אין בודקין אחריו אם הוא רמאי אלא מאכילין אותו מיד.

ממעות של צדקה. אך לענין אם מותר לקחת - הסכימו הפוסקים שהכל תלוי בדעת המחלקים והגזברים, וצריכין לברר אצלם אם החלוקה מיועד גם לאלו שיש להם בהרחבה לחג הפסח.

והנאון רבי שלמה לייב וויינבערגער שליט"א אב"ד פאיע השיב: "מסתמא הרושם שמו יודע שנותן

טז.

דיני קדימה לקרובים ב'קמחא דפסחא'

וכן מצינו בשו"ת עמודי אש (לבית יוסף, סי' י"ט) שדיני קדימה ביו"ט לא הוי כגדרי צדקה, כיון שהחיוב ביו"ט לשמח נפש האומללים, ולכן מי שאומלל יותר והוא יותר בצער יש חיוב ליתן לו, והוא קודם למי שצריך יותר ואינו בצער כל כך עיי"ש, והיינו שחיוב קמחא דפסחא אינו כגדרי צדקה.

ב. אמנם בזמנינו אלה שדין 'קמחא דפסחא' הוא מדין צדקה, ולא מדין מס, בודאי ששייך דיני קדימה בקרובים וכדין צדקה.

יש לדון אם יש דיני קדימה לקרובים לגבי קמחא דפסחא' כמו שיש בהלכות צדקה (כמבואר ביו"ד סימן רנ"א).

א. בחכמת אדם (כלל קמ"ה דין ו') - כתב שעניי העיר קודמים לקרובים, כיון שהוא מחיובי בני העיר כמו מס, לכן אף על פי שנתנתו צדקה מכל מקום חייב ליתן לקופה של צדקה של עירו, אף שיש לו קרובים, ואין קרוביו קודמים להם, שהרי זה כפוסק צדקה עם בני העיר שאין לו בזה שום צד זכות.

מקורות והערות

ששבת לוי היו מורי הוראות בישראל וכמו שכתוב "ורו משפטין ליעקב ותורתך בישראל", עיי"ש שכתב דברים נלהבים.

שגם בזמן הזה שאין עבודה ושירות במקדש, מכל מקום יש לקיים מצוה זו על ידי נתינה לתלמידי חכמים מורי הוראות בישראל,

טז.

גבאי 'קמחא דפסחא'

א. נבוני לב

קודם פסח הוא זמן שצריכים הגבאים לטרוח היטב משני הצדדים, גם מצד הנותנים שצריכים לכתת רגליהם ולהוציא מכיסיהם של דיירי ועשירי העיר את המעות 'קמחא דפסחא', ומצד שני צריכים לדאוג לכל עני ואביון שלא ישאר רעב בפסח ויהיה לו די מחסורו, וכן לפקוח עין לראות מיהו באמת נצרך ומתבייש לבקש מתנת יד מבשר ודם, ומצינו בכמה ספרים בנחיצות וחשיבות ענין זה, וכדלהלן.

כתב המשנ"ב (הל' יו"ט סי' תקכ"ט ס"ק י"ז) וז"ל 'ונהגו באיזה מקומות שקודם יו"ט הולכין נבוני לב לבתי העשירים לקבץ עבור אלו המרי נפש, ואשרי האנשים שמשימין עין על זה, שמזכין לעצמן ומזכין לכל אנשי העיר, עכ"ל. ואמנם ידוע שהרבה רבנים נהגו לילך בעצמם לפני חג הפסח על פתחי הנדיבים לגבות מהם נדבות עבור נצרכים ונשברי לב, ולהביא לביתם שמחת החג.

ובן פירש הרה"ק מהרי"ד מבעלזא את הגמ' (ראש השנה ט"ז:) 'חייב אדם לטהר עצמו ברגל', היינו שיכתת רגליו לקבץ ממון עבור נצרכים.

ב. בטירחא דגופא

כתב בספר יסוד יוסף (להרה"ק רבי יוסף מדובנא, רבו של בעל 'קב הישר', סוף פרק

פ"ו) 'בהגיע חודש ניסן ותשרי יתאספו יחד כל הגבאים ולעיין היטב בצרכי עניים ואביונים, וכל אחד יתבונן להיות אדרבה ידו וכוחו ג"כ בטרחות החלקות צרכי עניים. ומה מאוד ישר וכשר וטוב ומשובח היכא שהמנהג לחלק קמח לעניים, ואף שהטורח ביותר על הגבאים, בשביל כן השכר יותר, והלא כבר אמרו חז"ל ומצדיקי הרבים ככוכבים אלו גבאי צדקה, ולמה נמשלו לכוכבים, נלע"ד כי ענין הכוכבים להאיר בלילה ולא ביום, כי שרגא בטיהרא מאי מהני, וכן מיוחדים להאיר במקומות האפילות, וזהו מקום העניות ודלות, ובאותן מקומות יראו הגבאים ליתן אור והשגחת שימת עין לטובה, איך ומה לעשות על הצד היותר טוב, ואשריהם של הגבאים שהולכים בעצמם לקנות חיטים לצורך עניים, ולבחור הטוב והמשובח יותר, כפי ציווי תורתנו הקדושה וכל מבחר נדריכם אשר תדרו לה', ופירש רש"י בפרק ראה מלמד שמביא מן המוכחים, וחלק עניים הוא חלק גבוה כידוע'.

ג. הברכות שיחול על הגבאים

בודאי חשוב מאוד מי שאפשר לו להיות גבאי צדקה, לילך ולאסוף מעות לעניים על צרכי החג, מה טוב ומה נעים, וכמו שכתב בספר יסוד יוסף (להרה"ק רבי יוסף מדובנא, פרק פ"ו) 'שבגלל הדבר הזה יברך אותם הש"י ב"ה בכל מעשה ידיך,

אמר דוד המלך ע"ה לכו והתפרנסו זה מזה, עכ"ל.

ד. לדאוג לכל עני - שלא לעורר קטרוג ח"ו

כתב בילקוט מעם לועז (ויקרא כ"ג, כ"ב) 'וכשימי הפסח ממשמשים ובאים, חשכים עיניו של העני, כשהוא חושב על הוצאת החג, וישתדלו לכל הפחות לדאוג לכך שלא ישאר העני בלי אוכל בליל הסדר, שאותן הדמעות ששופך העני בליל הפסח, כשרואה בעוניו ובמחסורו הגדול, עשויים לעורר קטרוגים רעים'.

ה. גדול המעשה יותר מהעושה

וכבר כתב השו"ע (יו"ד סימן רמ"ט סעיף ה') ש'גדול שכר המעשה יותר מן העושה' (פירוש מי שאין בידו ליתן לו ויכול לעשות לאחרים שיתנו לו, שכרו גדול משכר הנותן בעצמו, טור) (מחבר, ומקורו מהגמ' בבא בתרא ט), ונאמרו כמה טעמים בזה עיין הערה [כב].

ויזכה להיות גבאי וממונה בלשכות העזרות בית קדשנו ותפארתנו, אשר יבנה במהרה בימינו אמן ואמן.

וממשיך לכתוב בספר יסוד יוסף 'ועל כן יתבונן האדם היטב בכל חודש ניסן אם יצא ידי חובתו היטב במצות צדקות, נגד ההשפעה שקיבל מאתו י"ת ב"ה בשנה העברה, כדי שלא יהא גם הוא בתוך הנידונים בפסח על התבואה, וההשפעה שהשפיע הקב"ה לבני אדם בשתא דעברא וכוזכר, ואין צריך לומר שמוטל על רבים כגון ראשי עדת ישורון להתבונן היטיב אם יצאו יד חובתם היטיב בשתא העברה וכן על להבא. ובפרט לצורך חג הגדול והקדוש הזה שצרכיו מרובים, והוא לזכרון לדורות על תוקף נסים שנעשה ביציאת מצרים, וכל איש מישראל היו שוים בתוקף הנס עני ועשיר, ואף גם שמערכתו גרועה ממערכת חבירו, מבלתי יכולת אליו להמציא סיפוק צורך חג, עם כל זה הלא שבתו לא ביער ולא בארץ ציה, כי אם בתוך אחיו וריעו בית ישראל יושב, וכבר

מקורות והערות

שזיכה את העני עם מה לחיות, וגם מזכה אחרים במצוות צדקה (חכ"א כלל קמ"ד ס"ד). ד. משום שכשנותן ממון הרי הוא נותן כמה שיכול, אבל לאסוף מאחרים יכול לגייס בלי שיעור (של"ה ענין צדקה ומעשר ד"ה בפ"ק).

מב. ונאמרו כמה טעמים למה גדול המעשה: א. משום שהאוסף מאחרים אין לך עבודה קשה מזו (ערוה"ש סי"ב). ב. משום שטורח וסובל עלבונות, וצער אדגופא ובזיוניה עדיף ממנו של אדם (יעב"ץ ב"ב שם). ג. משום

יז.

לשנות 'מעוז חייטין' לצורך אחד

א. מעוז שגבו למעוז חייטין

יש לחקור אם מעוז שגבו הגבאים לצורך 'קמחא דפסחא' אם הוא דוקא לצורך מצות או שאפשר לקנות בו שאר צרכי הפסח כגון בגדים.

א. כתב בשערי תשובה (סימן תכ"ט סק"ג)

בשם מחזיק ברכה (סק"ב) - 'מעוז שגבו לצורך חייטין והותירו אין לשנות לדברים אחרים, אלא יתנו לעניים לשאר צרכי פסח'. נויש לעיין בדיון אם נשאר בקופה של צדקה אחר הפסח, אם יכולין ליתנם לעניים, או שצריכים להניחם לפסח הבא].

אמנם יש חולקים בזה, וכמ"ש בהנהגות הסמ"ק (מצוה רמ"ו אות נ"א) שרשאים הגבאים ליתן מעוז שנדרו לחיטה של פסח, אם יש חולה בעיר, ליתן לו בלא ידיעת הקהל. וכן כתב בחקרי לב (י"ד ח"ג סי' רנ"ו מד"ה ואת).

ב. כל צרכי החג

במועדים וזמנים (ח"ג סימן קס"ח) - כתב שבזמן העבר שנהגו ליתן מעוז לחייטין ממש, היה אסור לשנות מדעת הנותן ולהוציא מעוז חייטין לצורך אחר, אבל כיום שמעוז חייטין אין הכוונה רק למצות אלא אף לצרכים אחרים מותר לשנות מצורך לצורך ואינו נקרא שינוי מדעת הנותן.

וכתב בהליכות שלמה (מועדים פ"ב ארחות הלכה הערה 3) שכסף שניתן לגבאים עבור 'קמחא דפסחא', אפשר לתת לעניים אף לשאר צרכי החג כגון לקניית בגדים לחג, שכל צרכי החג הם בכלל קמחא דפסחא.

אמנם הגאון ר' שלמה לייב וויינבערגער שליט"א אב"ד פאיע השיב שבפשטות אינו רק על צרכי מזון, ומ"מ פשוט שכל המוסיף מוסיפין לו מן השמים ושכרו גדול, ועיין ביו"ד סי' רנ"א ס"ז.

ג. אספו מעוז 'קמחא דפסחא' והותירו או שחסר, למי יתנו

עוד יש לציין מ"ש בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה ה' סי' ט"ו): "נשאלתי מגבאי בהמ"ד דפה לבוב ת"ה, במעשה שאירע וזה דרכם מאז לקבץ על קמחא דפסחא לפני עניי בהמ"ד וכבר יש להם פנקס מיוחד למי ומי נותנים לפי ערכם ולפי ערך חשיבותם הן בלימוד וכדומה ביחס, ועתה אירע שלא קבצו מהקהל רק מחצה או שליש מכפי שהי' בשנים העוברות. ואתה לשאול הגיעו איך יערך החלוקה, אם יתנו לפי ערך שהיו נותנים בשנה העברה לכל אחד סך כך וכך, וגם כעת יתנו לכ"א לפי ערכו המחצית או השליש, והצד השני טוענים דלעניים שנתנו מעט צריך ליתן להם כל השיעור,

ד. מעות שקיבל עבור 'קמחא דפסחא' לשנותו לצרכיו

יש לחקור מה הדין לגבי המקבלים, וכגון מי שקיבל בס"ד הרבה מעות 'קמחא דפסחא' ויש לו לצורכי הפסח בהרחבה גדולה, ונשאר לו מעות ורוצה להשתמש בו לדברים אחרים האם זה נקרא משנה מצדקה לצדקה, שהרי הוא קיבלם עבור צורכי החג והוא רוצה להשתמש בו לצורכי ימות החול שלאחר הפסח (וכגון לקנות בגדים וכדו' לימות החול).

א. **בבארי היטב** (סוף סי' תע"ב) כתב בשם החוות יאיר (סי' רל"ב), שמי ששלחו לו יין לד' כוסות ולקידוש או מצות, אינו רשאי לשנות. וכן מצינו לגבי המקבל מאכל לכבוד שבת עיין הערה [צב].

ב. **במועדים וזמנים** (ח"ז סי' קס"ח) הסתפק במי שקיבל מעות חיטים, אי מותר לו לשנותם לצורך אחר, וכמו שכתוב לגבי מעות פורים, ומסיק להלכה שנראה שבזמנינו מעיקרא נותנים

דאם ינכו להם לפי ערך לא ישאר להם שם נתינה כלל, אבל אותם שנתנו להם סך מרובה גם אם יגרעו להם ישאר עדיין כדי נתינה עכ"פ, והקריבו משפטן לפניו.

וכתב השואל ומשיב: "והנה לפענ"ד היה נראה דיתנו לפי ערך לכל אחד ואחד. אבע"א סברא ואבע"א משנה. מצד הסברא דכיון שהנותנים יודעים משנים העוברות דמחלקין לפי ערך חשיבות המקבלים בלימוד וכדומה, אדעתא דהכי נתנו כעת ג"כ, ואם גם נגרע מחלקם ונוספה על חלק הפחותים הוה שינוי מדעת הנותנים". ועיי"ש שהאריך להביא רא' לזה גם מן השמנה.

ואח"כ מסיק: "ויש להסתפק גם להיפך, אם נתרבה על סך הקצוב כגון שד' שלח הרווחה והעולם התנדבו יותר איך לחלק, אם לפי ערך שמי שנטל יותר יטול עכשיו עוד יותר לפי ערך, או דלמא כיון שזה יש לו הרבה וזה מעט ראוי ליתן יותר למי שיש לו מעט, וצ"ע".

מקורות והערות

לחזור בו ולאוכלו ביום חול, שאין בו משום גזל, אבל יש עליו קדושת שבת). ב. **בשו"ע בהלכות פורים** (סימן תרצ"ד סעיף ב') - כתב שעני שקיבל מעות לצורך סעודת פורים יכול לשנות למה שירצה, והוא הדין בעניינו מותר לאכלו בחול אף אם שלחו לצורך שבת. **ולהלכה** - פסק **המשנ"ב** (סק"ד) שהיות שגם בהלכות פורים יש מחמירין (**שהטור** שם סובר שאסור לעני לשנות מגבית פורים לצורך אחר), אף כאן לגבי שבת יש להחמיר.

מג. **לגבי שבת מצינו מחלוקת** כדלהלן: **ברי"ה** הלכות שבת הביא **המשנה ברורה** (סי' רמ"ב סק"ד) מחלוקת לגבי מי ששלחו לו דבר מאכל על דעת שיאכלנו בשבת, אם מותר לשנות: א. **בספר חסידים** - כתב שלא יאכלנו בחול, משום שעל דעת כן לא שלחו לו, והוי גזל (**ויש** שכתבו שהטעם משום שיש עליו קדושת שבת ולכן אין לאוכלו ביום חול. **והנפקא** מינה בין שני הטעמים, במאכל שהוא שלו שקנהו או בישלו לכבוד שבת, אם יכול

להשתמש עמה לשלם את חובותיו או לקנות צרכים אחרים^[יד].

ה. קמחא דפסחא ע"י תשלום לחוב שיש לעני בחנות

ועוד הורה הגר"ד הארפענעם שליט"א שפריעת חוב אינו צדקה, ורק אם המוכר אין נותן לעני לקנות עוד יתכן שנחשב צדקה, אבל העצה הטובה הוא שהנותן יקנה את הכסף עבור העני ואז ישלם עם זה החובות, וזה נחשב לצדקה, כיון שהוא זיכה לעני.

ובכמו כן בעל חנות עצמו שרוצה לוותר לעני - גם כן יקנה הכסף לעני ואז ימחול ואז נחשב לצדקה.

לנצרכים שיהיו להם כל צרכם (ולא כמו בזמניהם שנותנו רק עבור מצות וד' כוסות), ולא דוקא למצות, ולא נקרא שינוי מדעת הנותן, ומה שכתוב לעיל שאין לשנות, היינו מי שנתנו לו יין ומצות גופא, שאז אינו רשאי לשנות, אבל מי שקיבל מעות לדברים אלו מותר לשנות.

ג. ולמעשה הורה הגאון ר' ישראל דוד הארפענעם שליט"א דעני שקיבל מעות לקמחא דפסחא, ורוצה להשתמש בה לשלם החובות או לקנות שאר צרכים - אינו רשאי לקנות עמה רק צרכי החג, כגון מאכלים ומלבושים וכדו', ואם נשאר לו ממעות אלו יכול

יח.

האם לתת להרבה קופות או לעני אחד

מצינו מחלוקת בזה, ויסוד המחלוקת הוא בביאור המשנה באבות (פרק ג' משנה ט"ו) 'והכל לפי רוב המעשה':

א. השיטות שעדיף לתת כמה פעמים

בפירוש המשניות להרמב"ם (אבות פרק ג' משנה ט"ו) פירש, וזה לשונו

יש לחקור מי שיש לו סכום שרוצה ליתן עבור 'קמחא דפסחא' האם יתנו לכמה קופות או שיתנו לקופה אחת (או עני אחד), וכן יש לשאול באופן שנותן לקופה אחת, האם עדיף שיתנו בכמה פעמים או שיתנו בבת אחת.

מקורות והערות

לשלם חובות במעות קמחא דפסחא, כיון שגם זה בכלל מעות קמחא דפסחא, שהרי כל הענין הוא שישב בליל הסדר דרך חירות, וגם זה הוא חלק מהחירות שיהא משוחרר מדאגת החובות, אך עיי"ש שכתב דזה רק לפי טעם

מד. כדי משנין מצדקה לצדקה שהעני מותר לשנות אותה (כמבואר ברמ"א סי' תרצ"ד סעיף ב'). ועי' בשו"ת שדה אלחנן (להגאון רבי אלחנן הלפרין זצ"ל, ח"א סימן כ"ח) שהביא בשם זקינו הרה"ק בעל דברי חיים מצאנז ז"ע, שמוותר

והמעם: א. כתב הרמב"ם - כיון שריבוי המעשים משריש בלב העושה את המידה הטובה שממנה נובעים מעשים אלו, והיינו שהוא כדי לזכך הנפש ולכוף יצרו כנגד מידת הקמצנות על ידי ריבוי המעשה. כגון הרוצה לתת אלף דינרים לצדקה, שאם יתן אלף פעמים דינר אחד, הרי הוא יכפה את יצרו אלף פעמים, ועל ידי כך ישריש בלבו את המידה הטובה של נדיבות. לעומת זאת אם יתן אלף דינרים בפעם אחת, אף על פי שהוציא בדיוק את אותו סכום, מכל מקום הואיל ולא כפה את יצרו אלא פעם אחת בלבד, אינו קונה לעצמו את מידת הנדיבות באותה מידה.

וגם שכרו נכפל לפי רוב המעשה, וכמו שכתב ר' עובדיה מברטנורא (פ"ג מט"ו) וזה לשונו 'והכל לפי רוב המעשה, לפי מה שאדם כופל ומתמיד בעשיית הטוב, כך שכרו מרובה, שאינו דומה המחלק מאה זהובים לצדקה במאה פעמים, לנותן אותם בפעם אחת, עכ"ל'.

ובן כתב בלקט יושר (ח"ב עמ' 41) בשם רבו התרומת הרשן.

ובן כתב המג"א (הלכות משלוח מנות סי' תרצ"ה ס"ק י"ב), שכתב שמתנות לאביונים שהם עניים הקפידו ליתן לשני עניים שמצוה לחלק לכמה שיותר, משא"כ

'שהמעלות לא יגיעו לאדם לפי רוב גודל המעשה אבל לפי רוב מספר המעשים והוא שהמעלות אמנם יגיעו בכפול המעשים הטובים פעמים רבות ועם זה יגיע קנין חזק לא כשיעשה אדם פעל אחד גורל מפעולות הטובות כי בזה לבדו לא יגיע לו קנין חזק, והמשל בו כשיתן האדם למי שראוי אלף זהובים בבת אחת לאיש אחד ולאיש אחד לא יתן כלום לא יעלה בידו מדת הנדיבות בזה המעשה האחר הגדול כמו שמגיע למי שהתנדב אלף זהובים באלף פעמים ונתן כל זהוב מהם על צד הנדיבות מפני שזה כפל מעשה הנדיבות אלף פעמים והגיע לו קנין חזק וזה פעם אחת לבד התעוררה נפשו התעוררות גדולה לפעל טוב ואח"כ פסקה ממנו וכן בתורה אין שכר מי שפדה אסור במאה דינרים או עשה צדקה לעני במאה דינרים שהוא די מחסורו כמו שפדה עשרה איסרים או השלים חסרון עשרה עניים כל אחד בעשרה דינרים ואל זה ההקש. וזה ענין אמרו 'לפי רוב המעשה', אבל לא לפי גודל המעשה, עכ"ל.

היוצא לנו חידוש גדול מדברי הרמב"ם, שהבא לעשות מעשה טוב, עדיף שיעשה הרבה מעשים קטנים, מאשר מעשה אחד גדול פעם אחת.

מקורות והערות

דרך חירות, ולא לפי טעם השני שהוא כדי שלא ישאר רעב או יבוא לידי קלקול.

הראשון **בשער הציון** (סימן תכ"ט סק"י) שקמחא דפסחא מטרותו כדי שאף העני יחוג את הפסח

משלוח מנות שהוא אף לעשיר די כשנותן לאחד.

וכן כתב מחצית השקל (על המג"א סי' תרצ"ה ס"ק י"ב) כתב בשם הב"ח וז"ל: 'כי מי שיש לו מאה זהובים ליתן לעניים שגדול שברו כשיחלקם למאה עניים מאשר יתן הכל לעני אחד או ב' כי זה שנתן למאה עניים החיה מאה נפשות וכו' עכ"ל.

ב. מעם נוסף בזה כתב הרה"ק בעל התניא (אגרת הקודש פרק כ"א) שבנתינת הרבה פעמים הוא נותן בסופו של דבר מחמת מצות התורה ולא מצד מידת הרחמנות (עיין לקמן סימן ..: בענין זה באריכות).

ב. השיטות שעדיף לתת בבת אחת הרבה מולת מעט בהרבה פעמים

בספר 'נתיבות עולם' (לרבינו המהר"ל מפראג, נתיב הצדקה סוף פרק ד') אשר לא הסכים עם הרמב"ם בזה, וכתב וז"ל: "ויש שהיו רוצים לומר כי יותר טוב שייתן מעט בהרבה פעמים משיתן הרבה בבת אחת, מפני שאומרים כי בכל אחת ואחת מצוה בפני עצמה. ודברי חכמים אינם מוכיחים כך, אדרבא שבא ללמוד דאפילו אם נותן מעט מעט מצטרף ביחד ומכל שכן אם יתן הרבה בפעם אחד".

וכן בספר לחם שמים (להגאון היעב"ץ, בספר עץ אבות אבות פ"ג משנה ט"ו בחלק 'לחם שמים', והביאו בשו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' ק"ב) חולק וכתב שאדרבה בדרך כלל עדיף

לתת סכום גדול פעם אחת מאשר לחלק את אותו סכום לחלקים קטנים ולתת אותו להרבה עניים. משני טעמים: א. מצד הנותן - שקשה יותר לאדם לכופף את יצרו ולתת סכום גדול פעם אחת, מאשר לתת הרבה מתנות קטנות, ובפרט אם נותן להרבה עניים במשך זמן רב. ב. מצד המקבל - שעדיף לתת לעני אחד סכום שהוא יכול להתפרנס ממנו, מאשר לתת להרבה עניים סכומים קטנים שלא ישנו את מצבם. אלא שמסיים שבאמת אי אפשר לקבוע כללים מוחלטים בעניינים אלו, והכל לפי האדם.

ולפי זה לשון המשנה 'רוב המעשה', היא מלשון גדולה, כמו (בראשית כ"ה כ"ג) "ורב יעבוד צעיר", וכן (משלי י"א י"ד) "ותשועה ברוב יועץ" (שבוודאי אין הכוונה להרבה יועצים אלא לגודל דעתו של היועץ), המשנה מלמדת שהכל נמדדת לפי גודל המעשה, בין מבחינת השפעתו על העושה, ובין מבחינת הטובה שצומחת ממנו למקבל (לחם שמים).

ובדומה לזה פירש בתפארת ישראל (אבות ג' ט"ו ס"ק ק"א) וזה לשונו 'נ"ל דר"ל לפי גודל המעשה בעצמה דהיינו האופן שנעשית בו, ולא לפי ריבוי המעשים. וגודל המעשה נשקל לפי טבע הפועל העושה, דהיינו כפי מה שהיה צריך לכבוש יצרו טפי, דקמצן שנתן צדקה מקבל שכר יותר מפזרן, ובזו פירשתי 'ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו', ר"ל כפי מעשה עצמו וטבעו, או כפי עסקו. כמו ואיש במעון

כשכולם שווין במעלה, אבל אם אחד מבני עירו ושאר האנשים אינם מבני עירו, בן עירו קודם.

ג. ממונה לחלק הצדקה - האם עדיף לחלק להרבה קופות

ובענין זה יש לעיין מה הדין בכסף שאינו שלו, כגון ממונה וגבאי לחלק צדקה, שלא שייך טעם הרמב"ם לכוף את יצרו, שהרי הוא רק שליח לחלק צדקה, האם בזה שייך דברי הרמב"ם שעדיף לחלק להרבה עניים. וכגון מי שנתנו לו כסף לחלק לאביונים בפורים, האם יתן להרבה אביונים סכומים קטנים או לאביון אחד סכום גדול.

הנה בתשובות יריעות שלמה (להגאון רבי שלמה יהודה לייב הלוי לעוויטאן זצ"ל אב"ד ראק איילאנד, סי' מ"ד) שאל זאת להגאון מטשעבין (בעל הדובב מישרים) לגבי מי שהקדיש בצוואתו שליש מכספו לאחר מאה ועשרים למוסדות צדקה וחסד ומסתפק האם עדיף לחלק להרבה מוסדות חלקים פעוטים, או דילמא עדיף למעט המוסדות ולהרבות בסכומים.

הנה תחילה הביא ביריעות שלמה מדברי הרמב"ם והרע"ב על המשנה באבות (פ"ג משנה ט"ו) שאינו דומה החולק מאה זהובים לצדקה במאה פעמים לנותן לאדם בפעם אחת, שבחולק מאה פעמים מרגיל עצמו

ומעשהו בכרמל. ולפי מחשבת הפועל, דלמשל אחד עשה צדקה להתפאר. והשני עשה וכוונתו לשם שמים. ולפי מקרה שלו, דלמשל עשיר שנתן הרבה צדקה ולא לפי עשרו, נענש (כתובות ס"ז:), והשני נתן פרוטה לעני בשעת דוחק עצמו, מקבל שכר (חגיגה ה.). ולפי הפועל, דאחד נתן צדקה לעני הגון, מקבל שכר טפי מאילו נתנה לעני שאינו הגון (ב"ק ט"ז:). וכדומה הרבה בענינים אלו, הן בצדקות הן בחטא. ודבר זה אפשר להיות נשקל רק ע"י הקב"ה, וכמו שכתב כי אל דעות ה' שהוא יודע מחשבות של כל אחד. ולו נתכנו תוכן מדת העלילות בעצמן האין הם. עכ"ל.

וכן כתב בחת"ם (חו"מ סי' ק"ט) **כתב שעדיף לחלק בין ב' לומדים מאשר בין ג' לומדים** (ועיין עוד בדבריו בח"ו סי' ט').

ובספר חסידים (סימן סא) כתב: "טוב לאדם לפרנס אחד אם אין לו אלא לפרנס נפש אחת טוב משיתן לחמשה ולא יספיק לפי שכל אחד חסר אבל אם גם אחרים נותנים לכל אחד ואחד טוב לו לתת גם הוא לכל אחד ואחד".

ולמעשה כתב החפץ חיים באהבת חסד (ח"א פ"א סעיף י"ד, ובח"ב פי"ז בהגה"ה) **שהכל לפי הענין.**

עוד כתב הח"ח באהבת חסד (ח"א פ"א, נתיח"ח ס"ק כ"ה) **גבי הלוואה שכל מה שמוטב להלוות לכל אחד מעט זה דוקא**

ומציין הנאון משמעבין לתשובות חתם סופר (ח"מ סי' ק"א או; ק"ח אולי שניהם) לגבי אב שציוה לבנו על ממונו שיקח ב' לומדי תורה להושיבם שילמדו לעילוי נשמתו והוא לקח ג' לומדי תורה, שרשאי הבן ועשה כהוגן כיון שבמג"א סי' תרצ"ה ס"ק י"ב כתב דמצוה ליחלק.

על כל פנים מבואר בדברים הקצרים של החתם סופר שכבר למד מדברי המג"א הללו שיש מצוה ליחלק גם בממון השייך לאביו דלא שייך בזה טעמו של הרמב"ם, והגאון מטשעבין רק הביא פסקו של החתם סופר לפשוט שאלת היריעות שלמה דהן הן הדברים, שאכן מצוה ליחלק לכמה שיותר.

במידת הנדיבות. וכן אייתי ממשנה ראשונה בפאה (פ"ד מ"ה) שאינו דומה הנותן מאה פרוטות לעניים מאה פעמים, לנותן פעם אחד, שמאה פעמים נחשבים למאה מצוות.

אך ענה הנאון מטשעבין שגם בזה עדיף לחלק לרבים, דיש עוד טעם לחלק לרבים, כדי שרבים יהנו מזה, כמו שכתב הב"ח (או"ח הלכות מתנות לאביונים בפורים סי' תרצ"ה) ובמגן אברהם (סי' תרצ"ה ס"ק י"ב) ובמחצית השקל (שם) דאיכא מצוה יותר גדולה לחלק מתנות לאביונים ליותר עניים כדי שרבים יהנו ממנו, ובמחצית השקל הוסיף בשם הב"ח שכן שכרו יותר גדול. ועל כן מסתברא שיותר נכון לחלק לרבים.

יט.

זכות הגאולה על ידי נתינת צדקה - 'קמחא דפסחא'

שחישב מלידת יצחק (כן הוא במכילתא דרשב"י י"ב מ'), או קושי השיעבוד השלים (כן הוא בפרשת דרכים דרוש ה' בשם היפ"ח), או שאר תירוצים שהזכירו המפרשים. משא"כ בגלות זה שאין לו זמן קצוב, היום אם בקולו תשמעו (כסנהדרין צ"ח ע"ב), ואין הדבר תלוי אלא בנו, ויש כמה מצות קלות מאוד כשמקיים אותם מקרב הגאולה, והקלה שכולן אמרו חז"ל (כ"ב י" ע"א) גדולה צדקה שמקרבת הגאולה, שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות (ישע' נ"ו א'), והו"ל כמי שיש

א. הטעם ששמחים בגלות הזה יותר מגלות מצרים - מפני שאפשר לצאת מהגלות ע"י צדקה

בא וראה דבריו הנפלאים של החת"ם (דרשות חת"ם, הגש"פ ד"ה כהא לחמא עניא וכו') וז"ל: "י"ל, בשנבין אחר שאנו עתה בגלות מה הרווחנו בגאולת מצרים, עד שאנו מרבים לספר כל כך ביציאת מצרים ואנחנו בתוך הגולה. י"ל דבמצרים לא היה בידינו לקרב גאולתנו בשום אופן מזמן שהיה קצוב לאברהם אבינו ע"ה, והקב"ה שדילג על הקץ, היינו על ידי

לו פת בסלון, ואינו נחשב לגלות כלל נגד גלות מצרים'.

לרמז שעל ידי נתינת צדקה נגאלים, ששעבוד מצרים היה עבור שנמנעו מן הצדקה.

ב. הגאולה השלימה בזכות הצדקה

ונסיים ענין זה במה שכתב ביערות דבש (חלק א', דרוש ט"ו) שאיתא בירושלמי (ב"ב פ"א ה"ו) שבזכות צדקה נגאלו ישראל, ולכך אמרו שצריך ליתן קמחא דפסחא לעניים, כי גאולת מצרים היתה בצדקה.

ובזה ביאור בהגדה של פסח בית ישראל (להרב ישראל טויסיג) שסמיכות 'הא לחמא עניא' לאמירת 'השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל', שבא

ובדומה לזה כתב בספר מועד לכל חי (להגר"ח פלאג'י, סימן א') 'צריך להפריש ביום ראש חודש ניסן לצדקה י"ג פרוטות כמנין אח"ד וכמנין אהב"ה, כמו שהיו מפרישין התרומה בלשכה, כמו שאמרו חז"ל חדש והבא תרומה חדשה, כדי לעורר החסדים והאחדות והאהבה, שיתגלו רחמיו יתברך לעורר גאולתינו ופדות נפשנו במהרה בימינו בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן'.